

8

Magyar nyelv

nyelvújítás

alkalmi beszéd

szóalkotás

központozás

szókészlet

párbeszéd

szövegértés

összetett mondat

jövevényszó

nyelvrokonság

Magyar nyelv

8.

*„Egyes szavak csupán csak levelei, vékony ágai a nyelv törzsökének,
[...] de a szókötési formák azon nemesb ereket, csatornákat képezik,
melyeken a fa éltető nedve kereng...”*

(Arany János)

Magyar nyelv

Tankönyv

Eszterházy Károly Egyetem
Oktatókutató és Fejlesztő Intézet

Engedélyszám: TKV/71-10/2018. (2018. 02. 27. – 2023. 08. 31.)

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet,
Magyar nyelv és irodalom kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára
2.2.01.1. „A” és 2.2.01.2. „B” változat, továbbá az 5. sz. melléklet: Kerettanterv a gimnáziumok
5–12. évfolyama számára 5.2.01. előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők: dr. Fényes-Bók Szilvia, Kempfner Zsófia

Tananyagfejlesztő: dr. Hegedűs Attila, Méhes Edit
Vezető szerkesztő: dr. Baranyai Katalin
Alkotószerkesztő: Méhes Edit, Vitéz Annamária
Tudományos szakértő: dr. Nemesi Attila László
Pedagógiai szakértő: Bálintné Lipp Terézia
Fedélterv: Slezák Ilona
Látvány- és tipográfiai terv: Slezák Ilona, Ecsedi Gabriella
Illusztrációk, szakábrák: Téglásy György, Tényi Katalin
Fotók: ©123RF, Shutterstock, Slezák Ilona

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek.
Az általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott a tankönyv készítőinek is.
Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai
tankönyveinket gazdagítják. Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos
észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak a kiadvány végső változatának kialakításához.

© Eszterházy Károly Egyetem, 2017

ISBN 978-963-436-088-9

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (+36-1) 460-1873 • Fax: (+36-1) 460-1822 • Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor
Raktári szám: FI-501010801/1
Műszakiiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos
Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó, Marcsek Ildikó
Grafikai szerkesztő: Slezák Ilona
Nyomdai előkészítés: Ecsedi Gabriella, Széll Ildikó
Terjedelem: 15,02 (A/5) ív, tömeg: 320 gramm
1. kiadás, 2018

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás
Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, „A Nemzeti
alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti
Köznevelési Portál fejlesztése” című projektje keretében
készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az
Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomta és kötötte:
Felelős vezető:
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Bevezetés, tanulsmódszertan	6
-----------------------------------	---

I. MIT TANULTUNK AZ ELŐZŐ ÉVEKBEN?

1. A kommunikáció és a tömegkommunikáció	10
2. A helyesírás	14
3. A szövegalkotás	16
4. A beszédhangok	18
5. A szavak szerkezete és jelentése	20
6. A szófajok	22
7. A szószervezetek	25
8. A mondatok és a mondatrészek	27
9. Gyakorolj!	29

II. DOLGOZZUNK A SZÖVEGEKKEL!

10. A szövegek olvasása	32
11. A szövegek értelmezése	35
12. Véleményalkotás szóban	38
13. A hozzászólás, a felszólalás és a kiselőadás	41
14. Alkalmi beszédek	43
15. Jegyzetkészítés szóbeli és írott szövegekhez	46
16. Adatgyűjtés, a források felhasználása ...	50
17. Néhány jellegzetes sajtóműfaj	54
18. Az önéletrajz	57
19. Gyakorolj!	60
20. Összefoglalás – Dolgozzunk a szövegekkel!	61
21. Ellenőrizd a tudásodat!	62

III. A SZÓALKOTÁSI MÓDOK

22. A szóösszetétel	64
23. A szerves szóösszetételek	67
24. A szervetlen szóösszetételek	70
25. A különírás és az egybeírás	73
26. Az alárendelő összetett szavak helyesírása ...	77
27. A mellérendelő összetett szavak helyesírása	80
28. A szóképzés	82
29. A szóalkotás ritkább módjai	85
30. Gyakorolj!	88
31. Összefoglalás – A szóalkotási módok ...	89
32. Ellenőrizd a tudásodat!	90

IV. AZ ÖSSZETETT MONDAT

33. Az összetett mondat	92
34. Az alárendelő összetett mondat	95
35. Az állítmányi, az alanyi és a tárgyi alárendelő összetett mondat	98
36. A határozói alárendelő összetett mondat	101
37. A jelzői alárendelő összetett mondat.....	104
38. A kapcsolatos, az ellentétes és a választó mellérendelő összetett mondatok	107
39. A következtető és a magyarázó mellérendelő összetett mondatok	110
40. Részösszefoglalás	112
41. A többszörösen összetett mondatok – Kiegészítő tananyag	114
42. Az összetett mondatok helyesírása	117
43. Az idézés és a párbeszéd	120
44. Gyakorolj!	123
45. Összefoglalás – Az összetett mondat	124
46. Ellenőrizd a tudásodat!	126

V. A NYELV VÁLTOZÁSA

47. A magyar nyelv eredete és típusa	128
48. A magyar nyelv szóképzésének eredete	131
49. Nyelvtörténeti áttekintés	134
50. A magyar nyelv változatai	138
51. A nemzetiségi nyelvhasználat az országhatáron innen és túl.....	141
52. Gyakorolj!	143
53. Összefoglalás – A nyelv változása	144
54. Ellenőrizd a tudásodat!	146

VI. BESZÉLGESSÜNK A NYELV HASZNÁLATÁRÓL!

55. A nyelvtani szabályokon túl	150
56. A nyelvhasználat az érvényesülés eszköze	153
57. A nyelv csapatot épít	156
58. A helyzethez illő nyelvhasználat	159
59. Gyakorolj!	163
FOGALOMTÁR	166

Kedves nyolcadikos Diák!

Köszöntünk a nyolcadik osztályban. A magyar nyelv tantárgyat ebben a tanévben ebből a tankönyvből fogod tanulni. A hat fejezetből álló könyv első fejezete az 5–7. osztályban tanultak ismétlésére szolgál. A következő fejezetben többek között segítséget kapsz ahhoz, honnan és hogyan gyűjts adatokat, miként készülj fel kiselőadás megtartására, vagy hogyan írd meg önéletrajzodat. A fejezetben szereplő, a szövegértést, a szöveg- és véleményalkotást fejlesztő gyakorlatok között sok olyannal találkozol, amelyek megoldása segít abban, hogy megállj a helyed a felvételi vizsgán. Ebben a tanévben tanulsz még a szóalkotási módokról, és tovább bővíted a mondatról szerzett ismereteidet. Betekintést nyersz a magyar nyelv életébe, a tanultak lezárásaként pedig a tankönyv segítségével megfigyeléseket végzel, tapasztalatokat cserélsz társaiddal nyelvünk használatával kapcsolatban.

Útmutató a tankönyv használatához

- Az új ismeretet közlő fejezetek végén gyakorlófeladatok, majd rövid összefoglaló és ellenőrző kérdések segítik a tudás elmélyítését és ellenőrzését.
- A tankönyv végén, a *Fogalomtárban* megtalálod a legfontosabb fogalmakat.
- A tankönyv leckéi mind hasonló felépítésűek.

Gondolatébresztő

A leckék elején található *Gondolatébresztő* kérdései, feladatai az eddig tanultak felelevenítését, az új tananyagra való ráhangolódást szolgálják.

AZ ÚJ ISMERETEK KÖZLÉSE ■ Az egyes leckék több rövid, címmel jelölt alfejezetből állnak. Az új ismereteket közlő szövegben a fontos fogalmakat **vastag betűs** kiemeléssel jelöltük.

A szöveges magyarázatok mellett rendszerező ábrák, táblázatok segítik a tananyag megértését, elsajátítását.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG ■ Több leckében találkozhatasz a főszövegtől eltérő színű, kék betűvel írt szöveggel. A szöveges magyarázatok, valamint a hozzájuk kapcsolódó ábrák, táblázatok a leckében tanultakhoz kapcsolódnak, az új ismereteket egészítik ki. Az itt leírtakat nem kötelező megtanulnod, de érdemes elolvasnod, ha érdeklődsz a tárgyalt nyelvi kérdés iránt.

FONTOS! ■ A kiemelten fontos információk ebben a keretben kaptak helyet, ezeket mindenképpen jegyezd meg!

Helyenként különféle, a tanulást segítő jó tanácsokat olvashatsz. Ezek nemcsak a tantárgy megértésében segítenek, hanem bármely ismeret elsajátításánál hasznosak lehetnek.

Gondolatgyűjtő

A lecke végén található *Gondolatgyűjtő* a tanultak összegezésére szolgál: a lecke tartalmával kapcsolatos kérdésekre kell válaszolnod, vagy a leckéhez kapcsolódó feladatokat kell megoldanod.

A leckék szövege után **FELADATOK** következnek. Ezeket a füzetedben vagy szóban, egyénileg vagy csoportmunkában fogod megoldani.

A könyvben lévő feladatok típusát és nehézségi fokát az alábbi piktogramok jelölik:

páros munka:

csoportmunka:

segítséget igénylők feladata:

könnyű feladat:

nehéz feladat:

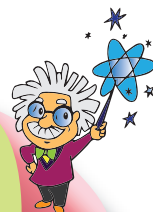

emelt szintű feladat:

TALENTUM

A leckéket többféle feladattípus zárja. *Társasjáték* címmel érdekes anyanyelvi játékokkal, *Játékos anyanyelvünk* címmel játékos nyelvi feladatokkal találkozhatasz. A *Szókincsgyarapító* a szókincsed fejlesztésére szolgáló gyakorlatokat tartalmaz. A *Talentum* feladatai segítségével fejlesztheted gondolkodásodat, kreativitásodat.

- A könyvhöz tartozó munkafüzet feladatainak megoldásával elmélyítheted a tudásodat, alkalmazhatod a frissen megszerzett ismereteket.

Segítség a hatékony tanuláshoz. Próbáld ki, érdemes!

Az új tananyag gyakran a korábban tanultakra épül. A meglévő tudásod felelevenítése érdekében alaposan tanulmányozd át az ismétlő leckéket! Ne feledd, minden, amiről tanulunk, már ott van a fejedben, hiszen magyar az anyanyelved! Ez óriási segítség.

Célotól függően váltoasd az olvasástípusokat!

- *A figyelmes olvasás* során mindent olvass el!
- *A gyorsolvasást* a korábban olvasottak ismétlésekor alkalmazd!
- *Az áttekintő olvasást* az előzetes tájékozódásra használd!
- *A kereső olvasással* akkor olvass, ha bizonyos információkat keresel a szövegben!

Hogyan láthatod át, miről szól egy könyv?

- Olvasd el a tartalomjegyzéket!
- Nézd meg, van-e fogalomtár, kislexikon vagy más mutató a könyv végén!
- Keresd meg, milyen segítséget ad még a könyv a tanuláshoz!

Ne add fel, ha valamit nem értesz rögtön!

- Ha nem értesz egy szót olvasás közben, ne menj tovább, hanem keresd meg a jelentését a fogalomtárban, egy szótárban vagy az interneten!
- Fogalmazz meg, amit nem értesz! Kérdezd meg társaidtól vagy tanárodtól!

Ne csak a szövegből tanulj!

- Tanulmányozd az ábrákat, segítenek a hozzájuk tartozó szöveg értelmezésében!
- A tanulás, feladatmegoldás közben készülő ábrákat, mondatelemzéseket jól olvashatóan, szellősen, nagy méretben készítsd el a füzetedben!

Ha szeretnél valamit tartósan megjegyezni, akkor foglalkozz vele külön is!

- Készíts magadnak jegyzetet olvasás közben!
- Készíts kérdéskártyákat vagy gondolkodástérképet a legfontosabb dolgokról!
- Írj vázlatot először a könyv alapján, majd fejből is!

Ha egy lecke vagy egy fejezet végére érsz, összegezz, értékelj!

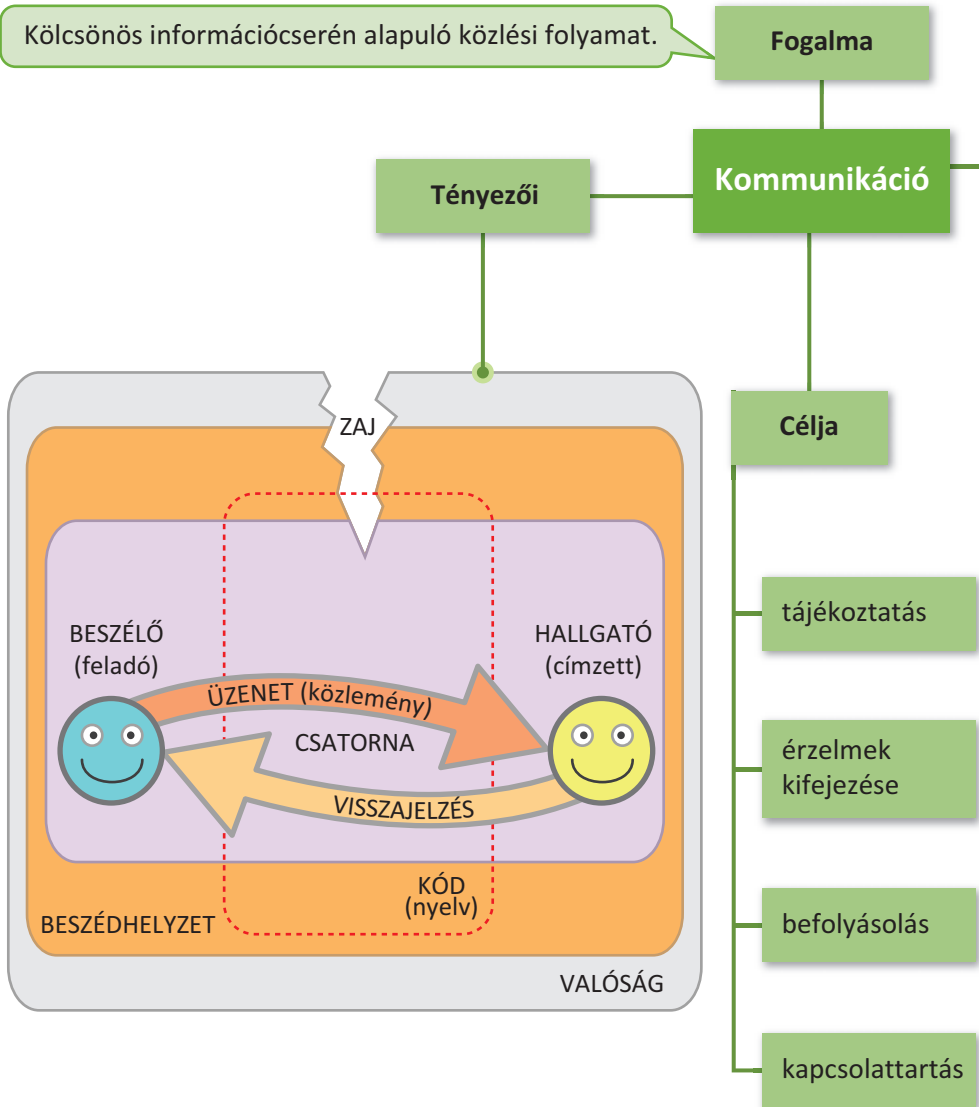
- Gyűjtsd össze, melyek voltak a legérdekesebb információk számodra!
- Gondold át, miért fontos neked az új tudás, mikor és hogyan tudnád hasznosítani!
- Szedd össze, milyen korábbi ismeretek, tapasztalatok jutottak eszedbe a tananyag-rész tanulása közben!
- Gondold tovább, mit lenne jó még megtudni a tanultakról!
- A tudásod ellenőrzésekor mindig üres lapra dolgozz, mintha dolgozatot írnál!

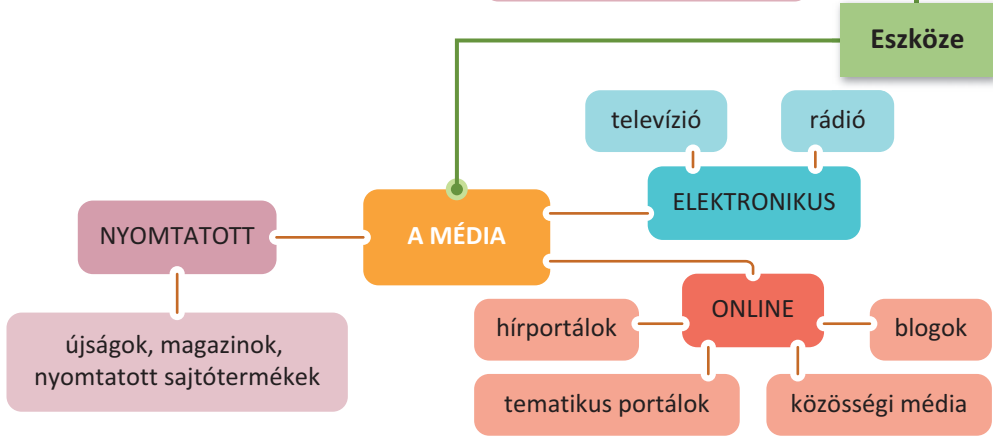
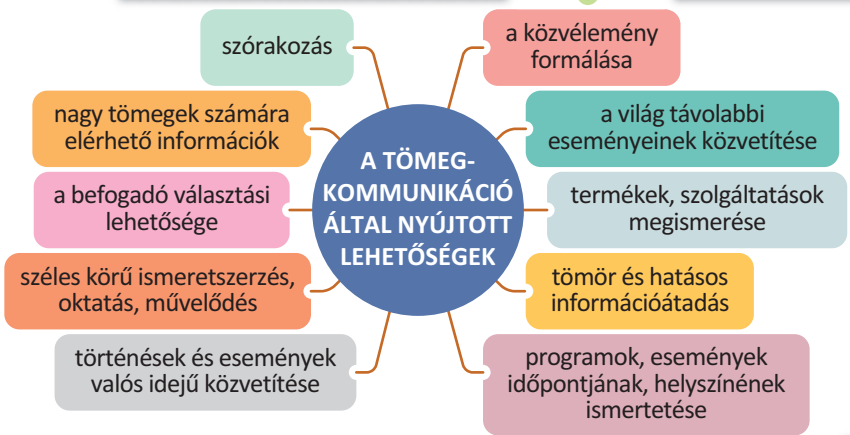
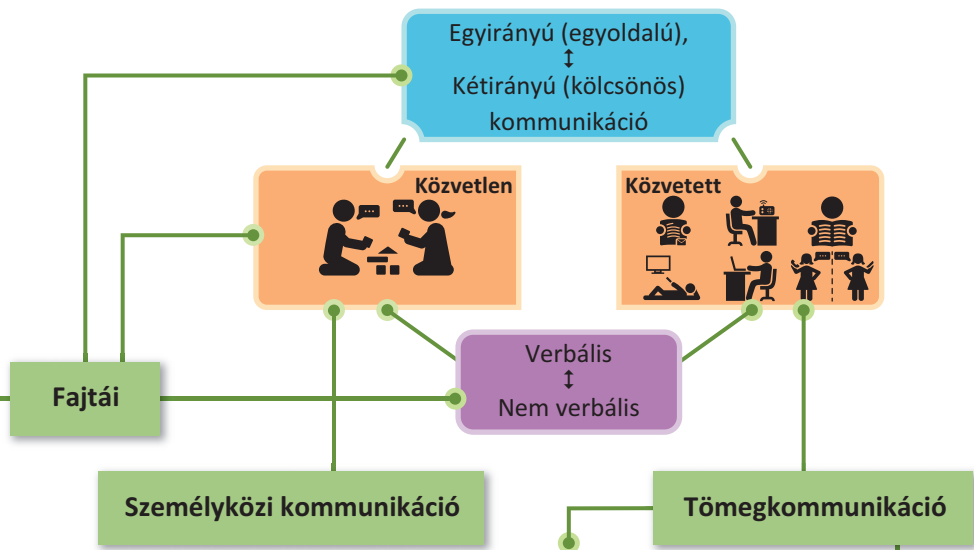
Eredményes tanulást kívánunk!

1. A kommunikáció és a tömegkommunikáció

Gondolatébresztő

Foglaljátok össze az alábbi gondolatterkép felhasználásával a kommunikációról tanultakat! A fogalmakat példák segítségével értelmezzétek! Készítsétek el csomagolópapírra saját összefoglaló vázlatotokat!

Gondolatgyűjtő

Mutassátok be a többi csoportnak munkátokat! Véleményezzétek az anyagokat, javításokat az esetleges hibákat!

FELADATOK

1. Olvasd el figyelmesen az alábbi szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

*Egy napon így szólt anyám:
– Írhatnál rólunk is valami könyvet.
– Nocsak! – néztem a szavai után, majd tréfára fogván a dolgot, azt kérdeztem boltos módra: milyen könyv legyen az, vidám-e vagy szomorúságos?
– Igaz legyen – mondta.*

(Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér* – részlet)

- a) Kik a párbeszéd résztvevői?
b) Miről beszélgetnek?
c) Mit jelent a *tréfára fogván a dolgot* szó szerkezet? Hogyan mondanád másképp?
2. Azonosítsd a kommunikációs folyamat tényezőit az olvasott szövegben!
3. Mi a kommunikáció célja? Válaszodat indokold meg!
4. Milyen a feladó és a címzett közötti kommunikáció?
a) egyirányú – kétirányú
b) közvetett – közvetlen
c) verbális – nem verbális
5. Jellemezd az olvasott szöveghez kapcsolódó kommunikációs folyamatot akkor, ha a feladó Sütő András, a címzett pedig az olvasó!
6. a) Adjátok elő párban az olvasott párbeszédet a következő szempontoknak megfelelően!
• kérve
• parancsolóan
b) Figyeld meg, milyen nem verbális jelekkel kísérik mondandójukat a párbeszéd szereplői!

7. Mit üzennek a képek?

Figyeld meg a képeket, és oldd meg a feladatokat!

- a) Mit fejeznek ki a képeken szereplő emberek által használt nem verbális jelek?
- b) Beszéljétek meg, mi az egyes képek üzenete akkor, ha azok egy családi albumban, és mi, ha egy közösségi oldalon szerepelnek!
- c) Válaszd ki az egyik képet, és írd hozzá kommentet!

8. Beszéljétek meg az előző feladatban adott válaszaitok segítségével, milyen előnyei és hátrányai vannak a közösségi médiának!

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

a) Mit jelentenek a következő szólások? Milyen helyzetben használhatjuk őket?

Sok beszédnek sok az alja.

A szó gyakran jobban vág, mint a kard.

Szava adja el az embert.

A szavakat mérlegelni szokás, nem számolni.

b) Írj 10-12 mondatos elbeszélést, aminek utolsó mondata: *A szó gyakran jobban vág, mint a kard.*

2. A helyesírás

Gondolatébresztő

Mit tudtok a következő szavak helyesírásáról? Csoportosítsátok párban alapelvek szerint a szavakat!

távolság, Széchenyi István, mondja, sakkal, háború, mennyi, gulya, zamárdi [lakos], veszély, azonban, haladsz, harkály, vízszelő, főzhet, otthon, Eötvös Loránd

A magyar helyesírás

I. Főbb jellemzői

1. Betűíró, hangjelölő, értelemtükröző.
2. Ábécénk és írásunk latin betűs.
3. Az írás többnyire követi a kiejtést, ha eltér a kiejtés a leírt szótól, a szótót akkor is következetesen jelöljük.
4. Négy alapelv határozza meg a szavak leírását:
 - a) a kiejtés elve (pl. *túró, tető; kátyú, fű*, de: *anyu, eskü; savanyú, keserű; néni*, de: *sí*);
 - b) a szóelemzés elve (pl. *egészség, anyja; aztán, népdal; különböző, hangya; maradjon, látja; jobbra, itthon; mindnyájan, mondtam*);
 - c) a hagyomány elve (pl. *harkály; Weöres Sándor*);
 - d) az egyszerűsítés elve (pl. *meggy; pakkal; dunakeszi [ház]*).

II. Tanult helyesírási szabályok

1. A tulajdonnevek helyesírása:
 - a) személynevek (pl. *Papp Károly, Károly, Karcsi*)
 - b) állatnevek (pl. *Bodri, Mirci*)
 - c) földrajzi nevek (pl. *Bakony, Fertő; Egyesült Királyság; Pest megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Kossuth utca; Velencei-tó, Csendes-óceán*, de: *Fertő tó, Bakony hegység; Dél-Európa*)
2. A melléknévvé váló tulajdonnevek helyesírása:
 - a) egyelemű nevek (pl. *dunai, kossuthos, alpokbeli; marcali, dunakeszi; shakespeare-i*)
 - b) több különírt elemből álló tulajdonnevek (pl. *Petőfi Sándor-os, New York-i; Zala megyei; egyesült királyságbeli*; de: *József Attila gimnáziumbeli*)
3. A számnevek helyesírása:
 - a) tószámnevek (pl. *1987, ezerkilencszáznolcvanhét*, de: *kétezer-tizenhat, tízezer-hatásztizenkettő*)
 - b) sorszámnevek (pl. *2., 5.-ben; 2003., 2003. 04. 16.*, de: *2003 a születési évem, 2003. 04. 06-án, 2003 után*)
 - c) törtszámnevek (pl. *három negyed*, de: *háromnegyed torta, háromnegyed ötkor*)

4. Az igék helyesírása

- az igekötő (pl. *elmegy, el fog menni, Ki megy el?*)
- felszólító mód (pl. *adja, hagyjon, bánja, hunyják, látják, szólj, állj, de: higgyen; ássa, játsszuk, metsszed, vonzza, eddéztek; add, oldd; lőj, nőj, szőj; hallgasd – hallgassad, olvasd – olvassad, hozd – hozzad, edzd – eddzed*)

5. Az egyszerű mondat helyesírása:

- a mondatvégi írásjelek (pl. *Esik. Kérsz? De szép! Figyelj! Bárcsak eljönne!*)
- az egymásnak mellrendelt mondatrészek közötti írásjelek (pl. *reggel, este; reggel és este, az utcán s a téren, a pirosat meg a sárgát, a kenyérből vagy kifliből; kicsi, de erős, szép, sőt gyönyörű, piros, tehát érett*)

Gondolatgyűjtő

A vázlat példaanyagának felhasználásával foglaljátok össze a magyar helyesírásról tanultakat csoportmunkában mozaiktechnikával!

FELADATOK

1. Olvasd el az alábbi idézetet, és válaszolj a kérdésekre!

*Pár nap mulva fél szenderegésből
Félrevert harang zugása vert föl.
Jön az árviz! jön az árviz! hangzék,
S tengert láttam, ahogy kitekinték.*
(Petőfi Sándor: *A Tisza* – részlet)

- Keresd meg azokat a szavakat a versrészletben, amelyek helyesírása eltér a jelenlegi helyesírási normától! Írd le a füzetedbe kijavítva a szavakat!
- Melyik helyesírási alapelv szerint írjuk ezeket a szavakat?
- Hogyan mondanád ma?

hangzék

kitekinték

JÁTÉKOS ANYANYELVÜNK

Szólánc

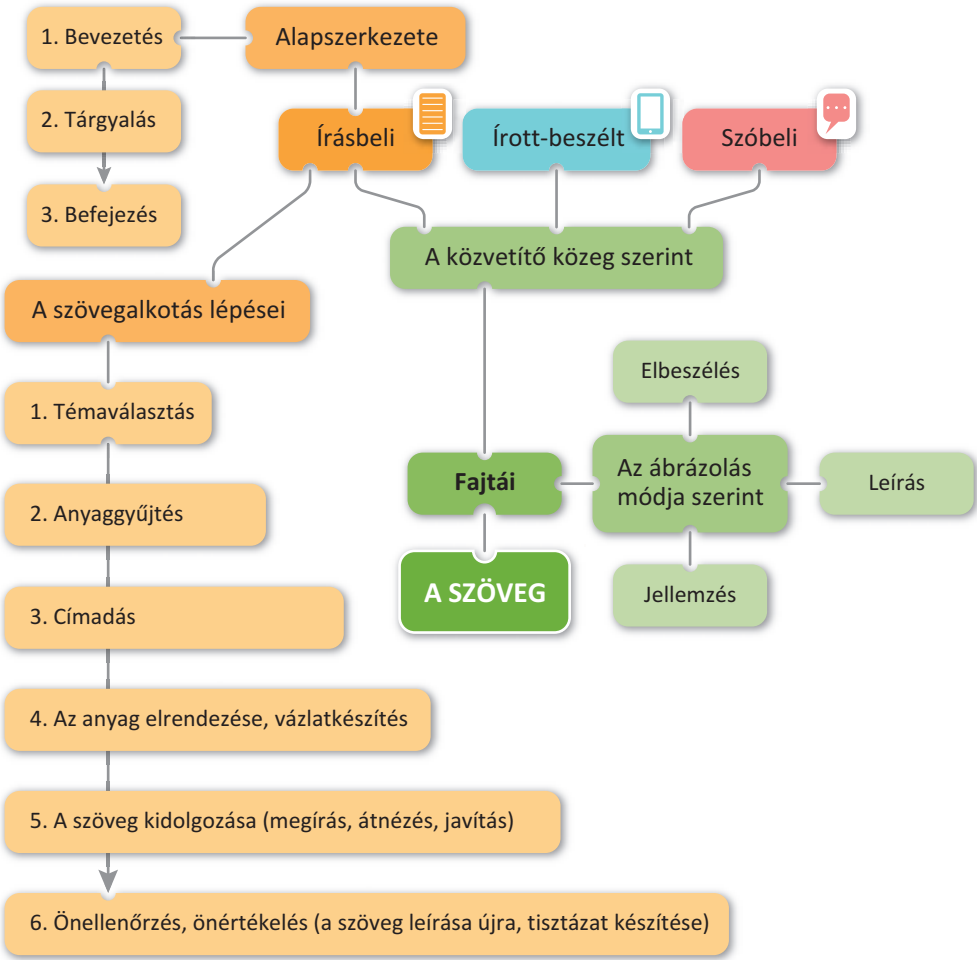
Négy csoportban dolgozzatok! Írjátok fel egy-egy cédulára a négy helyesírási alapelv nevét! Minden csoport húzzon egy cédulát! A csoport első tagja írjon fel egy, a kapott alapelv szerint íródo szót egy lapra. A következő csoporttag olvassa fel a szót, és beszéljétek meg, hogy jó-e a példa. Ezt követően ő is írjon egy szót, amit a következő tag olvas fel stb.

3. A szövegalkotás

Gondolatébresztő

Beszélgétek meg, ki hogyan kezdene hozzá a folyóvizeink élővilágáról szóló ismeretterjesztő fogalmazás megírásához!

Gondolatgyűjtő

Foglaljátok össze az ábra segítségével a szövegalkotásról tanultakat!

a) Döntsetek el az alábbi műfajokról, hogy az írásbeli, a szóbeli vagy az írott-beszélt nyelvi szöveg kategóriájába tartoznak-e!

elégia, levél, komment, felelet, előadás, imél, regény, termékleírás, sms

b) Sorold fel, milyen vázlatfajtákat ismersz!

FELADATOK

1. Olvasd el figyelmesen az alábbi szövegrészleteket! Döntsd el, hogy elbeszélést, leírást vagy jellemzést olvastál!

a) Szép, nagy kert volt, gyenge zöld fű borította. S a fű között, mint a csillagok, itt is, ott is gyönyörű virágok nyíltak, és volt a kertben tizenkét őszibarackfa is, amelyek tavasszal rózsás, gyöngyös virágdíszbe borultak, ősszel meg súlyosan ült rajtuk az érett gyümölcs.

(Oscar Wilde: *Az önző óriás* – részlet; Lengyel Balázs fordítása)

b) Erős is volt, okos is, bátorságért sem ment a szomszédba, s ha dolgozni kellett, akkor is ember volt a talpán. S mint afféle legény, szerette a nótát, a jó bort meg a táncot. Talán kicsit jobban is szerette, mint kellett volna.

(Lázár Ervin: *A molnár fia zsák búzája* – részlet)

c) A kis kanászt éppen a szíve fölött érte a szúrás, de annyira meg volt rémülve, hogy alig érezte a fájdalmat. Kezét rászorította a sebre, úgy hallgatódzott. De csak lódobogást hallott már, azt is messziről. Elment a két katona, s csak most kezdett észhez jönni a gyerek.

(Móra Ferenc: *A kis kuruc* – részlet)

2. Alkoss 5-6 mondatból álló szöveget az alábbi szempontoknak megfelelően!

- Írj jellemzést egy hozzád közel álló személyről!
- Készíts leírást a mellékelt képről!
- Írj elbeszélést egyik reggeledről!

3. Válassz ki az 1. vagy a 2. feladat szövegeiből egyet, és írd a szöveg felhasználásával másfél oldal terjedelmű fogalmazást a füzetedbe!

TALENTUM

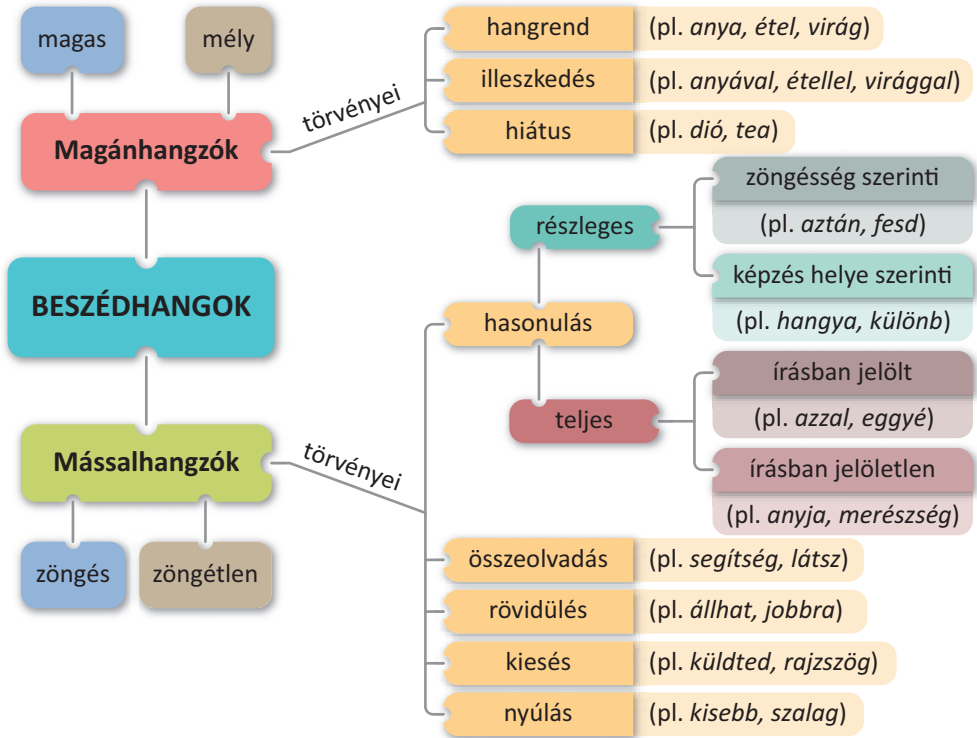
Írjatok *Lakóhelyünk műemlékei* címmel 1-2 oldalas fogalmazást párban! A pár egyik tagja gyűjtsön anyagot a témához, és készítse el a fogalmazás tételmondatos vázlatát! A pár másik tagja írja meg az ismeretterjesztő szöveget a vázlat és a rendelkezésére álló anyag felhasználásával!

4. A beszédhangok

Gondolatébresztő

Fogalmazd meg saját szavaiddal, mi a magánhangzó és mi a mássalhangzó!

Gondolatgyűjtő

Foglaljátok össze csoportban a beszédhangokról tanultakat! Bővítsétek az ábrát egy csomagolópapíron a fogalmak meghatározásával, valamint saját példákkal!

FELADATOK

1. Olvasd el az alábbi szöveget, és oldd meg a szöveghez kapcsolódó feladatokat!

Június 21. a leghosszabb nappal és a legrövidebb éjszaka ideje. Am Szent Iván éjszakája június 24-ére esik. Nézzünk néhány növényekhez köthető hiedelmet, amely erre a napra érvényes! Először is Szent Iván napja vetőnap, ilyenkor vethető az őszi répa és retek.

Almához köthető szokások

Szeged egyes városrészeiben a 20. század elején még szokás volt, hogy gyerekek járták az utcát, így kiabálva: „Hintsék kendtök almát, ha nem: pedig hajmát!” A háziak a kerítésen át az ünnepre érő szentiváni almát, egyéb gyümölcsöt vagy kisebb értékű pénzért dobtak ki. A szokás egyik magyarázata szerint a kiszórt almával a család elhunyt gyermekeit vendégelték meg. Az ünnepen a hajdúdorogi, büdszentmihályi görög katolikusok János almáját osztják szét a gyerekek között. A szentiváni alma nyári érésű, zöldes színű, savanykás ízű. [...]

(Szent Iván napjához köthető növények a néphit világában című cikk részlete nyomán, www.kertlap.hu; 2017. 07. 25.)

- Mikorra esik az év leghosszabb nappala?
- János almáját mely településeken osztják szét a gyerekek között?
- Sorold fel a szövegben található tulajdonneveket!
- Döntsd el az olvasott cikkel kapcsolatos állításokról, hogy igazak vagy hamisak-e!
 - Június 21., azaz Szent Iván napja vetőnap.
 - Az almaosztás népszokása nem csupán Szeged városához köthető.
 - A szövegrészletben az alma mellett más növényről is szó van.
 - Ha az év legrövidebb éjszakáján szeretnék baráti összejevetelt tartani, akkor június 24-ére kell meghívnom a barátaimat.

2. Határozd meg, milyen magánhangzó- vagy mássalhangzótorvény érvényesül a fenti szöveg aláhúzott szavaiban!

TÁRSASJÁTÉK

Szókereső

2-3 csoportban játsszatok! A csoport első tagja mondjon egy magas hangrendű, mássalhangzóra végződő szót, a következő csoporttag az előző szó utolsó mássalhangzójával egy vegyes, majd sorra következő társa ennek a szónak az utolsó mássalhangzójával egy mély hangrendű szót, majd következő társatok ismét magas hangrendű szóval folytassa stb.

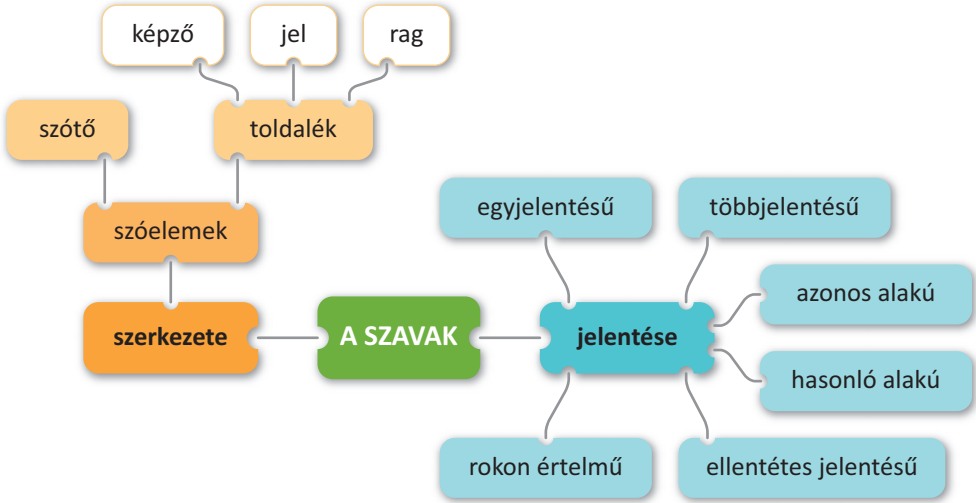
Például: *kert – teherszállítás – sátor – retek – kiállítás – sár* stb.

A játék előtt beszéljétek meg, miért nem lenne jó, ha magánhangzóra végződő szóval folytatnátok a szóláncot!

5. A szavak szerkezete és jelentése

Gondolatébresztő

Párban dolgozzatok! Keressétek meg a felsorolt szavak közül a ragozott alakokat! Válasszátok ki közülük az egyjelentésű szavakat! Magyarozzátok meg a kiválasztott szavak jelentését! *teniszeztem, háztető, napernyőt, növények, noteszben, zöldség, cipészhez, levelet, várat, kilincs*

Gondolatgyűjtő

Foglaljátok össze párban az ábra segítségével a szavak szerkezetéről és jelentéséről tanultakat! Helyezzétek el a *Gondolatébresztő* példáit az ábrán, írjatok még további 2-3 példát az egyes kategóriákhoz!

FELADATOK

1. Olvasd el figyelmesen az alábbi szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

Jó paraméterekkel rendelkező ingatlan eladó!

Tömegközlekedési csomóponthoz közel, rendezett házban eladó egy 8 helyiségből álló, tágas, napfényes, zöldövezeti, második emeleti lakás, amelynek alapterülete: 62 m². Az ingatlanban két nagyobb szoba, egy félszoba, egy konyha (beépített bútorokkal, gépekkel), egy közlekedő (gardrószelekrénnyel), egy fürdőszoba, valamint külön WC és

egy kicsi spájz található. Erkély nincs. A szobák parkettával, a többi helyiség járólappal borított. Minden szoba külön bejárattal rendelkezik. Egy tisztasági festés után azonnal új otthonába költözhet!

- Mely rokon értelmű alakjai fordulnak elő a szövegben a *lakás* szónak? Írd le őket a füzetedbe!
- Folytasd a sort! Írj további rokon értelmű szavakat a *lakás* szóhoz!
- Milyen rokon értelmű szóval tudnád helyettesíteni a *paraméter* és a *spájz* szót? Írd le a füzetedbe!
- Mi a *helyiség* szó hasonló alakja? Jelentését magyarázd meg egy mondattal!
- Keresd ki a szövegből a következő szavak ellentétét! Írj egy-egy mondatot a füzetedbe úgy, hogy az ellentétpár mindkét tagja egy mondatban szerepeljen!

előtt

régi

van

kisebb

rendezetlen

nagy

szűkös

- Keresd ki a szövegből, és írd le a füzetedbe a főnévből képzett mellékneveket!
 - Írd le, melyik képzők segítségével képeztünk főnévből melléknevet!
- Írj a füzetedbe öt példát határozóragos főnévre!
- Keress olyan szavakat, amelyek toldalék nélkül, tőszó formájában fordulnak elő a szövegben! Írj öt példát a füzetedbe!
 - Határozd meg a gyűjtött példák szófaját!
- Bontsátok elemeire az alábbi szavakat a füzetetekben!

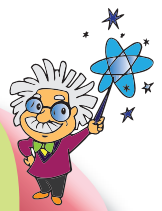
rendezett

bútorokkal

költözhet

TALENTUM

Dolgozzatok 4-5 fős csoportokban! Keressétek meg a szövegben az összetett szavakat! A csoport minden tagja válasszon ki egy összetett szót, és készítsen egy magyarázatot az összetett szóhoz, valamint egyet az előtag és egyet az utótag jelentéséhez!

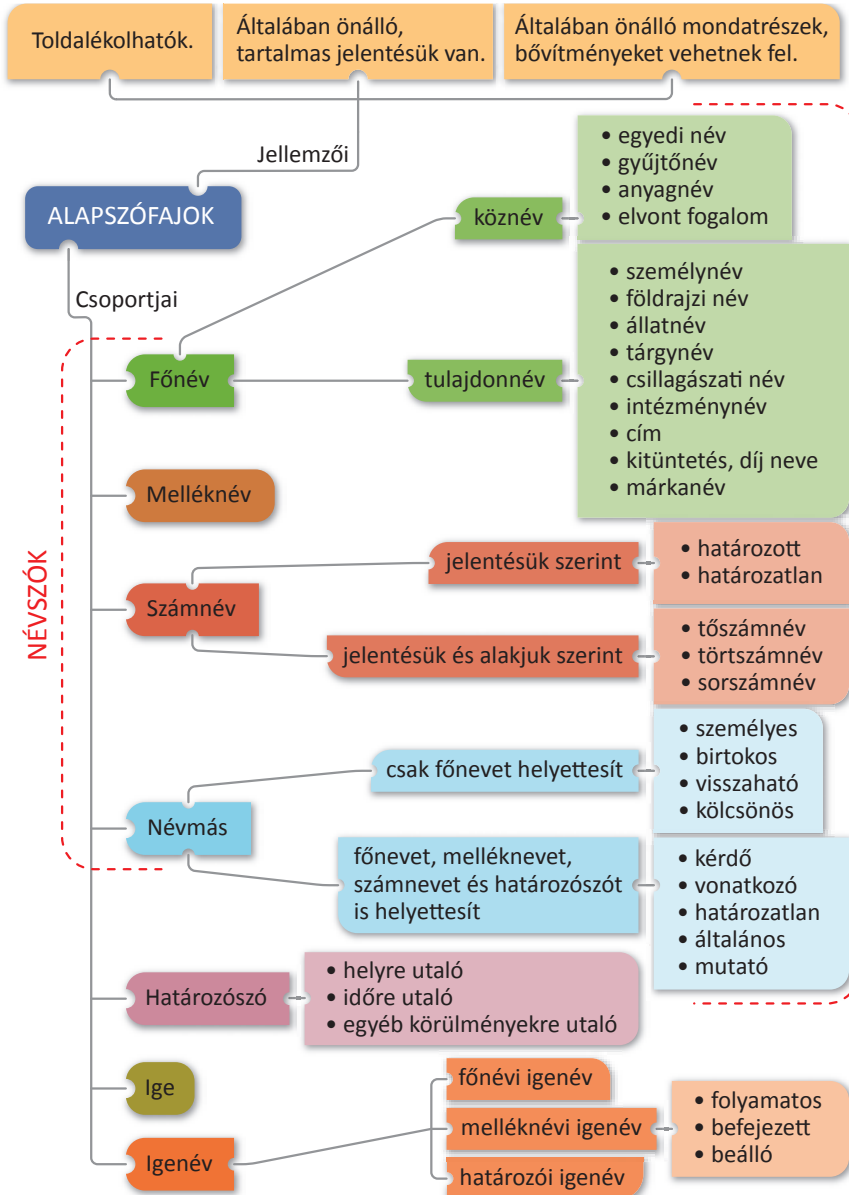

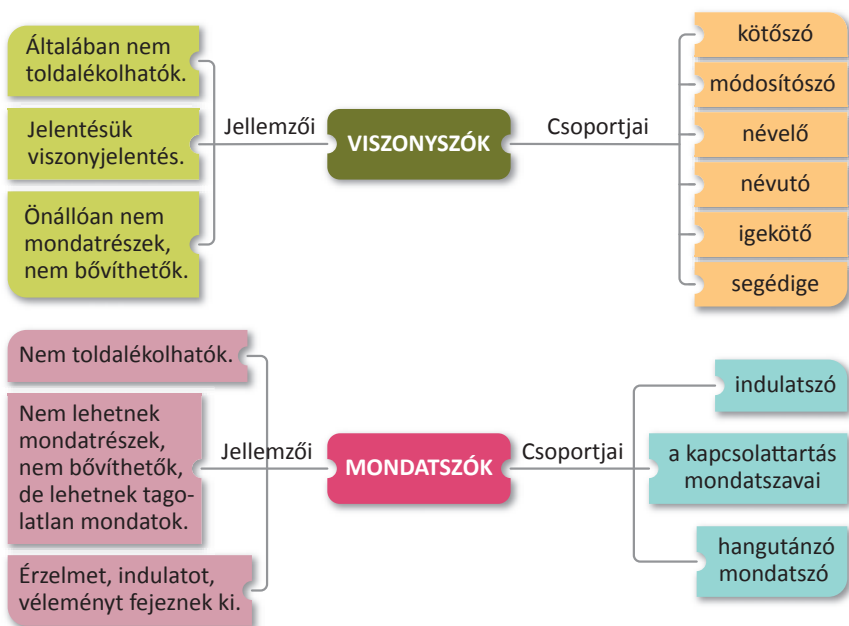
6. A szófajok

Gondolatébresztő

Tanultad, hogy a szófajok olyan szócsoportok, amik a szavak jelentése és felhasználása alapján alakultak ki.

Beszélgétek meg, mi a különbség az alapszófajú szavak és a viszonyzóik között! Milyen szerepük van a mondatszónak?

Gondolatgyűjtő

Rendszerezétek mozaiktechnikával csoportban a szófajokról tanultakat! Írjatok példát minden szófaji kategóriára!

FELADATOK

1. Olvasd el az alábbi szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

Nagy örömmel adtunk helyet ebben az évben is a roma költők műveiből rendezett szavalóversenynek. Ignác János, a Cigány Nemzetiségi Önkormányzat elnöke köszöntője után Ormai István polgármester nyitotta meg a rendezvényt. Nagyon jól felkészült szavalók érkeztek Nagyatád minden általános iskolájából és Dél-Somogy több településéről. Évről évre tapasztaljuk, hogy egyre nagyobb az érdeklődés és a részvétel ezen az értékes kulturális programon.

(Facebook-bejegyzés, Nagyatád Város Önkormányzata Városi Könyvtár)

- Honnan érkeztek a szavalóversenyre a diákok?
- Mi volt a szavalóverseny helyszíne?
- Ki köszöntötte a versenyzőket?
- Mi volt a közös minden előadott versben?
- Milyen formában jelent meg a fenti szöveg a közvetítő közeget tekintve?

2. a) Keresd ki a szövegből a tulajdonneveket!
b) Határozd meg típusukat!

3. 4-5 fős csoportokban dolgozzatok! A csoport egyik tagja írja fel a tulajdonneveket típusuk szerint egy-egy lapra! A lapot fordítsa lefelé, a többi csoporttag húzzon egy tulajdonnevet, majd mondja el társainak a név helyesírására vonatkozó tudnivalókat!

4. a) Keressetek példát a szövegből a 22–23. oldalon található ábrán feltüntetett szófajokra!
b) Melyik szófajra nem találtatok példát?
c) Írd tovább a szöveget úgy, hogy a következő mondatokban ezek a szófajok is szerepeljenek!

5. Írj 5-6 mondatból álló szöveget az alábbi képekhez, a megadott szempontok szerint!

- a) Készíts leírást a képről úgy, hogy a következő szófajok mindegyike szerepeljen benne!
- főnév, melléknév, számnév, személyes névmás, határozószó, ige, folyamatos melléknévi igenév
 - névutó, névelő, kötőszó

- b) Készíts elbeszélést a kép alapján úgy, hogy a következő szófajok mindegyike szerepeljen benne!
- főnév, melléknév, számnév, határozatlan névmás, határozószó, ige, befejezett melléknévi igenév

- névutó, névelő, kötőszó, módosítószó (kérdőszó, tagadószó, óhajtószó)
- hangutánzó szó, rámutató mondatzó

Barkochba

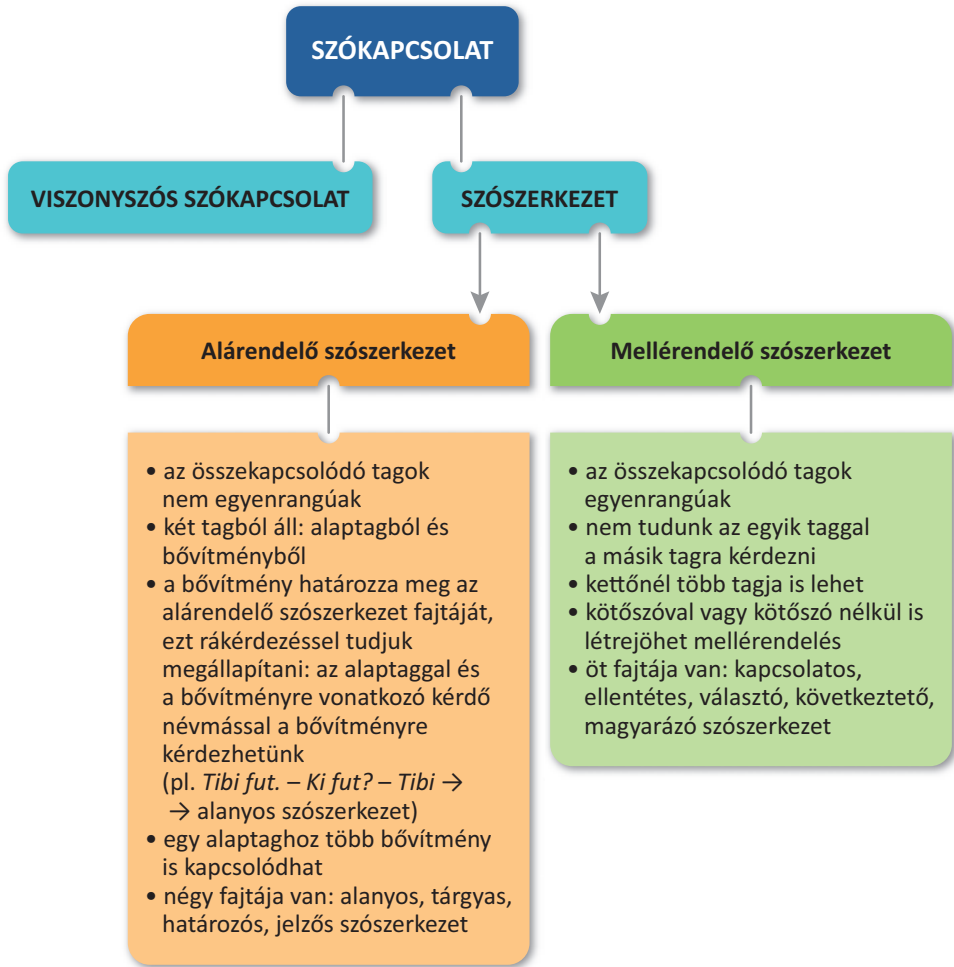
Csoportban dolgozzatok! A csoport minden tagja jellemezzen egy szófajt! A többiek találják ki, melyik szófajról van szó!

TALENTUM

7. A szó szerkezetek

Gondolatébresztő

Válasszátok ki, melyek a szó szerkezetek a felsorolt szókapcsolatok közül!
évek óta, sonkát és sajtót, folyó mellett lakom, a fiam táskája, rózsaszínű szoknya, holnap vagy holnapután, dél körül, a tó fölött

Gondolatgyűjtő

Ismételjétek át párban az ábra segítségével a szó szerkezetekről tanultakat! Soroljátok be a *Gondolatébresztő* szó szerkezetait az alárendelő és mellérendelő szó szerkezetek fajtáihoz! Ahová nem került példa, oda írjatok saját példát!

FELADATOK

1. Olvasd el figyelmesen a szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

Havi Budapest-bérlet a közoktatásban tanulóknak

Tetszőleges kezdőnappal váltható. Érvényes a jelölt kezdőnapon 0 órától (de legkorábban a vásárlás időpontjától) a következő hónap kezdőnappal megegyező napon 02 óráig Budapest közigazgatási határán belül az 1–99, 101–299, 900–999, M1, M2, M3, M4, H5, H6, H7, H8, H9, D14 vonalakon, a MÁV-START meghatározott vonatain, a VOLÁN társaságok kijelölt elővárosi járatain és munkanapokon a D11, D12 vonalakon. A bérletszelvény csak érvényes magyar közoktatási diákigazolvánnyal együtt használható, az oktatási azonosítót vagy a diákigazolvány sorszámát a vásárláskor kell megadni, az nyomtatással kerül a szelvényre. Az érvényesített bérlet más személyre nem ruházható át.

- a) Ha 2017. április 6-án reggel 7.15-kor vetted meg a bérletet, akkor érvényes-e bérleted 2017. május 6-án 00.30-kor?
- b) Kell-e kiegészítő jegyet vened a bérlet mellé, ha vonattal szeretnél utazni Érdre?
- c) Utazhat-e érvényesen a 2017. április 6-án reggel 7.15-kor váltott bérleteddel a testvéred 2017. május 5-én 8 órakor?
2. Keress egy-egy példát a szövegből a következő alárendelő szó szerkezetekre!
- a) minőségjelzős; b) birtokos jelzős; c) módhatározós
3. a) Keress két-két példát a szövegből alanyi alárendelő szó szerkezetre!
- b) Keress egy példát a szövegből kapcsolatos mellérendelő szó szerkezetre!
- c) Miért volt nehezebb ezeket a szó szerkezetet megtalálni, mint a 2. feladatban kért szó szerkezeteket?
4. Ábrázold az aláhúzott szó szerkezeteket a füzetedben!

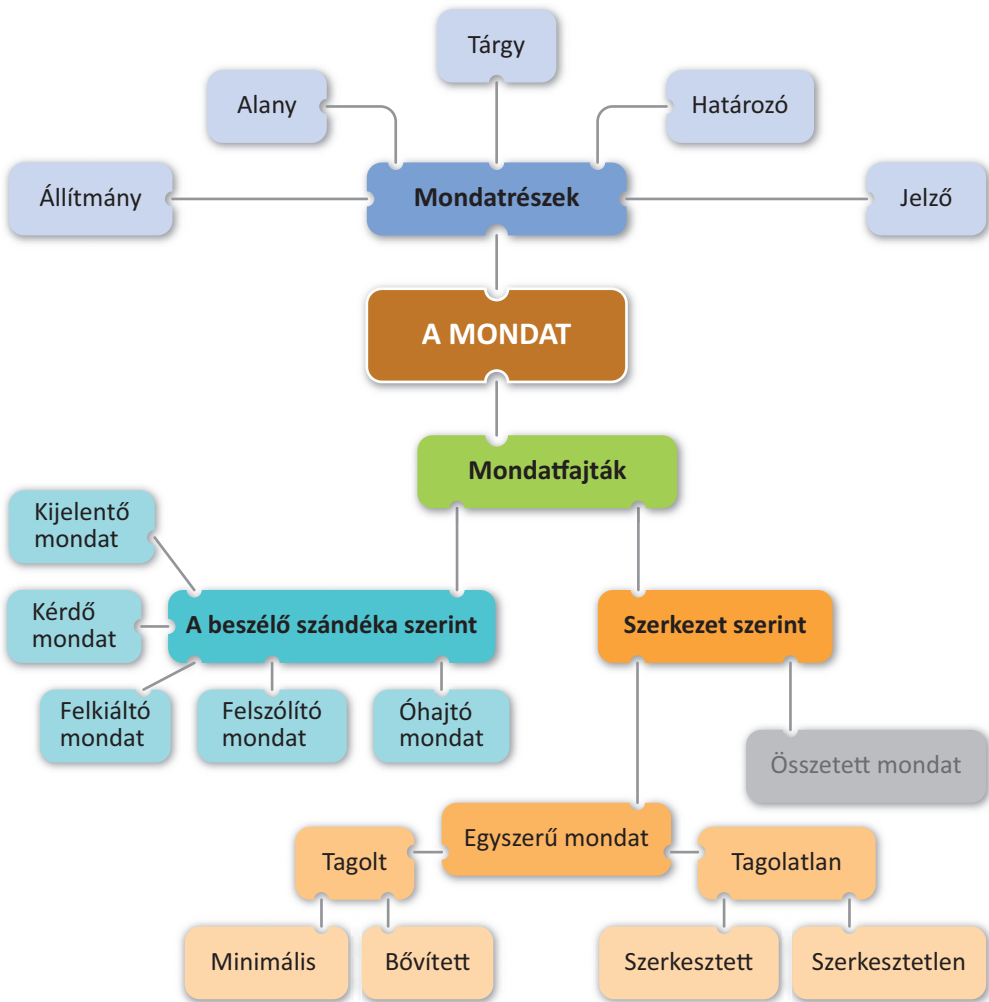
TÁRSASJÁTÉK

6-8 fős csoportokban játszatok, a csoportokon belül párokat alkotva! A pár egyik tagja mondjon egy mellérendelő szó szerkezetet, majd társa a mellérendelő szó szerkezet felhasználásával alkosson alárendelő szó szerkezetet úgy, hogy a mellérendelés legyen a szó szerkezet bővítője. Például: *kéket vagy zöldet* → *kéket vagy zöldet választok*.

8. A mondatok és a mondatrészek

Gondolatébresztő

Fogalmazzátok meg a következő kifejezések felhasználásával, mit nevezünk mondatnak! *szó, hanglejtés, nyelvi egység, beszédegység, nyelv, kommunikáció*

Gondolatgyűjtő

Ismételjétek át csoportban az ábra segítségével a mondatról és a mondatrészekről tanultakat! Írjatok egy-egy példát a füzetekbe minden mondatfajtára! Bővítsétek a mondatrészek vázlatát a következőkkel: a mondatrész kérdése, jellemző szófaja, fajtái.

FELADATOK

1. Olvasd el figyelmesen a szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

I. László király koponyacsontjait a herma¹ belsejében külön ezüstök tartalmazza. A tekintélyt parancsoló, merev arcvonásokat a fémlemez hátoldala felől kalapálta ki az ötvös². A mellrészt színpompás zománcdísz, ún. sodronyzománc borítja. A sodronyzománc mintáit ezüsthuzalokból alakította ki készítője.

(Beke László: *Műalkotások elemzése I.*, Nemzedékek Tudása Kiadó, Budapest, 2014. 63. o. nyomán)

Szent László ereklyetartó hermája. 15. század eleje. Aranyozott ezüst, sodronyzománc, 65 cm. Győr, székesegyház

¹ mellszobor

² az eljárás neve trébelés

- a) Mi a *herma* szó jelentése?
b) Mit jelent a *trébelés* kifejezés?
c) Hová kell elutaznod, ha meg szeretnéd nézni Szent László hermáját?
d) Mivel foglalkozik az ötvös?
2. a) Milyen típusú egyszerű mondatokból áll a szócikk a mondatok szerkezetét tekintve?
b) Milyen mondatokat tartalmaz a szócikk a beszélő szándéka szerint?
3. a) Elemezzétek a szócikk első mondatát a füzetetekben!
b) Készítsétek el közösen ágrajzát is!
4. Találjatok ki egy 8-10 mondatból álló párbeszédet, amit a herma megtekintésekor mondana egy család!

Irányított mondatalkotás

Készíts egyszerű bővített mondatokból álló képaláírást a mostani felsorolásszerű aláírás helyett! Olvassátok fel egymásnak megoldásaitokat!

TALENTUM

9. Gyakorolj!

1. Olvasd el figyelmesen a szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

A tihanyi levendulás

Az 1920-as évek közepén Bittera Gyula telepítette az első levendulaültetvényt. A neves gyógynövényszakértő Franciaországból hozott szaporítóanyagot. Addig Magyarországon csak a középkori kolostorkertekből volt ismert a levendula. Ez volt az első ipari célú nagy levendulaültetvény-telepítés. Bittera kezdetben a tihanyi apátságtól bérelt területen termesztett levendulát. Sikerét bizonyítja, hogy a Tihanyban aratott francia levendula illóolaj-tartalma magasabb volt, mint az őshazában természetesen. A tihanyi levendula sikerét az is mutatja, hogy a tőzsdén is jegyezték. Bittera Gyula a sikereken felbuzdulva mintegy 100 hektárra növelte a telepítés nagyságát.

A 60-as évektől a világhírű tihanyi levendulás pusztulásnak indult. Nagy részét bezántották, és szőlőt telepítettek a helyére, a megmaradt 20 hektár pedig művelés hiányában elvadult.

A területen 1986-tól újraindult a levendulatermesztés. Zátanyi Zsigmond és Zátanyi Szilárd vette bérbe a Közép-dunántúli Természetvédelmi Hivataltól, majd 1997-től a Balaton-felvidéki Nemzeti Parktól az egykor művelt, majd sokáig gondozatlanul hagyott ültetvényt. 1995-ben az öreg levenduláson kívül új területen kezdték meg a levendulatelepítést. A Külső-tóval szemben lévő héthektáros ültetvény nyár közepén kellemes látvánnyal fogadja a félszigetre érkezőket. Az egykori lucernás fokozatos betelepítésével napjainkban már közel harminc hektáron folyik levendulatermesztés a félszigeten.

(A Wikipédia szócikke nyomán)

- Hol termesztettek levendulát Magyarországon az 1920-as évek előtt?
- Milyen levendulát termesztett Bittera Gyula a félszigeten?
- Mi bizonyítja, hogy a gyógynövényszakértő próbálkozása sikerrel járt?
- Melyik évben nem láthatott a félszigetre látogató gondozott levendulaültetvényt?
 - 1932
 - 1972
 - 1990
- Mikor érdemes a félszigetre látogatni, ha gyönyörködni szeretnénk a levendulásban?
- Eléri-e napjainkban a termőterület nagysága a Bittera Gyula által művelt területét?

2. Milyen kommunikációs céllal íródott a szöveg?
3. Döntsd el, hogy az olvasott szöveg elbeszélő vagy leíró jellegű! Válaszodat indokold is meg!
4. Milyen rokon értelmű szavakkal helyettesíthetők a következő kifejezések?
a) szőlőt telepítettek – szőlőt ...
b) a félszigetre érkezőket – a félszigetre ...
5. a) Mi a következő szavak ellentétes jelentésű párja?
• kellemes – ...
• ismert – ...
• siker – ...
• művelt – ...
b) Írd le a párokat mondatba foglalva a füzetedbe!
6. Nézz utána, mit jelent a *tőzsde* szó! Magyarázd meg, miért nagy siker, ha a tőzsdén is jegyeznek egy vállalkozást!
7. Keresd ki az alábbi szavakat a szövegből, írd le őket a füzetedbe!
a) Melléknévből képzett főnév, mély hangrendű, a kiejtés elve szerint írjuk.
b) Főnévből képzett melléknév, magas hangrendű, a kiejtés elve szerint írjuk, a mondatban a minőségjelző szerepét tölts be.
c) Főnév, vegyes hangrendű, a kiejtés elve szerint írjuk, tőszó formájában fordul elő, a mondatban az alany szerepét tölts be.
d) Kijelentő módú, jelen idejű, E/3. személyű, határozott ragozású ige. Mély hangrendű, a szóelemzés elve szerint írjuk, összeolvadás érvényesül benne.
8. Nevezd meg, milyen típusúak az aláhúzással jelölt állítmányok!
9. Elemezd a füzetedben az olvasott szöveg alábbi egyszerű mondatait! Készítsd el ágrajzukat is!
a) *A területen 1986-tól újraindult a levendulatermesztés.*
b) *Bittera kezdetben a tihanyi apátságtól bérelt területen termesztett levendulát.*
10. Nézz utána, mi mindenre használható a levendula! Ennek alapján írd 6-8 mondatos szöveget egy kertészeti áruda honlapjára, amiben meg akarsz győzni az olvasókat arról, hogy vásároljanak levendulát!

DOLGOZZUNK A SZÖVEGEKKEL!

10. A szövegek olvasása

Gondolatébresztő

Beszélgétek meg, ki mikor és milyen szövegeket szokott olvasni!

OLVASÁSI STRATÉGIÁK ■ Szövegeket többféleképpen olvashatunk, attól függően, milyen típusú szöveget milyen céllal veszünk a kezünkbe. Másképp olvasunk egy mondatokból és bekezdésekből álló folyamatos szöveget, és másképp egy rövidítéset, szimbólumokat tartalmazó táblázatot. Más olvasási stratégiát használunk nyomtatott, és megint mást a digitális szövegek esetében. És az sem mindegy, hogy kedvtelésből olvasunk, vagy éppen a következő tanóra szeretnénk felkészülni.

OLVASÁSTÍPUS	JELLEMZŐI	MELY SZÖVEGEKNÉL, MILYEN HELYZETEKBE ALKALMAZZUK?
Áttekintő olvasás	A cím tanulmányozása, a szöveg terjedelmének megismerése, hogyan épül fel a szöveg, milyen részei vannak (bekezdések, fejezetek), tartalmaz-e képet, ábrát stb. A tájékozódásban a tartalom is segít.	Bármely szöveg figyelmes elolvasása előtt hasznos lehet, de hosszabb ismeretterjesztő, szépirodalmi szövegek esetében különösen fontos.
Gyorsolvasás	A lényeges információkat keressük vissza, áttekintjük a kulcsszókat.	A tanulás során nagy szerepe van, segít a lényegkiemelésben, a fontos információk rögzítésében.
Kereső olvasás	Adat, fontos információ megkeresése: nem olvassuk végig a szöveget, csak a szükséges információt keressük meg.	A szöveg figyelmes elolvasása helyett alkalmazzuk pl. lexikonokban, szótárakban, termékismertetőknél, internetes szövegeknél.
Figyelmes olvasás	A szöveg alapos elolvasását jelenti: a szöveget szóról szóra, mondatról mondatra olvassuk, értelmezzük.	A figyelmes olvasást alkalmazzuk akkor, amikor fontos a szöveg egészének megismerése.

A FOLYAMATOS ÉS A NEM FOLYAMATOS SZÖVEGEK ■ A **folyamatos szövegek** összefüggő mondatokból, bekezdésekből állnak. Az információt magából a leírt szövegből nyeri a befogadó. A folyamatos szövegeket balról jobbra haladva, lineárisan olvassuk.

Nem folyamatos szövegnek minősülnek például a felsorolások, táblázatok, ábrák, diagramok, térképek, formanyomtatványok. Ezek a szövegek gyakran tartalmaznak rövidítéseket, szimbólumokat, jelmagyarázatot. A nem folyamatos szövegeknél a lineáris olvasás helyett inkább jellemző a látottak megfigyelése, rögzítése. Ez a folyamat egyes olvasáskutatók szerint leginkább a szkennelésre emlékeztet. A menetrendet például nem olvassuk el sorról sorra. Rátekintünk a dokumentumra, feltérképezzük elrendezését, tartalmát, majd ennek megfelelően „olvassuk össze” az adatokat (szavakat, szimbólumokat, a szimbólumok feloldását a jelmagyarázat segítségével).

A tankönyvek, ismeretterjesztő kiadványok, újságok, reklámanyagok nagy részében **kevert típusú szövegek** vannak, mivel a folyamatos és nem folyamatos szövegek szoros egységet alkotnak, az információ megszerzéséhez a befogadónak mindkét szövegtípus feldolgozására szüksége van.

AZ INTERNETES SZÖVEGEK ■ Az interneten sokféle szöveget közzétesznek. Találkozhatunk nyomtatásban megjelentetett folyamatos szövegek (pl. regények, tanulmányok) **digitalizált** változatával, és találkozhatunk olyan **digitális szövegekkel**, amiket kifejezetten az internet mint médium hívott életre. Ezek a szövegek képernyőn jelennek meg, a szöveges, képi stb. információk **linkekkel** kapcsolódnak egymáshoz. Az ilyen szövegeket **hipertextnek** vagy **hiperszövegnek** nevezzük. Míg a felhasználó a nyomtatott vagy a digitalizált szöveg esetében fel tudja mérni a szöveg terjedelmét, addig a hipertext esetében ez lehetetlen, hiszen a linkeléssel végtelen számú elem kapcsolható egymáshoz.

A digitális szövegek olvasása – a hagyományos betűolvasáson kívül – a kép, a hang, a mozgókép és az írott szöveg kapcsolatának felderítését is jelenti. Maga az olvasás inkább információszerzési folyamatként értelmezhető, így egészen más stratégiát kíván, mint a nyomtatásban közölt szövegeké. A befogadónak eleve rendelkeznie kell valamilyen **digitális tudással**, rendelkeznie kell a **szűrés** képességével, és természetesen **jól kell olvasnia**, az olvasástípusokat hatékonyan alkalmaznia ahhoz, hogy rövid idő alatt jusson hozzá a megfelelő információhoz.

A DIGITÁLIS SZÖVEGEK OLVASÁSÁNAK FOLYAMATA

1. Tudnom kell, mit keresek, milyen információra van szükségem.

2. Tisztában kell lennem azzal, hogyan milyen források segítségével fogom megkeresni az információt.

3. Értékelnem kell, hogy valóban megtaláltam-e az információt.

4. Értelmezem a megszerzett információt.

Gondolatgyűjtő

Beszélgétek meg, mi a lényeges különbség a folyamatos és a nem folyamatos szövegek olvasása között! Miért összetettebb folyamat a hiperszövegek olvasása, mint a digitalizált vagy a nyomtatásban közölt szövegeké?

FELADATOK

1. Tanulmányozd az alábbi honlapot, és válaszolj a kérdésekre!

The screenshot shows the PORT.hu website interface. On the left, there are three filter sections: 'MÉDIA' with 'Rádió' and 'TV' options, 'HOL' with 'Budapest' and 'Országos' options, and 'MIT' with 'Léghely', 'Fesztivál', 'Koncert', 'Költés', 'Könyv', 'Színház', 'Művészet', 'Közélet', 'Gyermek', and 'Egyéb' options. The main content area displays two program listings. The first is 'Pipp és Póli' by Budapesti Színház, featuring a photo of a stage performance. The second is 'Helle anyó' by Budapesti Színház, featuring a photo of a stage performance. Both listings include a brief description and the date '2017. Nov. 26. 18:00'.

- Melyik napra keresett programot a felhasználó?
- Mit keresett a felhasználó?
- Ki a keresett program célközönsége?
- Melyik előadás tekinthető meg kétszer is az adott napon?
- Megtudom-e a honlapról, milyen koncertet tartanak 2017. november 26-án Győrben?
- Mit kell tennem akkor, ha jegyet szeretnék vásárolni?

2. Milyen szöveget ábrázol a kép? Válaszodat indokold is meg!

- a) folyamatos szöveg; b) nem folyamatos szöveg; c) kevert típusú szöveg

3. Mi minden utal arra, hogy a képen látható szöveg az interneten jelent meg?

TALENTUM

Lakóhelyedről Hollókőre szeretnél eljutni tömegközlekedési eszközökkel. Tervezd meg utadat az internet segítségével! Jegyzed fel, melyik honlapokat látogattad meg, illetve azt is, hol milyen információt kaptál!

11. A szövegek értelmezése

Gondolatébresztő

Beszélgétek meg, mely esetekben jelent problémát számotokra az új, ismeretlen szövegek megértése!

A SZÖVEGÉRTŐ OLVASÁS ■ A szöveg akkor kezd élni, amikor valaki elolvassa, és közben megérti, értelmezi, értékeli, valamint továbbgondolja az olvasottakat.

A SZÖVEGÉRTŐ OLVASÁS SZINTJEI	
Az értő olvasás	Az információk megkeresése, a szöveg szó szerinti megértése.
Az értelemző olvasás	A következtetések levonása az olvasott szövegből.
A bíráló, kritikai olvasás	Vélemény alkotása, az olvasottak értékelése.
Az alkotó, kreatív olvasás	Kilépés a szövegből: az olvasottak továbbgondolása, a szöveg átfogalmazása.

A SZÖVEG ÉRTŐ FELOLVASÁSA ■ Egy-egy szöveg megfelelő hangerővel, hangsúlyllyal, szünettartással történő felolvasása egyben a szöveg értelmezése is.

A szövegértési feladatsorok feldolgozása

Egy-egy szövegértési feladatsor megoldása előtt mindig figyelmesen olvasd el magát a feladatutastást, a szövegre irányuló kérdéseket! A szöveg olvasásához csak ezek értelmezése után fogj hozzá!

Gondolatgyűjtő

Mondjatok példákat tanulmányaitokból olyan feladatokra, amelyek megoldásához a szövegértő olvasás egyes szintjeit kellett alkalmaznotok! (A tankönyvből is kereshettek ilyen feladatokra példát!)

FELADATOK

1. Olvasd el az alábbi szöveget, válaszolj a kérdésekre, és oldd meg a feladatokat!

Az ember hajlékot, lakást, házat épít magának. Az emberi tartózkodásra emelt állandó jellegű épület egy életre szól, de inkább több emberöltőn át nyújt védelmet. A házat ezért olyan anyagokból építik, amelyek sokáig tartanak – kő, vályog, téglá, fagerenda, cserép, zsindelely stb.

A kunyhó egyszerű, ideiglenes építmény – építéséhez nem kell kőműves, ács, tehát nem kell szakember. A földműves, a pásztor földbe ver két ágas fát, erre vízszintesen fektet egy rudat és ennek támaszt két oldalon ferde síkban gallyakat vagy nádat, szőlővenyigét, hogy lefolyjon rajtuk az esővíz. Ebből alakult ki a tetőszerkezet gondolata.

(A ház – részlet. In: Kovács Károly: Népművészet, I. kötet Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 9. o.)

- Sorold fel a ház szónak a szövegben használt, rokon értelmű megfelelőit!
- Milyen anyagokból készülhet ház a szöveg szerint?
- Magyarázd meg az aláhúzott szavak jelentését!
- Magyarázd meg a szöveg segítségével, mi a különbség a ház és a kunyhó között!
- Melyik mértani alakzathoz hasonlít a kunyhó a szöveg leírása alapján?

2. Mit gondolsz, miért épített magának kunyhót a földműves és a pásztor?

3. Neked melyik tetszik az alábbi képeken látható házak közül? Válaszodat indokold is meg!

4. a) Milyen házat építenél magadnak? Készíts *Az én házam* címmel egy-másfél oldal terjedelmű fogalmazást a füzetedbe!
- b) Olvassátok fel a következő órán a fogalmazásokat! Értékeljétek egymás munkáit a következő szempontok szerint: a fogalmazás tartalma; a felolvasás minősége!

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Mit jelentenek az alábbi, a *ház* szóval kapcsolatos szólások és közmondások? Értelmeztétek ezeket az állandósult szókapcsolatokat, mondjatok olyan szituációkat, amelyekre érvényesek!

Az én házam, az én várom.

Ahány ház, annyi szokás.

Ég a ház a feje fölött.

Mindenki a maga háza előtt söpörjön!

Beszélgétek meg, milyen témájú írásoknak lehetne a címe az *Ahány ház, annyi szokás* közmondás!

12. Véleményalkotás szóban

Gondolatébresztő

Mi a véleményetek arról, hogy a nyári szünet több mint két hónapos, míg az őszi, a téli és a tavaszi szünet gyakran csak egy hétig tart? Jobb lenne, ha a nyári szünet rövidebb, a többi szünet viszont hosszabb ideig tartana?

A BESZÉLGETÉS ÉS A MEGBESZÉLÉS ■

A **beszélgetés** két vagy több ember között zajlik, a szóbeli kommunikáció leggyakoribb formája. Beszélgetéskor a feladó és a címzett szerepe folyamatosan változik, a közlést a feladó nem egyszerre hozza a címzett vagy a címzettek tudomására, aki vagy akik válaszaikkal, kérdéseikkel kiegészítik az elhangzottakat. A beszélgetés során elhangzó szöveget a résztvevők együtt alakítják ki. A beszélgetés témája általában szabadon választott, egy beszélgetés során a felek több témát is érinthetnek (pl. barátok beszélgetnek színházi élményeikről, a nyaralásukról). Kötött, előre meghatározott témájú beszélgetések is léteznek (pl. a műsorvezető beszélget a híres színésszel pályájáról).

A beszélgetés változata a **megbeszélés**, aminek előre eltervezett, meghatározott célja van. A megbeszélésnek többféle témája és többféle célja lehet. A megbeszélés résztvevői tisztázhatnak bizonyos kérdéseket (pl. ki hol tart a közös feladat végrehajtásában), közös álláspontot alakíthatnak ki valamiről (pl. hogyan oldja meg a lakóközösség a szelektív hulladékgyűjtést), vagy döntést hozhatnak valamilyen ügyben (pl. hol legyen az osztálykirándulás).

A VITA ■ A beszélgetés, a megbeszélés során a résztvevők nem feltétlenül értenek mindenben egyet, hiszen tudásuk, tapasztalataik miatt mást gondolnak ugyan-

Írd meg az első képhez egy beszélgetés, a másodikhoz egy megbeszélés szövegét!

arról a dolgról, azaz eltérő a **véleményük**. Ha a beszélgetés, megbeszélés során a résztvevők véleménye más, és ennek a véleménynek hangot is adnak, **vita** alakul ki.

A vitában a felek **érveket** sorakoztatnak fel véleményük mellett vagy a másik véleménye ellen. Az érvek hathatnak a vitapartner értelmére (értelmi érvek) vagy érzelmeire (érzelmi érvek). A vitában elhangzó érvek akkor megfelelőek, ha a vitapartnerek adatok, tények, saját tapasztalatok felhasználásával véleményüket bizonyítani, míg a másik fél véleményét cáfolni tudják. Az érvekből kialakított logikus gondolatmenetet **érvelésnek** nevezzük. Az érvelés alapja a **tétel**, azaz maga a vélemény, álláspont, állítás, amit bizonyítunk vagy cáfolunk. Például:

Ez az én táskám, benne van a fél pár zöld, csíkos zoknim, a lakáskulcsom és a füzeteim.

Tétel

A tétel bizonyítása

A VITA SZABÁLYAI ■ Felmerül a kérdés, miért vitatkozunk. Elsősorban azért, hogy megismerjük a másik fél véleményét, tanuljunk egymástól, és próbáljuk egymást meggyőzni és nem mindenáron legyőzni. Egy jól sikerült vita alkalmával a vitapartnerek közös álláspontot alakíthatnak ki az adott kérdésben. A kulturált vita érdekében ügyelni kell bizonyos szabályok betartására, elkerülve ezzel a személyeskedésbe torkolló veszekedést. A szabályok a következők:

Légy informatív!

Ne beszélj feleslegesen!
Vedd figyelembe, mit tud a másik fél!

Mondj igazat!

Ha hamisnak, helytelennek hiszel valamit, ne mondd!
Ha nincs bizonyítékod valamire, ne mondd! Hiteltelenné tesz.

Maradj a témánál!

Ne téj el a vita tárgyától!
Járulj hozzá a probléma megoldásához!

Légy világos és érthető!

Egyértelműen és tömören fogalmaz!
Rendezetten vedd elő a gondolataid, ne csapongj!

Figyelj vitapartneredre!

Igyekezz megérteni a partneredet, ha kell, kérdezz vissza!
Foglald össze, mit értettél meg az elmondottakból!

Gondolatgyűjtő

Fogalmazd meg a vitáról tanultak alapján, mikor fajulhat a vita veszekedéssé! Mit kell tenned annak érdekében, hogy elkerüld a veszekedést?

FELADATOK

1. Két csoportban dolgozzatok! Válasszatok ki egy-egy közösségi oldalt! Az egyik csapat az egyik, a másik csapat a másik közösségi oldal használata mellett gyűjtsön érveket! Mindkét csapatból álljon ki egy-egy képviselő, és a gyűjtött érvek segítségével vitassa meg, melyik a jobb szolgáltatás! A csapatok figyeljék meg, hogy a vitapartnerek betartották-e a vita szabályait, valamint értékeljék az érvelést!
2. Két önként vállalkozó tanuló játsszon el egy otthoni veszekedést! A téma lehet például a szennyes ruhák megfelelő kezelése. A közönség egyik része gyűjtse össze az észérveket, a másik része az érzelmre hatás módszereit!
3. Mondj a következő kijelentésekhez három-három érzelmekre és értelemre ható érvet és ellenérvet!

A dohányzás káros.

A szelektív hulladékgyűjtés hasznos.

4. a) Adj meg az egyes képekhez kapcsolódóan egy-egy lehetséges vitatémát!
b) Válasszatok ki közösen egy témát, és ütköztessétek véleményeteket a vita szabályai szerint!

KITEKINTŐ

Gyűjtsétek olyan filmcímeket, amelyekben előfordul valamilyen vita, bírósági tárgyalás vagy bármilyen konfliktusra épülő jelenet (lehet humoros is)! Válasszatok ki és nézzetek meg közösen egy ilyen jelenetet! Elemezzétek, hogy a vita szabályai közül melyeket tartották be a vita résztvevői, és melyeket nem!

13. A hozzászólás, a felszólalás és a kiselőadás

Gondolatébresztő

Keressetek párban vagy 3-4 fős kis csoportban olyan előadás-felvételeket, amelyeket élvezetesnek tartotok, és olyanokat, amelyek unalmasak! (Pl. valami használatának, elkészítésének a bemutatása, előadás valamilyen titeket érdeklő témáról.) Mutassátok meg társaitoknak! Beszéljétek meg, hogy a témán kívül mi teszi élvezetessé vagy unalmassá az előadásokat!

A HOZZÁSZÓLÁS ÉS A FELSZÓLALÁS ■ Gyakran előfordul, hogy a megbeszélés résztvevői, az előadás hallgatói az elhangzott témához hozzászólnak, vagy felszólalásukkal egészítik ki a hallottakat. Ezekben az esetekben saját gondolataikat, véleményüket mondják el. Mindkét helyzetben nagy szerephez jut a meggyőző érvelés.

A **hozzászólás** tartalma és célja az elhangzottak alapján a helyszínen fogalmazódik meg. A hozzászólás célja lehet az elhangzottak megerősítése, kiegészítése vagy cáfolata, de hozzászólhatunk a hallottakhoz az összegzés vagy a felhívás szándékával is. Hozzászólásunkat segítheti, ha az előadás, megbeszélés alatt rövid vázlatot készítünk.

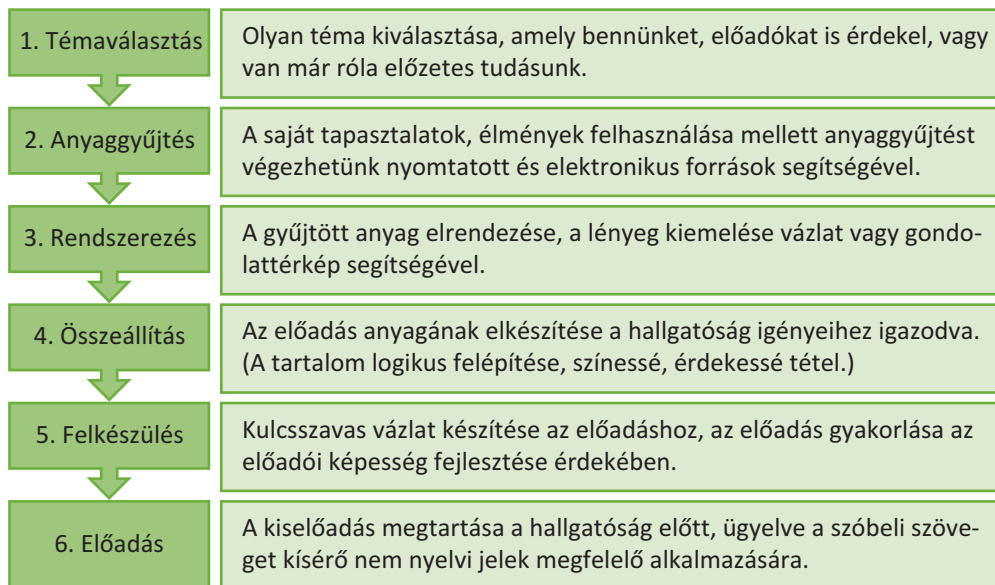
A **felszólalás** szövegét előre megtervezzük. Az adott témához kapcsolódóan tájékozódunk, anyagot gyűjtünk, vázlatot készítünk, sőt sokat segít, ha megírjuk előre azt a szöveget, amit el szeretnénk mondani.

Mind a hozzászólásnál, mind a felszólalásnál fontos, hogy szorosan a témához kapcsolódjunk, hogy igyekezzünk gondolatainkat röviden, érthetően megfogalmazni.

A KISELŐADÁS ■ Tanulmányaid során többször előfordult, hogy egy meghatározott témához anyagot kellett gyűjtened, és a gyűjtött anyagból rövid beszámolót készítened. **Kiselőadásnak** nevezzük azt a rövid terjedelmű, hallgatóság előtt szóban előadott szövegtípust, amit felkészülés előz meg. A kiselőadás témája lehet előre megadott vagy szabadon választott.

MILYEN A JÓ KISELŐADÁS? ■ Az előadás sikeressége érdekében az előadónak figyelembe kell vennie felkészüléskor hallgatósága életkorát, előképzettségét. Másképp építjük fel előadásunkat azok számára, akik a téma jó ismerői, és másképp, ha olyanoknak adunk elő, akik először hallanak az előadás tárgyáról. Utóbbiak számára érdemes az előadás anyagába építeni – a humort sem nélkülözve – érdekességeket, a mindennapi életből merített példákat. Sokkal követhetőbb az előadás, ha az elhangzó szöveget kivetített, illusztrációkat, szemléltetőanyagot tartalmazó vázlat is kíséri. A tapasztalt előadó a kiselőadás alatt is folyamatosan figyel közönségére, igyekszik szemkontaktust teremteni hallgatósága tagjaival. Ha azt érzékeli, hogy lankad a figyelem, változtat eredeti elképzelésén: kérdéseket intéz hallgatóságához, összefoglalja az elhangzottakat, vagy kihagy részeket, és inkább az érdekességekre koncentrál. Az előadás tartalma mellett a jó előadó különösen ügyel a megfelelő hangsúly, hangereő és beszédtempó használatára.

FELKÉSZÜLÉS A KISELŐADÁSRA ■ Függetlenül attól, hogy a kiselőadás témája előre megadott vagy az előadó által szabadon választott, az előadást alapos felkészülés előzi meg. A felkészülés lépései a következők:

FELADATOK

1. a) 4-5 fős csoportokban dolgozzatok! Minden csoporttag felváltva beszéljen, felkészülés nélkül, folyamatosan egy percen át bármilyen témáról!
b) Rögzítsétek a beszédeket kamerával!
c) Nézzétek vissza magatokat! Értékeljétek saját előadásotokat!
d) Az önértékelést követően értékeljétek társatok előadását, adjatok egymásnak hasznos tanácsokat, ki mire figyeljen előadás közben!

PROJEKTFELADAT

Alkossatok kutatócsoportokat! Gyűjtsétek össze a jó előadás ismérveit a lecke alapján, illetve internetes forrásokból! Válasszatok egy tetszőleges témát, és készítsétek belőle előadást! A kutatócsoportból válasszátok ki, vagy önkéntes jelentkezés alapján vállalja el valaki az előadói tisztséget, aki megtartja a többieknek az előadást. Értékeljétek és elemezzétek is egymás munkáját!

14. Alkalmi beszédek

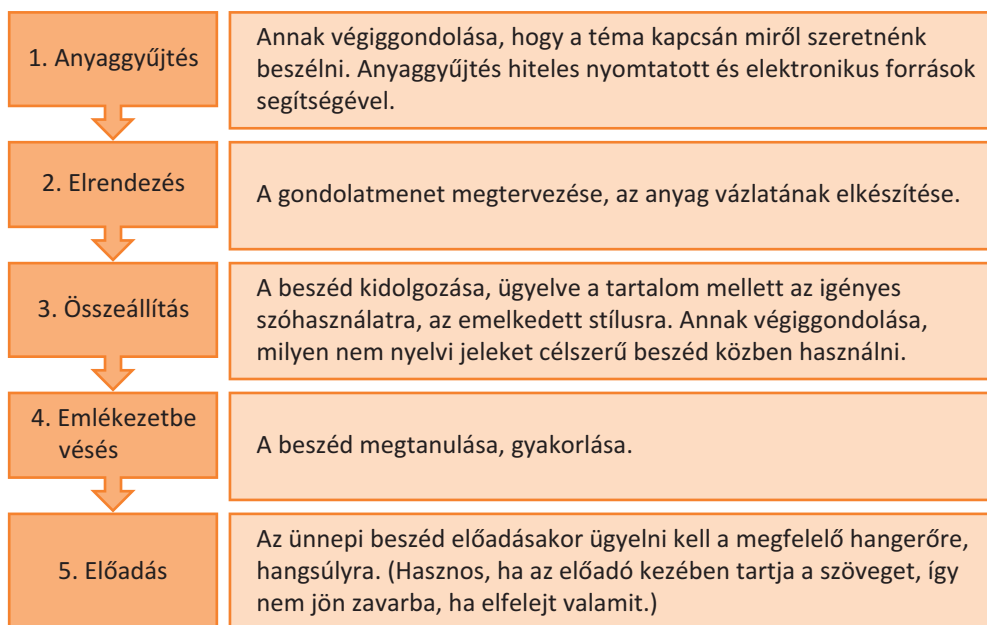
Gondolatébresztő

Milyen alkalmakkor hallhatsz hosszabb vagy rövidebb terjedelmű, emelkedett hangvétellű beszédet? Vegyétek sorra közösen, mi jellemzi ezeket a beszédeket!

Az **alkalmi beszéd** valamilyen nevezetes hivatalos (pl. március 15-ei ünnepség) vagy magánjellegű (pl. a dédmama 85. születésnapja) esemény, ünnep kapcsán hangzik el. Ezek a beszédek lehetnek hosszabb vagy rövidebb terjedelműek, előre megírtak vagy rögtönzött, a helyszínen megfogalmazott szövegek. Az alkalmi beszéd elhangozhat nagyobb hallgatóság vagy szűkebb kör előtt. Mivel alkalmi beszédet mindig valamilyen jeles esemény kapcsán mondunk, figyelniük kell arra, hogy beszédünk az alkalomnak megfelelő stílusú, őszinte és könnyen érthető legyen.

AZ ÜNNEPI BESZÉD ■ Tanév kezdetén és végén, valamint különböző ünnepségeken az adott alkalomhoz kapcsolódó beszédet hallgathatsz meg. Ilyenkor **ünnepi beszédek** mondanak az előadók. Az ünnepi beszédre jellemző, hogy a felszólaláshoz és a kiselőadáshoz hasonlóan felkészülés előzi meg, témája kötött, azaz mindig az adott alkalom határozza meg. Az előadó stílusa emelkedett, választékos, és beszédével inkább a hallgatóság érzelmeire hat.

Az ünnepi beszédre való felkészülés sokban hasonlít a kiselőadásra való felkészüléshez:

A KÖSZÖNTŐ ■ Köszöntőt mondunk, ha valakihez vagy valakikhez születésnapjuk, házasságkötésük vagy életük más fontos eseménye alkalmából rövid, emelkedett hangú beszédet intézünk. Az ünnepi beszéddel szemben a köszöntő rövidebb terjedelmű és általában a helyszínen rögtönzött, nem előre megírt szöveg. A köszöntők mondásakor a következőkre kell ügyelnünk:

A násznagy az ünnepi beszéd szakértője

1. Stílusunk legyen ünnepélyes, itt is figyeljünk a megfelelő szóhasználatra!
2. Legyünk személyesek, a köszöntő arról és ahhoz szóljon, akit köszöntünk!
3. Szavaink mindig legyenek őszinték és szívből jövők!

Gondolatgyűjtő

Mik a hasonlóságok és a különbségek a megismert két alkalmi beszéd, azaz az ünnepi beszéd és a köszöntő között? Szemléltessétek párban Venn-diagram segítségével!

FELADATOK

1. Olvasd el az alábbi ünnepi beszédet, és válaszolj a kérdésekre!

Kedves ballagó Diáktársak!

Eljött a búcsú ideje, hiszen ma utoljára léptétek át kossuthos diákként iskolánk küszöbét. A nyolc év gyorsan elrepült, de talán emlékeztek még, milyen volt hatévesen belépni az iskola kapuján, megismerkedni osztálytársaitokkal, tanítókkal, megtanulni olvasni, írni és számolni. És izgalmas volt az ötödik osztály megkezdése is. Tanáraitokat látásból és hallomásból már ismertétek, de szokatlan volt a sok új tantárgy, az egyre több és több feladat.

Sokat tanultatok, sok mindent tudtok. Túl vagytok az iskolaválasztáson, néhányan azt is tudják közületek, hogy felnőttként mivel szeretnétek foglalkozni. Tanáraitoknak sokat köszönhettek, még akkor is, ha nem mindig értettetek velük egyet. Ők voltak azok, akik folyamatosan értetek dolgoztak, akik mindent megtettek, hogy ne csak okos, felkészült diákként, hanem igaz, nyitott emberként kezdjétek meg középfokú tanulmányaitokat.

Mi maradunk, ti elmentek. Talán vissza se néztek, amikor kiléptek az épület kapuján, új feladatok, új kihívások előtt állva. Irigyelünk és féltünk is titeket, hiszen új környezetben, új társak között kell helytállnotok, és már nem fog titeket körülvenni isko-

lánk gondoskodása, féltő szeretete. Őszintén kívánjuk, hogy sikerüljön minden, amit el szeretnétek érni életetekben!

Búcsúznak tőletek mi, hetedikesek! Hiányozni fogtok... Útravalóként fogadjátok tőlünk névadónk sorait:

„Soha le nem mondani,
Soha el nem csüggedni,
Ha kell, mindig újra kezdeni.”

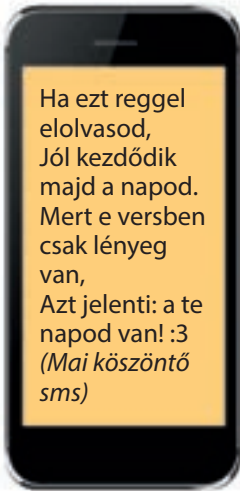
- Milyen alkalomra íródott a beszéd?
- Kik a megszólítottak?
- Ki lehet a beszéd előadója?
- Keress olyan részekre példát a beszédből, amikor az előadó a hallgatóság érzelmeire hat!
- Kitől idéz a beszéd szerzője?

2. Értelmezzétek párban a beszédben szereplő idézetet!

- Olvassátok fel néhányan a beszédet!
- Értékeljétek a felolvasott beszédeket abból a szempontból, hogy a felolvasás megfelel-e az ünnepi beszéd feltételeinek!

4. Két köszöntőt olvashatsz. Hasonlítsd össze, miben különböznek és mik a közös vonásaik! Melyik milyen alkalomból születhetett?

„Sok számos esztendőket vígan elérhess
Napjaidat számlálni ne legyen terhes!
Az ég harmatja szívedet újítja,
Áldások árja házad elborítja...”
(Erdélyi népi köszöntő)

Ha ezt reggel
elolvasod,
Jól kezdődik
majd a napod.
Mert e versben
csak lényeg
van,
Azt jelenti: a te
napod van! :3
(Mai köszöntő
sms)

TALENTUM

Válaszbeszéd ballagásra

Írj nyolcadikosként egy búcsúbeszédet a ballagásra! A beszédben is szerepeljen idézet! Olvassatok fel néhány beszédet! Értékeljétek, mennyire felelt meg tartalmilag és az előadás tekintetében az ünnepi beszéd feltételeinek a hallott szöveg!

15. Jegyzetkészítés szóbeli és írott szövegekhez

Gondolatébresztő

Ismételjétek át közösen, milyen jegyzetkészítési módszerekről tanultatok az előző évfolyamokon! Beszéljétek meg, ki mikor és hogyan szokott jegyzeteket készíteni!

A JEGYZETELÉS ■ Jegyzetelés közben a hangzó vagy az írott szöveg lényegét emeljük ki, emlékeztetőt írunk a követett gondolatmenetről, hogy azt később feleleveníthessük. Tehát nem az a cél, hogy szóról szóra rögzítsük az elhangzottakat, vagy lemásoljuk az olvasottakat. **A jegyzetelés lényegkiemelő és tömörített emlékeztető magunknak.**

A HALLÁS UTÁNI JEGYZETELÉS ■ Szóbeli szövegek hallgatása közben akkor tudunk jól követhető jegyzeteket készíteni, ha az előadó először röviden vázolja, honnan hová fog eljutni, esetleg címet ad mondandójának, illetve maga ad vázlatot folyamatosan. Ha ez nem történik meg, akkor a következőképpen járunk el.

Teljes mondatok leírása helyett kiszűrjük a lényeges információkat: a kulcsszavakat, a hozzájuk tartozó gondolatmenetet, érzékletes példákat és a megjegyzésre érdemes adatokat. Sokat segít, ha ezeket rögtön átlátható rendben rögzítjük. Az átláthatóság nem a szép külalakot jelenti, hanem a gondolatok térbeli logikus elhelyezését. Utóbbi esetben készíthetünk **szöveges vázaltszerű jegyzetet**, amit **rajzos ábrával** egészíthetünk ki.

MÓDSZEREK A SZÓBAN ELHANGZÓ SZÖVEG JEGYZETELÉSÉHEZ ■ A lap tetejére írjuk az **előadás azonosítására szolgáló adatokat**, azaz az előadó nevét, az előadás címét, a dátumot. Ezt követően az alábbiak szerint érdemes jegyzetet készíteni:

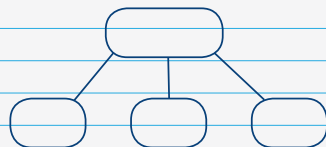
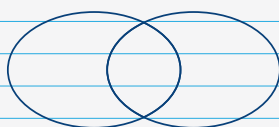
- Használjunk **rövidítéseket** a gyorsaság kedvéért, de vigyázzunk arra, hogy ezeket később meg is tudjuk fejteni!
- Az egy témához tartozó, de jól elkülöníthető **gondatok felsorolásánál minden egység külön sorba** kerüljön, hogy érezhető legyen, mihez tartoznak. Például a téma megnevezésének sorát kicsit kijebb kezdjük, a hozzá tartozó egységeket behúzással, gondolatjellel kezdve külön sorokba írjuk.
- **Használjunk szimbólumokat!** Lehetnek egyedi jelölések is. Érdemes használnunk a következtetések lejegyzéséhez nyilatkat, saját bizonytalanságunk jelzésére kérdőjelet és a fontosság hangsúlyozására felkiáltójelet.
- Az **egyszerű rajzok, ábrák** is hasznosak: halmazokba foglalhatjuk a hasonló dolgokat, de egy csata magyarázatát is egyszerűbb térképszerűen lerajzolni, mint leírni.
- Ha az előadás tartalmával kapcsolatban kérdés merülne fel, azt is rögzítsük. Így a jegyzetelés közben leírt kérdésünket az előadás végén feltehetjük az előadónak, vagy ha erre nincs lehetőség, magunk is utánanézhünk a bennünket érdeklő témának.

AZ ELŐADÁS ADATAI

A jegyzetelés, 2017. 10. 15.

TANÁCSOK A JEGYZETELÉSHEZ

1. Jegyzeteléskor használj rövidítéseket!
2. Minden gondolat, téma külön sorban kezdődjön!
 - Külön behúzással jelöld a témához tartozó egységeket!
 - Ha több ilyen egység van, gondolatjellel, számozással jelöld a felsorolást!
3. Használj szimbólumokat!
 - Lehetnek egyedi jelek: † *
 - A következtetéshez használhatsz: →
 - A bizonytalanság jelölése: ???
 - A fontosság jelölése: !!!
4. Segítenek a rendszerezésben az egyszerű rajzok, ábrák!

KÉRDÉSEK

- Mikor jobb rajzot használni szöveges jegyzet helyett?
- Érdemes színes kiemelést használnom?

A színes kiemelések szerepe a tanulásban

Az élőbeszéd követésekor általában nem szerencsés a színesek, kiemelő tollak használata. A kiemelés inkább a tanulás közben hasznos, de ott is megfontolást igényel, hiszen ha mindent kiemelünk, az olyan, mintha semmi sem lenne kiemelve.

AZ ÍROTT SZÖVEG JEGYZETELÉSE ■ Írásban megjelenő szövegekhez könnyebben készíthetünk jegyzetet, mint a szóban elhangzóhoz. Ezeket a szövegeket bármikor újraolvashatjuk, illetve a már meglévő vizuális segítségére is támaszkodhatunk. Írott szövegből anyaggyűjtés, tanulás kapcsán szoktunk jegyzeteket készíteni.

MÓDSZEREK AZ ÍROTT SZÖVEG JEGYZETELÉSÉHEZ ■ A szöveget legalább egyszer el kell olvasni, a benne lévő szavakat meg kell érteni ahhoz, hogy jegyzetet készíthessünk belőle a következőképpen:

- Figyeld meg a szövegben a **kiemelt szavakat**, **mondatokat**, az **alcímeket**, a gondolatok elkülönítésére használt **grafikai jeleket**!
- Az egész szöveg elolvasása után **olvasd át újra bekezdésenként** az anyagot!
- Ha már úgy érzed, hogy megértetted a szöveget, elkezdheted a füzetedbe a jegyzetelést. Ehhez használhatod az élőbeszéd jegyzetelésére bemutatott módszereket.

A jegyzetek szerepe a tanulásban

Jegyzetkészítés közben szinte félig meg is tanulod az anyagot. Sokat segít a tanulásban, ha kérdéseket fogalmazol meg a témával kapcsolatban, vagy másnak elmagyarázod, amit tanultál!

Becsüld meg jegyzeteidet, mert egy-egy nagyobb beszámoló előtt elég csak azokat átlapoznod!

Gondolatgyűjtő

Gyűjtsd össze azokat a rövidítéseket, amiket jegyzeteléskor szoktál használni a különböző tanórákon! Hasonlítsátok össze, mi a közös és mi az egyéni a rövidítéseitekben!

FELADATOK

1. Felolvasás alapján egyikőtök készítsen jegyzetet a következő pár mondatból!

Zsigának sikerült annyi pénzt összegyűjtenie, hogy álmai biciklijét még pár havi gyűjtés után megvegye. Nyáron nehéz helyzetbe került, elhívták a barátai egy hétre nyaralni. Jó bulinak ígérkezett. Ha elmegy, akkor az addig gyűjtött pénzének a fele elfogy. Milyen lehetőségei vannak? Nem megy el, megmarad a pénze, de a buliból is kimarad. Elmegy, jól érzi magát, hosszabban gyűjt tovább, esetleg több olyan feladatot vállal, amiért fizetnek.

2. a) Gyűjtsd össze, hogy ez a tankönyv milyen látható segítségeket ad egy jegyzet elkészítéséhez!
- b) Nézd meg biológia- vagy fizikakönyvedben is, milyen segítségeket kapsz a jegyzetkészítéshez!
- c) Fogalmazz meg, milyen azonosságok és különbségek vannak egy természettudományi és egy társadalomtudományi tankönyv tanulást segítő megoldásai között!

3. a) Meséld el padtársadnak, mit tudtál meg a rajzos jegyzetből a globális felmelegedésről!

b) Alakítsd át a rajzos jegyzetet szöveges jegyzetté a füzetedben!

4. Olvasd el az alábbi rövid szöveget, és készíts hozzá egy fürtábra segítségével rajzos jegyzetet a füzetedben!

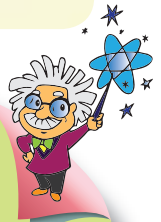
Napjainkban a közlekedés történhet szárazföldön, vízen és levegőben. A szárazföldi közlekedésnél el szokták különíteni a közúti közlekedést (pl. személyautó, autóbusz, motor, kerékpár) a kötött pályástól (pl. vonat, villamos). A vízi közlekedés eszközei többek között a hajók, csónakok. A légi közlekedést hallva mindenkinek először a repülőgép jut eszébe, de ne feledkezzünk meg a helikopterről sem, mely hasznos szállítóeszköz lehet speciális helyzetekben.

TALENTUM

Keresd meg a történelmi atlaszodban vagy a világhálón egy csata térképét, például az 1848-as pákozdi csatáét az alábbi oldalon:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Pákozdi_csata

Magyarázd el társadnak a csata lefolyását anélkül, hogy a térképet megmutatnád! Társad próbálja meg jegyzetelni az elhangzottakat, majd egyeztetsetek!

16. Adatgyűjtés, a források felhasználása

Gondolatébresztő

Mit jelent az *adat*, és mit a *forrás* szó? Értelmezzétek a két kifejezést!

AZ ADATGYŰJTÉS FORRÁSAI ■ Napjainkban minden korábbinál nagyobb mennyiségű információ áll a rendelkezésünkre. A nyomtatott dokumentumok, a rádió és a televízió mellett az internet ugrásszerűen kiszélesítette a hozzáférhető ismeretek tárházát. Ha utána szeretnénk nézni valaminek, fontos, hogy az **adat hitelessége** érdekében **megbízható forrást** válasszunk.

A NYOMTATOTT FORRÁSOK ■ Ha egy-egy tudományágon belül kívánunk elmélyedni, sokféle nyomtatásban megjelentetett **szakkönyvhöz** férhetünk hozzá, használhatunk rövidebb írásokat tartalmazó **tanulmányköteteket** vagy az adott témát részletesen feldolgozó **monográfiát**.

Amennyiben sok különböző területről szeretnénk információhoz jutni, egy általános témájú **lexikon** lehet a jó választás. A **szótárak** nem csak az idegennyelv-tanuláshoz nyújthatnak segítséget, a *Magyar szinonimaszótár*, a *Magyar értelmező kéziszótár* vagy az *Idegen szavak szótára* olvasás vagy fogalmazás során is hasznos lehet. Számos tudományterületnek van saját, havonta vagy ritkábban megjelenő **folyóirata**, amely a legfrissebb kutatási eredményekről is beszámol.

A KÖNYVTÁRAK ■ A könyveket vagy az újságokat nem feltétlenül kell megvásárolnunk, könyvtárakból is kölcsönözhetjük vagy helyben olvashatjuk őket. Ugyanitt filmek és zeneművek is nagy számban elérhetők. Magyarországon a legteljesebb gyűjteménnyel az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezik, ám innen nem lehet kölcsönözni, és csak tizenhat éven felüliek iratkozhatnak be ide. Budapesten a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a város számos pontján tart fenn kisebb fiókkönyvtárakat, így sokak számára elérhetők a dokumentumai. Vidéken egyetemi és megyei, városi vagy községi könyvtárak állnak az olvasók rendelkezésére.

AZ ELEKTRONIKUS FORRÁSOK ■ Elsősorban a tájékozódásban és nem a közvetlen adatkeresésben segíthetnek bizonyos **rádió- és televízió-adások**, így hasznosak lehetnek a **hírműsorok**, az **ismeretterjesztő programok** és a **dokumentumfilmek**. A legtöbb adó az **interneten** keresztül is elérhető, akár a csatorna honlapján közvetített élő adáson, akár a **videotárból** vizsgánézhető műsorokon keresztül.

▶ Ne csak az internetet használd forrásnak!

A nyomtatott folyóiratok egy része is közzéteszi cikkeit az interneten, és sok magyar nyelvű könyv érhető el a **Magyar Elektronikus Könyvtár** (<http://mek.oszk.hu>) honlapján is. Nagy segítséget nyújthatnak a szótárak (pl. <http://helyesiras.mta.hu>), tematikus gyűjtemények (pl. <http://magyarnemzetiparkok.hu>).

A FORRÁSOK HITELESSÉGE ■ Az adatgyűjtés előtt fontos meggyőződnünk róla, hogy hiteles-e a forrás, amelyből dolgozni kívánunk. Ahhoz, hogy egy dokumentum megbízhatóságát ellenőrizzük, meg kell vizsgálnunk, honnan származnak a benne található ismeretek. **Nyomtatott források** esetében a szerző és a kiadó adatait szükséges ismernünk. A **sajtótermékek**nél az impresszum tartalmazza a lap és a kiadó fontosabb adatait, a kiadó, a főszerkesztő, a fontosabb munkatársak nevét és az elérhetőségeket. **Könyvek** esetében a kiadó és a nyomda adatai mellett azt is megtudhatjuk az impresszumból, melyik évben adták ki a művet, és hányadik kiadást tartjuk a kezünkben. Itt tüntetik fel azt is, ki volt a tudományos vagy szakmai írást ellenőrző **szaklektor**. Sokszor a **kiadó** neve is elárulja, érdemes-e felhasználnunk a dokumentumot. Megbízhatunk a nagy múltú, tudományos kiadványaikról híres kiadók, valamint az egyetemek vagy tudományos testületek könyveiben.

Az **elektronikus, interneten elérhető források** esetében hasonlóan kell eljárunk: egy-egy szakkiadó, közintézmény által üzemeltetett szótár, gyűjtemény anyaga biztonsággal használható, egyéb esetekben érdemes megnézni, ki a portál üzemeltetője, kik a munkatársai, van-e például a cikknek szerzője, a szerző a téma ismerője-e, tartalmaz-e a cikk a témához kapcsolódó hivatkozásokat.

Előfordulhat mind a nyomtatott, mind az internetes források esetében, hogy más adatot találunk ugyanahhoz a témához (pl. hegycsúcsok magassága, csaták időpontja). Ilyen esetekben érdemes további forrásokat is megnéznünk, és a források hitelessége alapján döntenünk, hogy melyik adatot használjuk fel – hivatkozva a forrásra – például kiselőadásunkhoz.

A közösségi enciklopédia használata

Gyakran halljuk, hogy a Wikipédián minden megtalálható. A közösségi enciklopédiaként funkcionáló szócikkgyűjtemény valóban alkalmas arra, hogy gyorsan információhoz jussunk. Ugyanakkor fontos kritikával szemlélünk az innen származó adatokat, mivel a szócikkek többségét nem feltétlenül hozzáértő szakemberek szerkesztik. Felhasználás előtt érdemes megnéznünk, hogy az adat mögött található-e hivatkozás, és ha igen, mi az a tanulmány, könyv, internetes forrás, amire a szócikk szerkesztője vagy szerkesztői hivatkoznak.

HIVATKOZÁS A FORRÁSOKRA ■ A munkánkhoz felhasznált szakirodalmat – világosan elkülönítve a saját gondolatainktól, megállapításainktól – mindig pontosan fel kell tüntetnünk. A felhasznált forrásokra **hivatkozásokkal** utalunk.

HIVATKOZÁS KÖNYVRE					
A könyv szerzője	A mű címe	A kiadó neve (nem kötelező)	A kiadás helye	A kiadás ideje	Oldal-szám
Kapocsy György:	Szülőföldünk szép határa.	Helikon Kiadó,	Budapest,	1999.	33. o.

HIVATKOZÁS KÖNYVBEN MEGJELENT TANULMÁNYRA, CIKKRE						
A tanulmány, cikk szerzője	A tanulmány, cikk címe	A könyv (címe, szerkesztője), ahol a szöveg található	A kiadó neve (nem kötelező)	A kiadás helye	A kiadás ideje	Oldal-szám
Mezősi Károly:	Móra Ferenc tanulóévei.	In: Mórától Móráról (szerk. Megyer Szabolcs).	Tankönyvkiadó,	Budapest,	1979.	43. o.

HIVATKOZÁS FOLYÓIRATBAN MEGJELENT TANULMÁNYRA, CIKKRE					
A cikk szerzője	A cikk címe	A folyóirat címe, ahol a szöveg található	A folyóirat évfolyama	A folyóirat száma az adott évfolyamon belül	Oldal-szám
Szvák Gyula:	Egy rettegő cár. IV. lván.	In: Rubicon.	1999.	03.	16–17. o.

HIVATKOZÁS INTERNETES FORRÁSRA					
A cikk szerzője (ha van)	A cikk címe	A cikk köz-zétételének helye	A cikk, tanulmány megjelenésének ideje	A cikk URL-címe	A letöltés időpontja
Fejes László:	Nyelv vagy nyelv-járás.	In: Nyelv és Tudomány.	2012. 08. 27.	www.nyest.hu/hirek/nyelv-vagy-nyelvjaras	(Utolsó letöltés: 2017. 06. 17.)

Gondolatgyűjtő

Készíts a füzetedbe pókhálóábrát arról, milyen forrásokból szerezhetsz hiteles ismereteket! A csoportosítás szempontja legyen pl. *nyomtatott* és *nem nyomtatott*, ez alá sorold be a további típusokat! Írj mindegyikre egy-egy konkrét példát is!

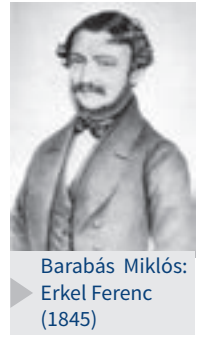
FELADATOK

1. Keresd meg, melyik a lakhelyedhez legközelebbi könyvtár!

2. a) Hol néznél utána, ha kiselőadást kellene tartanod

- az indiai elefántról,
- a mohácsi csatáról,
- Erkel Ferencről?

Barabás Miklós:
Erkel Ferenc
(1845)

3. Nézzetek utána párban, milyen irodalomtudományi és nyelvészeti folyóiratok, honlapok léteznek!

4. Válaszolj az alábbi kérdésekre a füzetedben, tetszőleges források felhasználásával!

a) Hol található Conakry?

b) Melyik évben koronázták meg I. Nyúllábú Harold angol királyt?

c) Ki nyerte az 1972-es olimpián a párbajtőr versenyszámokat?

d) Mit jelent a *pánkó* szó?

5. Válassz egy irodalomtörténettel kapcsolatos könyvet az iskolai könyvtárban, és gyűjtsd ki az impresszumban található adatokat!

6. Írd össze, melyik kiadók könyvei találhatóak meg otthon a könyvespolcodon!

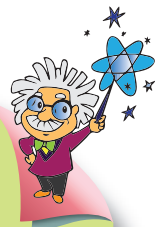

7. Keresd meg a *Magyar Nyelv* című folyóirat honlapján, milyen formai szabályoknak kell megfelelnie a hozzájuk érkező tanulmányok hivatkozásának!

TALENTUM

Írj fél és egy oldal közötti hosszúságú beszámolót Budenz József életéről és munkásságáról! Használj legalább három különböző forrást, amelyekre pontosan hivatkozz is a tanult hivatkozási szabályoknak megfelelően! Dolgozz a füzetedbe!

17. Néhány jellegzetes sajtóműfaj

Gondolatébresztő

Foglaljátok össze közösen egy fürtábrába, mit tanultatok a nyomtatott, az elektronikus és az online médiáról! Gyűjtsétek össze a közösségi média jellegzetességeit! Beszéljétek meg, miért fontos a tudatos médiafogyasztói magatartás!

A SAJTÓMŰFAJOK TÍPUSAI ■ A sajtó műfajait sokféle szempont szerint csoportosíthatjuk, most az újságírásban elterjedt, a **tájékoztatást** és a **véleményközlést** alapul vevő rendszerezéssel ismerkedünk meg.

A **tájékoztató műfajok** tényt közölnek, és azt tárgyilagosan, az újságíró személyes véleménye nélkül mutatják be (pl. *hír, tudósítás*). A **véleményközlő műfajok** esetében az újságíró saját véleményével találkozik a befogadó (pl. *kommentár, jegyzet*). Az előbbiek mellett léteznek olyan műfajok is, amelyek egészében egyik csoportba sem sorolhatók be, bizonyos jellemzőik miatt **átmenetet** képeznek a tájékoztató és a véleményközlő műfajok között (pl. *interjú, riport*).

A TÁJÉKOZTATÓ MŰFAJOK ■ A tájékoztató műfajok tényszerűen foglalkoznak a közösség számára fontos eseménnyel, és nem tükröznek egyéni véleményt.

A tájékoztatás alapműfaja a rövid terjedelmű, az eseményekről tömören, lényegre törően beszámoló **hír**, ami hat fő kérdésre válaszol: mi történt, kivel, hol, mikor, hogyan és miért? A tényszerű tájékoztatás elengedhetetlen feltétele, hogy a hír alapjául szolgáló információ megbízható forrásból származzon.

A **tudósítás** során az újságíró az esemény helyszínéről személyes tapasztalatai alapján, tárgyilagosan, elfogulatlanul számol be. A tudósítás általában hosszabb terjedelmű, mint a hír, az alapvető információk mellett részletesebb leírás és az esemény hangulatának bemutatása is szerepelhet benne.

A VÉLEMÉNYKÖZLŐ MŰFAJOK ■ A véleményközlő műfajok esetében a befogadó az újságíró személyes véleményével, olykor a szerkesztőség álláspontjával ismerkedhet meg egy adott eseményhez, történéshez kapcsolódóan. A sokféle véleményközlő műfaj közül most a kommentárral és a jegyzettel foglalkozunk.

A **kommentár** valamely aktuális hírhez fűzött, higgadt és tárgyyszerű értelmezés. Az újságíró kommentárjában állást foglal a témával kapcsolatban, ő dönti el, mit tart fontosnak, említésre méltónak, mit magyaráz meg. Alapvető szabály az újságírásban, hogy a kommentárt minden esetben egyértelműen külön kell választani a hírtől.

A **jegyzet** is egy eseményhez, tényhez kapcsolódóan magyaráz, értékkel, de sokkal kötetlenebbül teszi, mint a kommentár. A jegyzetnek nem feltétlenül kell napi aktuális eseményhez kapcsolódnia, témája bármilyen hétköznapi jelenség is lehet. Mindezek miatt a jegyzet írója sokkal közvetlenebb, a szubjektivitást, érzelmeket sem nélkülöző hangot üt meg, mint a kommentár írója.

AZ ÁTMENETI MŰFAJOK ■ Az interjú és a riport célja a tájékoztatás, ugyanakkor mindkettő túlmutat a pusztá tényközlésen, mivel feltárhatják az események, történetek hátterét, ok-okozati összefüggésekre hívhatják fel a befogadók figyelmét.

Az **interjú** két vagy több ember beszélgetése, amely témája és a benne részt vevő személyek miatt a nagy nyilvánosság számára is érdekes. Tartalma alapján lehet információközlő jellegű (ebben az újságíró valamilyen fontos témáról kérdez meg egy szakértőt, aki kifejti véleményét), illetve **portré** jellegű (az interjúalany személyisége, munkássága, életútja áll a középpontban). A jó interjúban az újságíró nem helyezi magát előtérbe, hanem hagyja, hogy az interjúalany gondolatai álljanak a középpontban. Ehhez hosszabb válaszra lehetőséget nyújtó, kiegészítendő kérdéseket tesz fel, amikre nem lehet egy igennel vagy nemmel válaszolni.

A **riport** a tudósítással rokon műfaj, de a tényközlés mellett az okok feltárásával (oknyomozó riport), az események magyarázatával is foglalkozik. A riportter a tudósításhoz hasonlóan a helyszínen van, de elsősorban az érintettek megszólaltatásával számol be valamilyen eseményről vagy jelenségről. A riportban lehet párbeszéd, leírás, elbeszélés, és akár irodalmi eszközöket, például metaforát, körülírást, figyelemfelkeltő kérdést is használhat készítője.

A SAJTÓMŰFAJOK KEVEREDÉSE ■ Napjainkban – elsősorban az elektronikus és az online média hatására – egyre gyakoribb a műfajok keveredése. Például a tévéadók hírműsoraiban nem mindig választható el egymástól élesen a hír és a tudósítás, a tudósításban olykor helyet kap az újságíró személyes véleménye, és a közösségi médiában is egyre gyakoribb, hogy keveredik egy tisztán tényközlő műfaj a véleményközlő műfajjal (pl. a hír részeként jelenik meg a *kommentár*). Mindez egyrészt abból fakad, hogy a hírműsorok készítői igyekeznek néhány percen minél jobban körüljárni, illetve személyesebbé tenni a témát, másrészt a közösségi médiában bárki közzétehet tartalmat anélkül, hogy tisztában lenne az újságírás alapelveivel.

Gondolatgyűjtő

Beszélgétek meg közösen, miért fontos, hogy a hír alapjául szolgáló információ megbízható forrásból származzon! Gondoljátok végig, miért követ el hibát az, aki tudatosan vagy önkéntelenül nem választja el a tisztán tájékoztató műfajt a véleményközlőtől!

FELADATOK

1. Gyűjtsetek híreket párban egy napilapból vagy az internetről! Vizsgáljátok meg, megfelelnek-e a rövidség, tömörség és tárgyilagosság követelményeinek!

2. Elemezd az alábbi hírt a hat kérdőszó szerint: mi, mikor, hol, kivel, hogyan és miért történt! Tudsz-e válaszolni az olvasott hír alapján valamennyi kérdésre?

Magyar film sikere a nemzetközi filmfesztiválon Karlovy Varyban

Horváth Lili Szerdai gyerek című játékfilmjét választották a nemzetközi filmfesztiválon Karlovy Varyban a Nyugattól Keletre (East of the West) című versenyszekció legjobb alkotásának szombat este.

A fiatal rendező első játékfilmjét a filmkritikusokból álló FEDEORA zsűri is díjazta a téség legnépszerűbb filmünnepén.

A versenyfilmek közül a zsűri a Diego Ongaro által rendezett Bob and the Trees című amerikai játékfilmet kiáltotta ki győztesnek. A Kristálygömb mellett a győztes alkotás rendezője 25 ezer dolláros pénzdíjat is kapott.

(MTI; 2015. 07. 11.)

3. Alkoss szöveget a képekhez kapcsolódóan a megadott sajtóműfajokban!

- Írj hírt az általad választott képhez!
- Készíts tudósítást az általad választott kép alapján!
- Írj jegyzetet a második képhez kapcsolódóan!

TALENTUM

- Milyen kérdéseket tennél fel egy interjúban kedvenc színésznek/zenésznek/sportolónak? Gyűjts legalább öt kérdést!
- Készíts interjút egy barátoddal vagy családtagoddal, jegyezd le a szövegét! Az interjú készítése előtt fogalmazd meg a fontosabb kérdéseket, és határozd meg sorrendjüket is!

18. Az önéletrajz

Gondolatébresztő

Készíts a főbb csomópontok meghatározásával eddigi életedről egy vázlatot! Beszéljétek meg közösen, ki milyen csomópontokat határozott meg!

AZ ÖNÉLETRAJZ ■ Számos esetben írásban kell bemutatnunk képességeinket, tapasztalatainkat. Kérhetik, hogy mellékeljük életrajzunkat a középiskolai felvételihez, és természetesen erre van szükség akkor is, amikor megpályázunk egy állást.

Az **önéletrajz** olyan, egyes szám első személyben megfogalmazott, prózai műfaj, amelynek keretében életünk eddigi főbb eseményeit, életutunk állomásait mutatjuk be egy adott szempontból megszerkesztve. Fontos összetevője tehát nemcsak a benne közölt információ magunkról, hanem a **válogatás** annak a célnak megfelelően, amit el kívánunk érni vele. Több helyen találkozhatunk a **CV** elnevezéssel is, mely a latin *curriculum vitae* (az élet pályafutása) kifejezés rövidítése. Fajtaát az alapján különböztetjük meg, hogy az információt milyen módon csoportosítják, formázzák, szerkesztik.

A HAGYOMÁNYOS ÖNÉLETRAJZ ■ Ez az életrajztípus **folyamatos**, prózai szöveggént tudósít minket a bemutatandó személy életéről. A szerkezete **kronologikus**, tehát időrendben mutatja be az eseményeket a legkorábbtól a legkésőbbiig haladva.

Noha nem elvárás, sokan kezdik önéletrajzukat családi háttérük bemutatásával. Ezt követi a hivatalos rész, amely a legnagyobb terjedelmű egység. A **tanulmányainkat**, a közben megszerzett **gyakorlatokat**, **munkahelyeket** sorolhatjuk fel itt. A forma előnye, hogy ebben a részben bármilyen kiegészítő információval élhetünk. Az utolsó bekezdésben bemutatathatjuk érdeklődési körünket, **hobbinkat**. Tekintettel arra, hogy a hagyományos önéletrajz voltaképpen egy fogalmazás, a befejezés részben leírhatjuk abbéli reményünket, hogy elnyerjük a megpályázott pozíciót.

A VÁZLATSZERŰ ÖNÉLETRAJZ ■ Tartalmilag megegyezik a hagyományos önéletrajzzal, formája gyökeresen eltér tőle. Ebben a típusban **vázlatpontokban** kell megfogalmaznunk tanulmányainkat, gyakorlati helyeinket és munkatapasztalatunkat. A család bemutatása legtöbb esetben kimarad, a hobbik tömören, pár szóban az írásmű végére kerülhetnek. A vázlatszerű önéletrajzban **fordított időrendben** kell felsorolnunk az eseményeket, a legfrissebb tapasztalatunktól haladva a legrégebbi felé. Ez a szerkesztés megkönnyíti az olvasónak, hogy már első ránézésre képet alkosson az önéletrajz írójáról.

ÖNÉLETRAJZ	
A személyes adatokhoz a név, a születési dátum, valamint az elérhetőségek kerüljenek!	Személyes adatok
Ide azt az iskolát/tagozatot (iskolásként), állást/munkakört (munkavállalóként) kell beírni, ahová jelentkezni szeretnénk.	Cél/betölteni kívánt munkakör
Az eddigi munkahelyeinket kell felsorolnunk időrendben visszafelé haladva (ha voltak ilyenek).	Munkahelyek
Az eddigi iskoláinkat kell időrendben visszafelé haladva felsorolnunk.	Iskolai végzettség
Ide általában a számítástechnikai ismeretek, a nyelvtudás, a jogosítvány, a szervező és a kommunikációs képességek stb. kerülnek.	Egyéb képességek, kompetenciák
Itt sorolhatjuk fel, mivel foglalkozunk szívesen szabadidőnkben.	Szabadidős tevékenység, hobbi
Az életrajzon fel kell tüntetnünk a keltezését! Nem szabad megfeledkeznünk a dokumentum aláírásáról sem!	Dátum
	Aláírás

MILYEN A JÓ ÖNÉLETRAJZ? ■ Életrajzunkat mindig a célnak megfelelő formába kell öntenünk. Leggyakrabban az adott intézet, cég határozza meg, melyik formátumot használjuk. A vázlatpontokat tartalmazó formáknál az egyediség, míg a folyamatos szövegnél a logikus, átlátható szerkezet megteremtése jelent kihívást. Önéletrajzod megírásakor a következőkre figyelj!

1. Az életrajz terjedelme ne legyen több egy A4-es oldalnál! Ha feltétlenül szükséges hosszabban írnod, akkor is az első oldalon szerepeljenek a legfontosabb információk.

2. Függetlenül attól, melyik életrajztípust választod, szöveged legyen átlátható, jól követhető!

3. Ügyelj a helyesírásra, kézírás esetén az olvasható, rendezett írásképre!

4. Az elérendő célhoz igazítsd a tartalmat: súlyozz, emeld ki a témába vágó részeket! (Pl. sportösztöndíjra pályázva a tanulmányi versenyek eredményei nem olyan fontosak, mint a sportversenyekéi; gimnáziumi felvételikor a tanulmányi és közösségi elismeréseknek nagyobb súlya van, mint a hobbidnak.)

5. Kerüld az általánosságokat! Fogalmazz minél precízebben, mondanivalódat példával is világítsd meg! (Pl. *Jó vezetői érzékem van helyett: Én tanítottam be osztályomnak a farsangi meglepetésműsort.*)

6. Igyekezz a köznyelvi normához tartani magadat, alkalomadtán egy kicsit emelkedettebb stílussal keverve. (Pl. *Benne voltam a DÖK-ben helyett: Osztályomat négy éven keresztül képviseltem a diákönkormányzatban.*)

Gondolatgyűjtő

A *Gondolatébresztő* vázlatát felhasználva készítsd el a tanultak és a minta alapján életrajzodat tetszőleges formában a középiskolai jelentkezéshez!

FELADATOK

1. a) Balázs tanulmányi ösztöndíjra pályázik, és a pályázat kiírói önéletrajzot is kérnek tőle. Válaszd ki az alább felsorolt információk közül azokat, amelyeknek nem kellene szerepelniük egy jól megírt önéletrajzban! Válaszodat indokold is meg!

2004. február 5-én születtem Százhalombattán.

Öcsém nagyon jól kajakozik.

2010 és 2014 között a százhalombattai Körösi Csoma Sándor Általános Iskola tanulója voltam.

Szabadidőmben sokat kirándulok.

2016-ban a Zrínyi Ilona Matematikaverseny országos döntőjében második helyezést értem el.

Kedvenc tantárgyam a matematika, de a történelmet nem szeretem.

- b) Írj Balázs nevében egy hagyományos önéletrajzot! Ügyelj a megfelelő terjedelemre, a tartalmi és formai követelményekre!

2. Válassz egy célt az alábbiak közül!

a) Ingyenes nyelvi tábor külföldön.

b) Felvétel egy neves sportklubba.

c) Jelentkezés nyári munkára (pl. szórólapozás, gyümölcszedés, információs pult). Gyűjts hozzá legalább öt olyan kompetenciát, amelyek sikeresebbé tehetik jelentkezésedkor az önéletrajzodat! Mindegyiket példával igazold!

KITEKINTŐ

Válaszd ki kedvenc regényhősödöt vagy íródat! Írd meg az önéletrajzát a neked leginkább tetsző formában! Olvasd fel padtársadnak anélkül, hogy elárulnád, kiről szó! A padtársad feladata kitalálni az illető személyét.

19. Gyakorolj!

1. Milyen – e fejezetben tanult – fogalmak jutnak eszedbe az alábbi képekről?

a)

b)

c)

d)

2. Magyarázd meg 4-5 mondatban a képekhez tartozó fogalmakat a füzetedben!

3. Válassz ki egy képet, és írd hozzá rövid szöveget a füzetedbe az adott műfaj jellegzetességeinek megfelelően!

4. Dolgozzatok 4-5 fős csoportokban!

a) Olvassátok fel egymásnak a szövegeket a témához és a szöveg műfajához illő módon! Ahol szükséges, párban dolgozzatok!

b) Értékeljétek egymás felolvasását!

20. Összefoglalás – Dolgozzunk a szövegekkel!

Ebben a fejezetben sok hasznos, a szövegértést, a szövegalkotást, valamint a tanulást, felkészülést segítő eljárással ismerkedtél meg. Minden leckéhez tartoznak fogalmak, de a fogalmak megtanulása helyett sokkal fontosabb, hogy képes legyél az önálló feladatvégzésre, hogy önállóan szerezz ismeretet, és ne okozzon problémát az adott terjedelmi és tartalmi követelménynek megfelelő szövegek alkotása sem szóban, sem írásban.

OLVASÁS, SZÖVEGÉRTÉS ■

- Olvasástípusok: áttekintő olvasás, gyorsolvasás, kereső olvasás, figyelmes olvasás.
- Szövegtípusok: **folyamatos szövegek**, **nem folyamatos szövegek**, kevert típusú szövegek, hiperszövegek.
- A szövegértő olvasás szintjei: értő olvasás, értelmező olvasás, kritikai olvasás, kreatív olvasás.

SZÓBELI SZÖVEGTÍPUSOK ■

- **Beszélgetés, megbeszélés** → **vita** (eltérő **vélemények** ütköztetése): **érvelés** (a tétel bizonyítása, cáfolata).
- **Hozzászólás** (spontán, a helyszínen rögtönzött szöveg) ↔ **felszólalás, kiselőadás** (felkészülés előzi meg).
- Alkalmi beszédek (témájukat, stílusukat az adott alkalom határozza meg): **ünnepi beszéd** (felkészülés előzi meg) ↔ **köszöntő** (inkább rögtönzött, spontán beszéd).

A TANULÁST SEGÍTŐ ELJÁRÁSOK ■

- **Jegyzetkészítés** szóbeli és írott szövegekhez.
- **Adatgyűjtés**: nyomtatott és elektronikus források; **a források hitelessége**.
- **Hivatkozás** a nyomtatott és elektronikus forrásokra.

JELLEGZETES SAJTÓMŰFAJOK ■

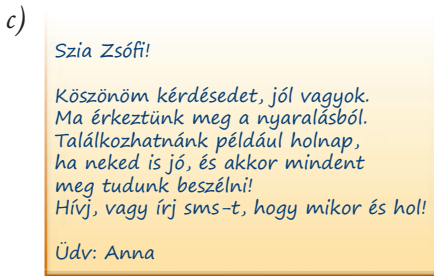
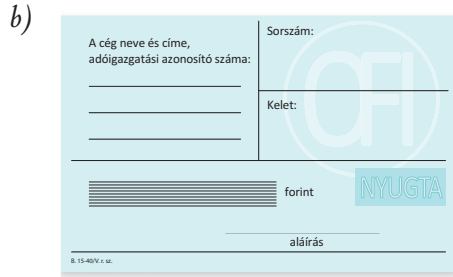
- A sajtóműfajok típusai: tájékoztató, véleményközlő, átmeneti.
- Tájékoztató sajtóműfajok: **hír, tudósítás**.
- Jellegzetes véleményközlő sajtóműfajok: kommentár, jegyzet.
- Átmeneti sajtóműfajok: **interjú, riport**.

BEMUTAKOZÁS ÍRÁSBAN ■

- **Önéletrajz**: hagyományos és vázlagszerű (amerikai típusú és europass).
- A jó önéletrajz feltételei.

21. Ellenőrizd a tudásodat!

- Milyen típusú szövegeket ábrázolnak az alábbi képek? Mi jellemzi az egyes szövegtípusokat?

- Magyarázd meg egy-egy példa segítségével, mi a különbség a beszélgetés és a megbeszélés, valamint a hozzászólás és a felszólalás között!
- Foglald össze néhány mondatban a vitáról tanultakat a következő fogalmak felhasználásával: *vélemény, érv, bizonyítás, cáfolat!*
- Adj tanácsot padtársadnak, hogyan készüljön fel egy kiselőadás megtartására!
- Mikor szokás inkább ünnepi beszédet mondani, és mikor köszöntőt?
- Készíts jegyzeteket a 16., *Adatgyűjtés, a források felhasználása* című leckéhez!
- Foglald össze röviden, mit tanultál az egyes sajtóműfajokról!
- Mikor írunk önéletrajztot? Milyen típusai vannak az önéletrajznak?

22. A szóösszetétel

Gondolatébresztő

A szópárok első tagjának végén, második tagjának elején azonos szó áll. Melyik ez a szó? Írjatok párban a füzetetekbe az így keletkezett szavakkal egy-egy mondatot!
tan...gyűrű, ablak...golyó, kard...csokor

A SZÓALKOTÁS ■ Nyelvünk szókészlete változik. Egyes szavak eltűnnek, miközben folyamatosan keletkeznek új szavak. Az új szavak egy része **szóalkotással** jön létre, azaz a meglévő nyelvi elemekből új szavak keletkeznek. A fejezet leckéinek feldolgozása során többféle szóalkotási móddal fogunk megismerkedni.

A SZÓÖSSZETÉTEL ■ A magyar nyelv leggyakoribb szóalkotási módja a **szóösszetétel**. A szóösszetétel során két vagy több szó összekapcsolásából új szót, úgynevezett **összetett szót** hozunk létre. Az összetett szavak **előtagból** és **utótagból** állnak. Az összetett szó jelentése általában más, mint az összetételt alkotó két szó együttes jelentése. Például:

1. szó	+	2. szó	→	összetett szó
madár	+	tej	→	madártej
epres	+	csokis	→	epres-csokis
↑		↑		
előtag		utótag		

AZ ÖSSZETETT SZAVAK ALAKI TULAJDONSÁGAI ■ Az összetett szavakat felépítő szavak lazán vagy szorosan kapcsolódhatnak egymáshoz. A laza kapcsolat jele, hogy a szavak sorrendje megváltoztatható: *epres-csokis, csokis-epres*. A szoros kapcsolat esetén ez nem lehetséges: *madártej, tejmadár*.

Az összetett szavakban általában két szó kapcsolódik össze (pl. *madár + tej → madártej*; *epres + csokis → epres-csokis*), de sokszor az így létrejött szóösszetétel tovább is bővíthető (pl. *madártej + készítés → madártejkészítés*; *epres-csokis + vaníliás → epres-csokis-vaníliás*). A kettőnél több szóból álló összetételeket **többszörösen összetett szavaknak** nevezzük.

Az összetett szavak többsége todalékolható, azaz képző (pl. *rendőr + -i, rendőri*), jel (pl. *rendőr + -k, rendőrök*) és rag (*rendőr + -nek, rendőrnek*) járulhat hozzájuk.

AZ ÖSSZETETT SZAVAK TÍPUSAI ■ Az összetett szavak között vannak olyanok, amelyek tagjai – hasonlóan a szószerkezetekhez – alárendelő (pl. *egérrágta* → *Mi rágta? – egér*) vagy mellérendelő (pl. *jobbra-balra* → *jobbra és balra*) viszonyban állnak egymással. Ezeket a szóösszetételeket **szerves összetételeknek** nevezzük.

Szervetlen összetételeknek nevezzük azokat a szavakat, amelyek előtagja és utótagja között sem alárendelő, sem mellérendelő viszony nem fedezhető fel, hanem a szavak a gyakori együttes használat miatt tapadtak össze, váltak összetett szóvá (pl. *fajankó, dehogy, nemhiába, bármikor*).

Gondolatgyűjtő

a) Írj mindkét képhez minimum 4-4 összetett szót az alábbi szavak előtagként vagy utótagként való felhasználásával!
nap, fal, kő, virág

b) Készíts a kapott szavakkal egy 4-5 mondatból álló leírást a képekhez!

FELADATOK

1. a) Döntsétek el az alábbi összetett szavakról, hogy laza vagy szoros a kapcsolat az előtagjuk és az utótagjuk között! Csoportosítsátok a szavakat T-táblázat segítségével a füzetetekben!

tesz-vesz

tetőfedő

nyakigláb

bátyámuram

földön-égen

sehol

játszótér

lótott-futott

hozzáértő

mégsem

mesterember

háztető

- b) Írjatok párban az összetett szavak felhasználásával egy 5-6 mondatból álló elbeszélést!

2. Versenyezzek! Ki tud öt perc alatt a legtöbb összetett szót alkotni az alábbi szavakból?

nap	család	orr	javítás	komoly
szereket	citrom	barnított	hűtő	oldal
zene	facsaró	ország	sütötte	ideig
épület	könnyű	tervezés	hon	világ
óraig	kocsi	alapítás	gép	út

3. a) Keresd meg az alábbi összetett szavak előtagját és utótagját!

tudományos-fantasztikus	gyorsvonat	halványlila	diákigazolvány		
híradó	malacsült	cserépedény	kertváros	levéltár	asztalláb

b) Keresd a fenti összetett szavak előtagjához további utótagokat! Alkoss belőlük összetett szavakat!

4. a) Milyen összetett szavak jutnak eszedbe az alábbi képekről?

b) Tudod-e, mi a közös a képeken ábrázolt dolgokban? Ha nem, nézz utána!

TALENTUM

Gyűjts olyan szóösszetételeket, melyek tagjai külön-külön negatív értelműek, miközben az összetett szó pozitív jelentésű! Pl. *nem + hiába = nemhiába*.

23. A szerves szóösszetételek

Gondolatébresztő

Magyarázd meg egy-egy mondattal a füzetedben az alábbi összetett szavak jelentését!
napernyő, ki-be, görkocsolya, rúgkapál, süt-főz, üvegpól, matektanár

MIKOR BESZÉLÜNK SZERVES SZÓÖSSZETÉTELEKRŐL? ■ A szerves szóösszetételek tagjai a szószerkezetekhez hasonlóan kapcsolódnak össze. Így megkülönböztetünk **alárendelő** (pl. *napszítta, szívettépő, célratörő, sötétzöld*) és **mellérendelő** (pl. *égre-földre, kézzel-lábbal, nyelvi-stilisztikai, búbánat, hírnév*) összetett szavakat.

AZ ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT SZAVAK ■ Az alárendelő összetett szavak előtagja határozza meg az alárendelés típusát, az előtagra kérdő névmással és az utótaggal tudunk kérdezni. Ez alapján **alanyos** (pl. *emberlakta*), **tárgyas** (pl. *városvédő*), **határozós** (pl. *fejenállás*), **jelzős** (pl. *komolyzene, harmincezer, háztető*) **összetett szavakat** különböztetünk meg.

ÖSSZETETT SZÓ	KÉRDŐSZÓ + UTÓTAG	ALÁRENDELÉS TÍPUSA
<i>emberlakta</i>	Ki lakta? → ember	alanyos alárendelés
<i>városvédő</i>	Mit védő? → város	tárgyas alárendelés
<i>fejenállás</i>	Hol/min állás? → fejen	helyhatározós alárendelés
<i>komolyzene</i>	Milyen zene? → komoly	minőségjelzős alárendelés
<i>harmincezer</i>	Hány ezer? → harminc	mennyiségjelzős alárendelés
<i>háztető</i>	Minek a teteje? → a háznak	birtokos jelzős alárendelés

Az alárendelő összetett szavak között olyanok is vannak, amelyekben nem lehet alárendelés pontos típusát megállapítani, mivel az előtag és az utótag között bonyolult kapcsolat van (pl. *búcsúcsók, matrózkek, motorcsónak, birkapörkölt*). Ezekben az esetekben nem tudunk az előtagra kérdő névmással és az utótaggal kérdezni, az előtag és az utótag kapcsolatának értelmezése csak többszavas szerkezettel lehetséges. Az ilyen szavakat **jelentéstömörítő alárendelő összetételeknek** nevezzük.

ÖSSZETETT SZÓ	AZ ELŐTAG ÉS AZ UTÓTAG KÖZÖTTI KAPCSOLAT ÉRTELMEZÉSE	ALÁRENDELÉS TÍPUSA
<i>búcsúcsók</i>	Búcsúzásokor adott csók.	jelentéstömörítő alárendelés
<i>matrózkek</i>	A matrózok ruhájának kék színéhez hasonló.	
<i>motorcsónak</i>	Motor segítségével közlekedő csónak.	
<i>birkapörkölt</i>	Birkahús felhasználásával készített pörkölt.	

A MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT SZAVAK ■ A mellérendelő összetételek előtagja és utótagja közötti viszony egyenrangú. Mellérendelő összetett szavak többféleképpen jöhetnek létre.

A mellérendelő szó szerkezetekhez hasonlóan két önálló szó összekapcsolásából alakultak ki az úgynevezett **valódi mellérendelő összetett szavak** (pl. *sakk* és *matt* → *sakk-matt*, *több* vagy *kevesebb* → *több-kevesebb*, *bú* és *bánat* → *búbánat*).

Szóisméltésnek nevezzük azokat a szavakat, ahol az összetételt alkotó két szó részben vagy teljesen azonos (pl. *unos* + *untalan* → *unos-untalan*, *bizony* + *bizony* → *bizony-bizony*, *egy* + *egy* → *egy-egy*).

A SZERVES SZÓÖSSZETÉTELEK EGYÉB ESETEI ■ A szerves szóösszetételek közé szokás sorolni azokat a szavakat, amelyek egy alapszófajú szóból és egy névutóból (pl. *délelőtt*, *ezután*, *hazafelé*), vagy egy igekötőből és egy alapszófajú szóból (pl. *el-megy*, *megérkezik*, *átolvasni*) alakultak ki. Szintén a szerves összetett szavak közé soroljuk az egy alapszófajú szóból és a *-fajta*, *-féle*, *-forma*, *-nemű*, *-rétű*, *-szerű* utótagból keletkezett szavakat (pl. *jófajta*, *afféle*, *gyerekforma*, *egynemű*, *sokrétű*, *ézszerű*).

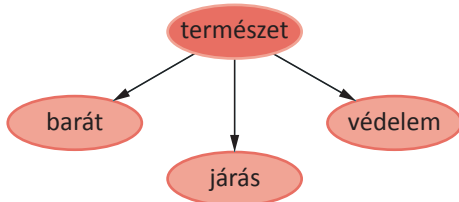
Ezeknek a szavaknak a helyesírására, elválasztására ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint általában az összetett szavakra: a szavakat az előtag és az utótag határán választjuk el (pl. *dél-után*, *be-jön*, *nagy-szerű*).

Gondolatgyűjtő

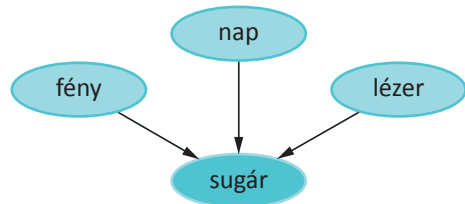
Döntsék el párban a *Gondolatébresztő* példáiról, milyen típusú összetételek!

FELADATOK

1. Találd ki, melyik az az egy szó, amelyik előtagja vagy utótagja lehet az alábbi összetett szavaknak! Készíts a mintának megfelelő ábrákat a füzetedbe, és fejsd meg a hiányzó tagokat!

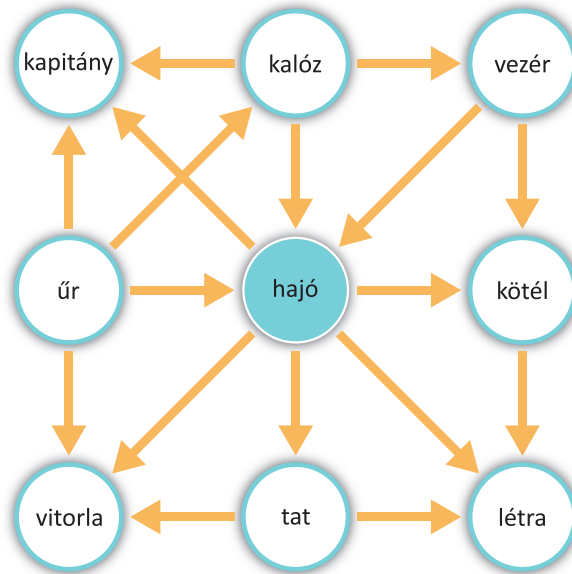

...század, ...vacsora, ...lövés
csúcs..., hely..., só...
...másolat, ...űző, ...kép

őr..., tett..., lakó...
...foci, ...garázs, ...őr
séta..., űr..., kalóz...

2. Az alábbi ábrán egy szóépítő játékot láthatsz. Mit mutatnak a nyilak? Milyen összetett szavakat tudsz leolvasni az ábráról?

3. Készítsetek a füzetetekbe az előző feladat ábrája alapján szóépítő játékot! Rajzoljatok kilenc kört, a középsőbe olyan szó kerüljön, amihez sok szót lehet kapcsolni! Ebből a szóból kiindulva alkossatok szavakat! Az összetett szavak olvasási irányát nyilakkal jelöljétek! A játékot természetesen többen is játszhatjátok, az ábrát akár bővíthetitek is, játékszabályokat találhattok ki hozzá.

FELKÉSZÜLNI... VIGYÁZZ... RAJT!

Az alábbi összetett szavak előtagja minden csoportban ugyanaz a testrészt. Melyek ezek? Írd le a füzetedbe a betűjelek mellé a megfelelő szót!

A)	B)	C)
...sövény	...lencse	...tér
...vitorla	...pont	...szél
...nyereg	...határ	...izom
...hang	...orvos	...gerinc
...szarvú	...üveg	...szín

24. A szervetlen szóösszetételek

Gondolatébresztő

Amilyen az *adjonisten*, olyan a *fogadjisten*. – Magyarazzátok meg az *adjonisten* és a *fogadjisten* szavak jelentését! Mit gondoltok, hogyan keletkezettek ezek az összetett szavak?

A SZERVETLEN ÖSSZETÉTELEK ■ Azokat az összetett szavakat, amelyek előtagja és utótagja között nincs semmilyen alárendelés vagy mellérendelés, pusztán a gyakori együttes használat során forrt össze két vagy több szó, **szervetlen összetételek**nek nevezzük (pl. *egyszeregy*, *nebáncsvirág*, *nemdohányzó*, *akárki*, *mégis*, *dehogy*).

PÉLDA	JELENTÉS	EREDETI ELŐFORDULÁSA, KIALAKULÁSA
<i>egyszeregy</i>	szorzótábla	Eredetileg a szorzótábla első tétele: <i>egyszer egy az egy</i>
<i>nebáncsvirág</i>	1. virágfajta, amely érintésre kiszórja a magjait; 2. túlérzékeny ember	Eredetileg a virágra mondták: <i>ne érints, ne bánts</i> (mert akkor kiszórom a magjaimat).
<i>nemdohányzó</i>	olyan helyiség, ahol tilos a dohányzás	Itt nem szabad dohányozni!
<i>akárki</i>	lényegtelen, hogy ki	Az <i>akár</i> - (megengedő értelmű) előtag és a <i>ki</i> kérdő névmás kapcsolatából.
<i>merthogy</i>	kötőszó (ok-okozati viszony összekapcsolására)	A <i>mert</i> és a <i>hogy</i> kötőszók kapcsolatából.
<i>dehogy</i>	módosítószó (valami tagadására)	A <i>de</i> és a <i>hogy</i> kötőszók kapcsolatából.

A szervetlen összetett szavak helyesírására ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint általában az összetett szavakra: a szavakat az összetételi tagok határán választjuk el (pl. *egyszer-egy*, *ne-báncsvirág*, *nem-dohányzó*, *akár-ki*, *még-is*, *de-hogy*).

A SZERVETLEN ÖSSZETÉTELEK TÍPUSAI ■ Szervetlen összetételek létrejöhetnek bizonyos **gyakran elmondott szövegek kezdő szavaiból** (pl. *ábécé*, *egyszeregy*, *hiszek-egy*, *miatyánk*), de arra is találunk példát, hogy egész mondatrészletek forrtak össze, váltak összetett szavakká (pl. *alászolgája*, *fogdmeg*, *keljfeljancsi*, *mitugrász*, *nebáncsvirág*).

Több olyan szervetlen összetételünk is van, amely egy **tagadó- vagy tiltószó és egy alapszófajú szó** kapcsolatából jött létre (pl. *nemdohányzó*, *nemhiába*, *nemulass*, *nefelejcs*).

Szervetlen összetételeknek tekintjük az **összetett névmásokat** (pl. *bárki*, *akárme-lyik*, *mindegyik*, *semennyi*), az **összetett kötőszókat** (pl. *éspedig*, *mégis*) és az **összetett módosítószókat** (pl. *bárhogy*, *dehogy*, *bárcsak*, *alighanem*).

Gondolatgyűjtő

Foglaljátok össze 4-5 fős csoportokban az összetett szavakról tanultakat az ábra segítségével! Milyen típusúak a 23. és a 24. lecke *Gondolatébresztő*iben közölt összetett szavak? Határozzátok meg típusukat, és írjatok további összetett szavakat azokra az esetekre, amelyekre nem voltak példák a feladatokban!

FELADATOK

1. Olvasd el figyelmesen az alábbi rövid szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

Magától értetődőnek tűnik, hogy az éjjel tevékenykedő madarak, mint például a baglyok vagy a lappantyú, éjjel vonulnak. Annál érdekesebb, hogy a legtöbb nappali madár is nagy részben vagy teljesen az éj leple alatt vonul. Gyakran meg lehet figyelni, hogy a madarak, melyek előző este még itt voltak, reggelre nyomtalanul eltűntek a területről. A laza csapatokban vonuló madárfajok éjszaka hangjuk segítségével tartják egymással a kapcsolatot. A főváros fölött is gyakran hallható őszi éjszakákon a magasban áthúzó énekesrigók „cip-cip” hangja vagy egy-egy cankó messzehangzó, flótázó kiáltása.

Talán a madarak vonulási magasságával kapcsolatban kering a legtöbb tévhit és hamis elképzelés, mert megfelelő segédeszközök híján ezek mérése rendkívül nehéz, sőt csaknem lehetetlen volt, s csupán becslésekre, találgatásokra voltunk utalva.

(Útlevel nélkül távoli országokba. In: Schmidt Egon: *Madarakról – mindenkinek*. Natura, Budapest, 1970. 162. o.)

- a) Mely madarak tevékenykednek éjjel és melyek nappal a szöveg szerint?
- b) Mi bizonyítja, hogy a nappali madarak nagy része is éjjel vonul?
- c) Hogyan tájékozódnak a madarak éjszaka?
- d) Magyarázd meg saját szavaiddal a *vonul* szó jelentését!

2. a) Állapítsátok meg párban az aláhúzott szavakról, hogy alárendelő vagy mellérendelő összetételek-e!
- b) Határozzátok meg az összetett szavak fajtáját is!

3. Keress öt olyan egyszerű szót a szövegben, amelyek jel és rag nélkül összetett szó elő- vagy utótagjai lehetnek! Alkoss velük összetett szavakat!

4. a) Különböző madárnevek az előtagjai a képeken szereplő dolgok elnevezésének. Mit ábrázolnak az egyes képek?

- b) Határozd meg az összetett szavak típusát!

5. Írj 10-12 mondatos elbeszélést, aminek első mondata: *Amikor ezt meghallotta, madarat lehetett fogatni vele.*

SZÓKINCSGYARAPÍTÓ

Mit jelentenek az alábbi, madarakkal kapcsolatos szólások, közmondások? Milyen helyzetekben használjuk ezeket az állandósult szókapcsolatokat?

A veréb is madár.

Madarat tolláról, embert barátjáról.

Madarat lehet fogatni vele.

Minden madár ismeri a fészket.

Úgy él, mint madár az ágon.

25. A különírás és az egybeírás

Gondolatébresztő

Mit jelentenek az alábbi szavak, szó szerkezetek? Értelmezd őket mondatba foglalással!
vizes pohár – *vizes pohár*; *kisautó* – *kis autó*; *négyszög* – *négy szög*, *folyóvíz* – *folyó víz*

A SZÓSZERKEZETEK ÉS AZ ÖSSZETETT SZAVAK ÍRÁSMÓDJÁ ■ A szó szerkezetek tagjai egymás mellé kerülhetnek alkalmilag (pl. *zenét hallgat*; *kevés kérdés*; *olvasott, írt*; *fia, lánya*), vagy a tagok nem véletlenszerűen állnak egymás mellett, hanem **együtt használjuk őket**, egy egységet alkotnak (pl. *egy szuszra*, *osztályfőnöki óra*, *részt vesz*, *rokon értelmű*, *természet alkotta*). A szó szerkezeteket mindkét esetben **különírjuk**. Ezzel szemben az **összetett szavak** alkotóelemeinek szoros összetartozását **egybeírással** fejezzük ki. Ennek két fajtája van, a **teljes egybeírás** (pl. *játszóter*, *csigalépcső*, *búbánat*, *nemtörődöm*), illetve a **kötőjellel** való tagolás (pl. *fizikadolgozat-írás*, *két-három*, *színe-java*).

Az összetett szavak helyesírására vonatkozó szabályok viszonylag egyszerűek. A helyesírási nehézségek elsősorban abból adódnak, hogy tudnunk kell, két vagy több szó kapcsolata esetén mikor beszélünk szó szerkezetről és mikor összetett szóról.

ALÁRENDELŐ SZÓSZERKEZET VAGY ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT SZÓ? ■ Ennek eldöntéséhez elsősorban azt kell végiggondolnod, hogy **változik-e a szókapcsolatot alkotó két szó együttes jelentése**, vagy megegyezik jelentésük összegével. Ezen kívül segít, ha tudod, **milyen típusú az alárendelés**, valamint hogy utal-e jel vagy rag az alárendelés típusára, azaz **jelölt vagy jelöletlen az alárendelés**.

Vannak olyan szókapcsolatok is, amelyek esetében nem érvényesülnek szabályszerűségek, mivel a **hagyomány**, a **kialakult szokás** határozza meg írásmódjukat. Írásmódjukat tanuld meg, ha bizonytalan vagy, használd a helyesírási szótárt!

JELÖLETLEN ALÁRENDELÉSEK

Lehetséges esetek	Az alárendelés típusa		
	alanyos	minőségjelzős	menntiségjelzős
A két szó együttes jelentése megegyezik jelentésük összegével → alárendelő szó szerkezet .	Pl. <i>anyám főzte (leves)</i> , <i>hó borította (táj)</i> , <i>vihar okozta (kár)</i>	Pl. <i>evő fiú</i> , <i>kék ruha</i> , <i>nagy méretű, poros út</i> , <i>városi élet</i>	Pl. <i>ezer forint</i> , <i>fél dinnye</i> , <i>sok ember</i>
A két szó együttes jelentése más, mint jelentésük összege → alárendelő összetett szó .	Pl. <i>agyafúrt</i> (ravasz), <i>napszitta</i> (fakó), <i>szívszorongva</i> (félve)	Pl. <i>evőkanál</i> (kanálfajta), <i>holtág</i> (folyónál), <i>kékcinke</i> (madárfaj)	Pl. <i>ezerjő</i> (borfajta), <i>öttusa</i> (sportág), <i>sokszög</i> (mérteni idom)
A két szó együttes jelentése megegyezik jelentésük összegével, de a szokás miatt egybeírjuk őket → alárendelő összetett szó .	Pl. <i>dércsípte</i> , <i>napsütötte</i> , <i>molyrágta</i> , <i>szúette</i>	Pl. <i>javítóműhely</i> , <i>sebészorvos</i> , <i>kőfal</i> , <i>légiposta</i> , <i>sötétkék</i>	Pl. <i>egynapi</i> , <i>félkilónyi</i> , <i>hétfejű</i> , <i>kétéves</i> , <i>ötágú</i> , <i>többszobás</i>

JELÖLT VAGY JELÖLETLEN ALÁRENDELÉSEK

Lehetséges esetek	Az alárendelés típusa		
	tárgyas	határozós	birtokos jelzős
A (-t raggal, határozóraggal, birtokos személyjellel) jelölt viszony esetén, ha a két szó együttes jelentése megegyezik jelentésük összegével → alárendelő szószerkezet .	Pl. <i>ebédet főzni, eleget tesz, fejet hajt, vizet ivó, kezét fog, utat mutatva, véget ér</i>	Pl. <i>eszébe jut, földre száll, ötkor kezdődő, pontosan érkezik, rosszul járni, útjában állva</i>	Pl. <i>(a) folyó vize, (a) ház teteje, (a) macska szőre, (a) madár tolla</i>
A (-t raggal, határozóraggal, birtokos személyjellel) jelölt viszony esetén, ha a két szó együttes jelentése más, mint jelentésük összege → alárendelő összetett szó .	Pl. <i>egyetért</i> (azonos véleményen van), <i>helytáll</i> (derekasan viselkedik), <i>jótáll</i> (szavatol)	Pl. <i>ágrólszakadt</i> (szegény), <i>észrevesz</i> (észlel), <i>napraforgó</i> (növény), <i>széllelélt</i> (bohókás)	Pl. <i>barátfüle</i> (tésztaféle), <i>bolondokháza</i> (felfordulás), <i>vásárfia</i> (ajándék)
Jelöletlen viszony esetén → alárendelő összetett szó .	Pl. <i>autójavító, híradó, lakásbérlő, világlátott</i>	Pl. <i>áldozatkész, munkaképes, munkatárs, ökölvívás</i>	Pl. <i>folyóvíz, háztető, macskaszőr, madártoll</i>
A (határozóraggal, birtokos személyjellel) jelölt viszony esetén a két szó együttes jelentése megegyezik jelentésük összegével, de a szokás miatt egybeírjuk őket → alárendelő összetett szó .	–	Pl. <i>bérbeadás, célravezető, kézhezvétel, partraszállás</i>	Pl. <i>ereszalja, holdtölte, napkelte, tojásfehére</i>

Ha két szó együttes jelentése más, mint jelentésük összege, és a közöttük lévő alárendelő viszony típusa nem állapítható meg pontosan, hanem a két szó viszonya csak többszavas szerkezettel értelmezhető, akkor **jelentéstömörítő összetett szavakról** beszélünk (pl. *árvízvédelem* = az árvíz elleni védekezés; *bableves* = babból készült leves; *hófehér* = olyan fehér, mint a hó; *hullámlovás* = a tenger hullámain „lovagló”; *kötélhágcsó* = kötélből készült létraszzerűség).

MELLÉRENDELŐ SZÓSZERKEZET VAGY MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT SZÓ? ■ Ennek eldöntéséhez elsősorban a jelentésváltozást kell megfigyelned az azonos vagy hasonló szavak és az azonos mondatrészek egymás mellé kerülése esetén.

MELLÉRENDELÉS AZONOS VAGY HASONLÓ SZAVAK ESETÉN

Lehetséges esetek	Példák a mellérendelésre
Általában nyomatékosításként alkalmilag egymás mellé kerülő azonos szavak esetén nem változik meg a szavak együttes jelentése → mellérendelő szószerkezet .	Pl. <i>futott, futott; gyorsan, gyorsan; egyél, egyél</i>
Az egymás mellé kerülő azonos szavak együttes jelentése más, mint a két szó jelentésének összege → mellérendelő összetett szó (szóismétlés) .	Pl. <i>alig-alig</i> (nehezen), <i>néha-néha</i> (nagyon ritkán), <i>sok-sok</i> (nagyon sok), <i>három-három</i> (személyenként három), <i>régés-rég</i> (nagyon rég)

MELLÉRENDELÉS AZONOS MONDATRÉSZEK ESETÉN

Lehetséges esetek	Példák a mellérendelésre
Az alkalmilag egymás mellé kerülő, azonos mondatrészi szerepet betöltő szavak esetén nem változik meg a szavak együttes jelentése → mellérendelő szószerkezet .	Pl. <i>ásott, kapált; széket, asztalt; falusi és városi; kettő vagy három</i>
Az egymás mellé kerülő azonos mondatrészi szerepet betöltő szavak együttes jelentése más, mint a két szó jelentésének összege → mellérendelő összetett szó (valódi mellérendelés) .	Pl. <i>tűzön-vízen</i> (mindenen), <i>kézzelel-lábbal</i> (minden eszközzel), <i>búbánatos</i> (nagyon bánatos), <i>tudományos-fantasztikus</i> (tudományosnak tűnő fikció), <i>közel-távol</i> (sehol)
Az egymás mellé kerülő azonos mondatrészi szerepet betöltő szavak alkalmi egysége → mellérendelő összetett szó (valódi mellérendelés) .	Pl. <i>sírva-nevetve, gazdasági-társadalmi, énekelve-táncolva</i>

SZERVETLEN SZÓÖSSZETÉTEL VAGY SZÓKAPCSOLAT? ■ Ennek megállapításában ismét a szavak jelentése segít, azaz ha változott az összetételi tagok együttes jelentése, akkor biztos, hogy összetett szóról beszélünk, amit egybe kell írni. Például:

A nem dohányzó emberek a nemdohányzó fülkében szeretnének leülni. – Az első esetben a különírt szókapcsolat azt fejezi ki, hogy valaki nem dohányzik, míg a második esetben füstmentes helyiségre módosult a két szó együttes jelentése.

„*Mi atyánk, aki a mennyekben vagy*” – *így kezdődik a mindenki által ismert ima, a Miatyánk.* – Az első esetben annak az imának a szövegét idézte a mondat írója, amelynek kezdő szavaiból létrejött az ima közkeletű neve.

Ezenkívül jegyezd meg, hogy az összetett névmásokat (pl. *akármilyen, bárhol, mindenki, semmilyen, valami*) és a különböző összetett viszonyzókat mindig egybe kell írni (pl. *dehogy, mégsem, bárhogyan, aligha, alighanem*)!

Gondolatgyűjtő

Milyen típusúak a *Gondolatébresztő* példasorának alárendelő összetett szavai és alárendelő szószerkezetei? Mit kell figyelembe venni helyes leírásukkor?

FELADATOK

1. A következő kifejezéspárok mindegyikére igaz, hogy különírva más jelentenek, mint egybeírva, összetett szóként.

a) Írjatok mondatokat a füzetetekben a következő kifejezések mindegyikével!

dél előtt – délelőtt

holnap után – holnapután

nagy ember – nagyember

tűzről pattant – tűzrőlpattant

orvos feleség – orvosfeleség

minden nap – mindennap

b) Állapítsd meg, milyen szófajú szavak kapcsolódtak egymáshoz a fenti példákban!

2. Magyarázd meg, miért kell egybeírni a következő szavakat!
Magyarázatodat írd le a füzetedbe!

- a) *ablaküveg, földrengés, fecskéfészek*
b) *barátfüle, bolondokháza, istennyila*
c) *véghezvisz, napraforgó, semmirekellő*

3. A pár egyik tagja az a), másik tagja a b) feladat példáival dolgozzon! Figyeld meg a példákat, és alkoss a szavak helyes leírására vonatkozó szabályt a füzetedben! Cseréljetez füzetet, majd ellenőriztétek *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásában, hogy mi vonatkozik a megadott szócsoporthoz a helyesírására! Ha kell, javítsátok vagy egészítsétek ki a füzetbe írt szabályokat!

- a) *sötétkék, halványlila, okkersárga – halvány rózsaszín, világos narancssárga, sötét türkizkék*
b) *aranygyűrű, ezüstérem, borszoknya – arany karikagyűrű, ezüst kártyadoboz, bőr tolltartó*

FELKÉSZÜLNI... VIGYÁZZ... RAJT!

Magyarázó

- a) Találd ki az alábbi magyarázatokhoz tartozó összetett szavakat, és írd le a füzetedbe! (Egy kifejezéshez több összetett szó is tartozhat. Ügyelj a helyesírásra!)
elvesztette a munkáját; az autó gyorsítására szolgáló alkatrész; nagy ritkán; nagyon okos, rafinált
- b) Magyarázd meg az alábbi szóösszetételeket!
célnahangú, tagbaszakadt, célszerű, teszetosza

26. Az alárendelő összetett szavak helyesírása

Gondolatébresztő

Melyik a kakukktojás az alábbi alárendelő összetett szavak közül? Indokold is válaszodat!
almafaültetés, bélyeggyűjtemény, könyvtárlátogatás, szakközépiskola, vakbélgyulladás

A SZÓTAGSZABÁLY ■ Az alárendelő összetett szavak esetében egyaránt alkalmazzuk a teljes egybeírást (pl. *virágváza*) és a kötőjeles írásmódot (pl. *futball-világbajnokság*), de különbséget kell tennünk a kétszeres és a többszörös szóösszetételek között.

Kötőjel nélkül **egybeírjuk** azokat az **összetételeket**, amelyek **két egyszerű szóból jöttek létre** (pl. *matematikatanár, teniszbajnokság, sárgarígó, ajtócsapkodás*). Ez alól csak néhány szavunk jelent kivételt: azok az alárendelő összetett szavak, amelyek hosszú mássalhangzóra végződő előtagjához azonos mássalhangzóval kezdődő utótag kapcsolódik (pl. *balett-táncos, sakk-kör*).

A **kettőnél több egyszerű szóból kialakult alárendelő összetett szavakat hat szótagig egybe** kell írni (pl. *kerék + pár + út* → *kerékpárút*, *tan + folyam + vezető* → *tanfolyamvezető*), ha viszont hatnál több szótagból állnak, **kötőjelet teszünk az előtag és az utótag közé** (pl. *lelki + ismeret + furdalás* → *lelki-ismeret-furdalás*, *rövid + áru + kereskedés* → *rövidáru-kereskedés*). A szótagszámba az utótagon lévő toldalékok közül csak a képzők számítanak bele (pl. *történelemtankönyvből, acélváz-szerkezetes*), ez alól kivétel az *-i* képző (pl. *tanfolyamvezetői*).

Versenyezzetek, ki tud egy perc alatt a legtöbb alárendelő összetett szót írni a képhez!

FONTOS! ■ Csak a két szótagból álló igekötőket **tekintjük külön összetételi tagnak**, az egy szótagos igekötőket nem. Például az *előadó-művészet* három, a *befogadóképeség* két szóból alakult összetétel.

Nem számítanak külön összetételi tagnak az idegen nyelvből átvett összetett szavak tagjai, mivel az ilyen szavakat egyszerű szónak tekintjük. Pl. *televízió* (egyszerű szó), *televíziókészülék* (két szóból alakult összetétel).

Nem kell figyelembe venni a hatszótagos szabályt:

- a földrajzi és intézményneveknél, pl. *Balatonmárfafürdő, Belügyminisztérium*;
- a minisztériumok közszóként való írásakor, pl. *igazságügyminisztérium*;
- amikor az összetett szót egy kötőjeles szókapcsolathoz illesztjük, pl. *Fradí-Újpest-labdarúgómérkőzés*;
- a következő szavakban: *akasztófárávaló, fizetővendéglátás, valószínűségszámítás*.

MOZGÓSZABÁLYOK AZ ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT SZAVAKBAN ■ A mozgószabályok olyan összetett szavak helyesírására vonatkoznak, amelyekben elmozdul a kötőjel, vagy megváltozik a külön- és egybeírás.

MOZGÓSZABÁLYOK		
Szabály	Példa	Javaslat
1. Egy összetételben csak egy kötőjelet alkalmazhatunk. Ha egy kötőjeles összetételhez újabb utótag járulna kötőjellel, az első kötőjelet kihagyjuk, és egybeírjuk az eddig kötőjellel írt tagokat.	<i>repülőgép-javítás + vezető = repülőgépjavítás-vezető</i>	Jobb, ha kerülöd az ilyen bonyolult szóalkotást. Például így: <i>a repülőgép-javítás vezetője</i> .
2. Ha egy szó szerkezet olyan utótagot kap, amely a szó szerkezet egészéhez járul, akkor a szó szerkezetet összetett szóként egybeírjuk, az utótagot pedig kötőjellel kapcsoljuk hozzá.	<i>hideg víz + csap = hidegvíz-csap</i> <i>házi feladat + írás = házifeladat-írás</i>	A túl bonyolult összetételeket itt is érdemes kerülöd. Például így: <i>a házi feladat írása</i> .

A TULAJDONNEVEK ÉS A KÖZNEVEK KAPCSOLATA ■ Előfordul, hogy egy tulajdonnév egy jelöletlen összetétel előtagja lesz, és egy köznévi vagy melléknévi lesz az utótag. Ilyenkor kötőjellel kapcsoljuk össze a tagokat: *Ázsia-tudós*, *Petőfi-szobor*, *József Attila-díj*, *Kazinczy-verseny* stb. A *-féle*, *-szerű* utótagokat ugyancsak kötőjellel kapcsoljuk a tulajdonnevekhez: *Petőfi-féle*, *Arany János-szerű*.

Gondolatgyűjtő

Készíts a füzetedbe pókhálóábrát az alárendelő összetett szavak írásmódjáról! Saját példákkal szemléltesd a szavak írásmódját!

FELADATOK

1. Írd le helyesen az alábbi tagokból álló alárendelő összetett szavakat a füzetedbe!

a)

ár + víz + károsult

Petőfi + vers

munka + vállaló

víz + vezeték + szerelő

b)

autó + kerék + cserekor

repülő + gép + vezetés

Pais + Dezső + díj

tan + folyam + szervezői

c)

adás + vételi + szerződés + minta

idegen + nyelv + tanulás

át + képzés + szervező

tenger + alatt + járó + támasz + pont

2. Írd le a füzetedbe, mi a foglalkozása a következő személyeknek! Pl. *Károly olyan színész, aki sok filmben szerepel, foglalkozása: filmszínész.*

a) Róbert angolt tanít, foglalkozása:

b) Éva műsort vezet a tévében, foglalkozása:

c) Árpád olyan orvos, aki gyerekeket gyógyít, foglalkozása:

d) Mária egy cégnél az irodát vezeti, foglalkozása:

e) Tibor villanyt szerel, foglalkozása:

f) Ágnes villamost vezet, foglalkozása:

3. a) Beszéljétek meg csoportban, miért összetett szavak az alábbi példák, azaz miért kell a szavakat alkotó tagokat egybeírni!

izzólámpa

védőnő

ivóvíz

költőpénz

evezőlapát

eladólánny

hűtőgép

hálószoba

hullócsillag

b) Válassz ki a felsorolt szavak közül ötöt, és írd velük egy 10–15 mondatból álló rövid fogalmazást a füzetedbe!

KITEKINTŐ

Bizonyára hallottatok már nemzetközileg is elismert díjakról, például a Nobel-díjról, az Oscar-díjról.

a) Kik kaphatják meg ezeket a díjakat?

b) Milyen magyarországi díjak léteznek?

c) Kutassatok az interneten, válasszatok ki személyenként egy díjat, és mutassátok be társaitoknak kiselőadás formájában!

27. A mellérendelő összetett szavak helyesírása

Gondolatébresztő

Írj a képhez egy olyan 5-6 mondatból álló történetet, amiben szerepelnek a következő mellérendelő összetett szavak: *néha-néha, ki-ki, nini, körös-körül, réges-rég!*

A SZÓISMÉTLÉSEK ■ Az ismétléssel létrejövő mellérendelő összetett szavakat **kötőjellel** írjuk a következő esetekben:

- Két azonos szó alkot mellérendelő összetett szót. Például: *néha-néha, csupa-csupa, lassan-lassan, ki-ki*. Kivétel: *azaz* (kötőszó), *nana, nini, nono, hehe, dádá* (indulat-szók).
- Két olyan szó alkot mellérendelő összetett szót, amelyek szótöve azonos, de toldalékolt alakja eltérő, és csak az egyik szó létezik önállóan. Például: *körös-körül, nőttön-nő, örökön-örökké, réges-rég*.

FONTOS! ■ Előfordul, hogy két azonos tövű, de különböző toldalékot viselő szó kapcsolódik egymáshoz. Ezek a szavak szószerkezetek, nem alkotnak szóösszetételt, ezért mindig különírjuk őket. Pl. *hétről hétre, napról napra, szájról szájra, szemtől szembe, várva várt*.

A VALÓDI MELLÉRENDELÉSEK ■ A valódi mellérendelő összetett szavaknál egyaránt alkalmazzuk a kötőjeles írásmódot és az egybeírást. Figyeld meg a következő eseteket!

- Ha az összetétel mindkét tagja felveszi a toldalékot, kötőjellel írjuk a mellérendelő összetett szót. Például: *süt-főz* → *sütnek-főznek*; *jön-megy* → *jövés-menés*; *ide-oda* → *idébb-odább*.
- Az egyformán toldalékolt szavak kapcsolatát szintén kötőjellel jelöljük. Például: *írás-olvasás, írást-olvasást; testi-lelki, testben-léleken; orrán-száján, orrát-száját*. Ezek az összetételek csak toldalékos formában léteznek, tehát nincs: *ír-olvas, test-lélek, orr-száj*.
- Egybeírjuk azokat a mellérendelő összetett szavakat, amelyek csak utótagjukon toldalékolhatók. Például: *árvíz* → *árvizet*; *búbánat* → *búbánatos*; *hadserg* → *hadsergben*; *rúgkapál* → *rúgkapáló*.

FONTOS! ■ A valódi mellérendelő összetett szavak között vannak olyanok, amelyeket egybe és kötőjellel is lehet írni a következő esetekben:

- Más az összetett szó jelentése kötőjellel írva és más egybeírva.
Például: *a földeken dolgozó, szántó-vető emberek* (melléknév) – *a földeken dolgozó szántóvetők* (főnév).
- Kétféleképpen is toldalékolhatók egyes valódi mellérendelések. A szabályok szerint a helyesírás követi a kétféle toldalékolást: ha mindkét tag toldalékot kap, kötőjellel, ha csak az utótag kap toldalékot, egybeírjuk az összetételi tagokat. Például: *hírnév – hírneve, hírneves és híre-neve, híres-neves; hegy-völgy – hegyvölgyes, hegy-völgyet és hegyes-völgyes, hegyet-völgyet.*

Gondolatgyűjtő

Készíts – hasonlóan az alárendelő összetett szavakhoz – pókhálóábrát a füzetedbe a mellérendelő összetett szavak helyesírásáról!

FELADATOK

1. a) Alkossatok mellérendelő összetett szavakat az alábbi szavak felhasználásával!

bogas bokron ámul égen hegyén ma ki

bámul holnap földön ki hátán ágas árkon

- b) Ellenőriztétek a helyesírási szótárban vagy a szabályzat szótári részében, hogy helyesen írtátok-e a szavakat!

2. a) Írj mindegyik mellérendelő összetett szóval egy-egy mondatot!

hírneves hányaveti apraja-nagyja ízig-vérig kezeslábas kézen-közön

- b) Milyen típusú mellérendelő összetett szavak az előbbi példák?
Mit kell tudni írásmódjukról?

FELKÉSZÜLNI... VIGYÁZZ... RAJT!

Foglald mondatba az alábbi mellérendelő összetett szavak valamelyik toldalékos alakját!

búskomor, süt-főz, szóbeszéd, kinkeserves, járókelő; él-hal, dúl-fúl, fúr-farag, jön-megy

28. A szóképzés

Gondolatébresztő

Ismételjétek át a következő példák segítségével, milyen toldalékfajta a képző!
fut-futás, jó-jóság, Győr-győri, szép-szépít, lát-látni, halad-haladó

A SZÓKÉPZÉS MINT GYAKORI SZÓALKOTÁSI MÓD ■ Szóképzésnek nevezzük azt a szóalkotási módot, amikor egy szótóhoz képző járul, ezáltal új szó, egyben szótó jön létre. A képzett szó is felvehet további toldalékokat. Például:

szótó + képző → új szótó

hegedű + *-l* + *-t* → *hegedül*

hegedül + *-és* → *hegedülés* + *t* = *hegedülést*

Tanultad, hogy a képző olyan toldalék, amely megelőzve a jelet és a ragot, közvetlenül a szótó után áll (*hegedű* + *-l* + *-t* + *-ek* = *hegedültek*). Egy képző után újabb képző is következhet (pl. *hegedű* + *-l* + *-és*).

A képzők lehetnek szófajtartók (pl. *hegedül* + *-het*) vagy szófajváltók (pl. *hegedül* + *-és*). A szófajtartó képző nem változtatja meg a szótó szófaját (pl. a *hegedül* igéhez járuló *-het* képző igéből igét képzett), a szófajváltó viszont megváltoztatja (a *hegedül* igéhez járuló *-és* képző igéből főnevet képzett).

A KÉPZŐK ALAKJA ■ Ha egy képzőnek csak egy változata van, akkor **egyalakú**, ha több változata van, akkor **többalakú** képzőről beszélünk. Például az *-ít* igeképző egyalakú, mert bármilyen szótóhoz kapcsolódik, mindig változatlan marad az alakja (pl. *halkít*, *szépít*). Ezzel szemben például két változatban létezik az *-ó/-ő* melléknéviigenév-képző vagy a *-gat/-get* igeképző (pl. *váró*, *néző*; *olvasgat*, *beszélget*), ezért többalakú képzőnek nevezzük őket.

Képezz minél több szót a zene és a játszik szavakból!

Képezz minél több szót a könyv és az olvas szavakból!

Írj a kép alapján 5-6 képzett szót!

A KÉPZŐK TÍPUSAI ■ A képzők legismertebb csoportosításakor azt vesszük figyelembe, hogy az adott képző milyen szófajú szót (szótövet) hoz létre. Erről már korábban is tanultál, az alábbi táblázat segítségével lesz az ismereteid felelevenítésében!

KÉPZŐK	Igeképzők		Igéből igét	<i>néz-eget, köt-öz, vés-et, ad-at-ik, fésül-köd-ik</i>	
			Főnévből igét	<i>viz-ez, lapát-ol, alak-ít</i>	
			Melléknévből igét	<i>keves-ell, hűvös-öd-ik, zöld-ül</i>	
			Számnévből igét	<i>kettő-z, harmad-ol</i>	
	Névszó- képzők		Főnév- képzők	Főnévből főnevet	<i>kör-öcske, elnök-ség</i>
				Melléknévből főnevet	<i>jó-ság, szép-ség</i>
				Számnévből főnevet	<i>négy-zet, ezr-elék</i>
			Melléknév- képzők	Igéből főnevet	<i>fut-ás, fél-elem</i>
				Főnévből melléknevet	<i>kavics-os, tél-i, szó-tlan</i>
				Melléknévből melléknevet	<i>piros-as, kék-es</i>
				Számnévből melléknevet	<i>hat-os, het-es</i>
	Számnév- képzők	Igéből melléknevet	<i>tanul-atlan, nyúl-ánk, ve-hető</i>		
		Számnévből számnevet	<i>nyolc-ad, öt-öd, harm-adik, het-edik</i>		
	Igenévképzők		Igéből főnévi igenevet	<i>néz-ni, vés-n-em, le-nni</i>	
			Igéből melléknévi igenevet	Folyamatos: lát- ó , néz- ő Befejezett: mos- ott , fest- ett Beálló: mos- andó , fest- endő	
Igéből határozói igenevet			<i>néz-ve, fut-va, tud-ván, kér-vén</i>		

Gondolatgyűjtő

Egészítsd ki 3-3 saját példával a fenti táblázat példáit a füzetedben!

FELADATOK

- Versenyezzetek! Ki tud minél több képzővel értelmes szavakat képezni egy kiinduló szóból? (Az új képzőt mindig az előzőleg képzett szóhoz kell illeszteni. Például: *tan* + *-ul* → *tanul* + *-ság* → *tanulság* + *-os*.)
 - Írjátok le a füzetetekbe, majd elemeztétek együtt, képzőről képzőre haladva a képzők szerepét és az új szó szófaját!
 - Foglaljátok mondatba a szavakat!

2. Miből mit képeztünk?

- Keressétek meg a képzett szavak szótövét!
- Vizsgáljátok meg, mikor változott meg a képző hatására a szó szófaja, és mikor csak a jelentése!
- Ezt követően azonosítsátok a képzők típusát a 83. oldal táblázata segítségével!
- A csoportmunka után beszéljétek meg a megoldásaitokat!

-ú/-ű/-jú/-jű	→	orrú, szemű, ajtajú, tetejű
-alom/-elem	→	ártalom, félelem
-gál/-gél	→	húzgál, nevetgél
-hat/-het	→	moshat, löhet
-ul/-ül	→	búsul, zöldül
-ász/-ész	→	fogász, erdész
-sdi	→	háborúsdi, katonásdi

3. a) Keresz nyolc olyan szót az alábbi definíciók segítségével, amelyben szerepel a *GAT* betűsor!

- Erkölcsei vagy anyagi segítség
 - Újra meg újra fontolóra vesz
 - Szakít, tép, rongál
 - Háromárbócos vitorlás hadihajó
 - Többször önkéntelenül megrándul
 - Szóbeli előadás közönsége
 - El nem mozdítható vagyontárgy (pl. föld, ház, lakás)
 - Nemzetközi versenyre kiválasztott sportoló
- b) Mely szavakban szerepel a *GAT* képzőként?

KITEKINTŐ

Nézz utána, hogy az általad tanult idegen nyelvben milyen szóképzési módok, milyen képzők léteznek! Gyűjts ki néhányat a füzetedbe! Például az angolban: *read* (olvas) – *read-er* (olvasó) – *read-ing* (olvasás) stb.

29. A szóalkotás ritkább módjai

Gondolatébresztő

Kérdezd meg szüleidet, milyen új kifejezéseket alkottál kisgyermekkorodban, amelyek esetleg családi szállóigévé váltak! Mire használtad ezt a kifejezést? Mi helyett használtad?

TOVÁBBI SZÓALKOTÁSI MÓDOK ■ Az eddig tanult szóalkotási módokon kívül még más lehetőségeket is megfigyelhetsz a nyelvben. Ezek közül három esetről részletesebben is tanulunk: ikerítés, szórövidülés, mozaikszók.

AZ IKERÍTÉS ■ Figyeld meg a következő példákat: *cicamica*, *csigabiga*, *gizgaz*, *limlom*, *men-demonda*, *terefere*; *bim-bam*, *dínom-dánom*, *irgum-burgum*, *izeg-mozog!*

A felsorolt szavakban egy szó és a szó hangalakjában módosult változata kapcsolódik össze (pl. *csigabiga*: a *cs* hang változott *b-re*; *gizgaz*: az *a* hang változott *i-re*). Ezeket a szavakat **ikerszóknak**, a szóalkotást pedig **ikerítésnek** nevezzük. Az **ikerszóknak** vagy az **egyik, vagy mindkét tagja önállóan nem létezik** a nyelvben, nincs *biga*, *mica*, *mende*, *tere*, *ferre*, *irgum* és *burgum* stb. szavunk.

Az ikerszók helyesírása megegyezik a mellérendelő összetett szavakéval.

- Kötőjellel írjuk az ikerszót, ha nem toldalékolható (pl. *piff-puff*, *bim-bam*), ha az ikerszó tulajdonnév (pl. *Isti-Pisti*, *Anna-Panna*, *Özsi-Bözsi*), és ha toldalékoláskor a szót alkotó tagok közül mindkettőn megjelenik a toldalék (pl. *izeg-mozog*, *izgő-mozgó*, *izgett-mozgott*).
- Egybeírjuk az ikerszót, ha toldalékoláskor a toldalék csak az ikerszó végére kerülhet: *csigabiga*, *csigabigát*, *csigabigával*; *limlom*, *limlomot*, *limlomnak*.

A SZÓRÖVIDÜLÉS ■ Figyeld meg a következő példákat: *talán* → *tán*, *fotográfia* → *fotó*, *fagylalt* → *fagyi*, *köszönöm* → *kösz*, *zacskó* → *zacsi*, *unalmas* → *uncsi*, *földrajz* → *föci*, *magnetofon* → *magnó*, *figyelj* → *figyi*.

Megfigyelhetjük, hogy az eredeti szavak megrövidültek, és olyan is van közöttük, amit már nem vagy csak ritkán használunk (pl. *fotográfia*).

A rövidülésnek legtöbbször az az oka, hogy a kommunikáló felek egyszerűsége, rövidsége törekszenek. Néhány példánál azonban egy másik szempontot is felfedezhetsz: a játékosságot, a kedveskedést (pl. *uncsi*, *figyi*).

Az imént megismert szavak **szórövidüléssel** jöttek létre. Az összetett szavak előtagja is létrejöhet így: *sebességváltó* → *sebváltó*, *repülőter* → *reptér*.

FONTOS! ■ A szórövidülést ne téveszd össze a rövidítésekkel! A rövidítés nem szóalkotás, ezt ugyanis írásban alkalmazzuk, de a teljes szót olvassuk ki: *dr.* = *doktor*; *l. vagy ld.* = *lásd*; *íjf.* = *íjebb* stb. Ez alól kivételt képez néhány gyakran használt rövidítés. Például: *kft.* = *korlátolt felelősségű társaság*; *s. k.* = *saját kezével*; *max.* = *maximális, maximum*; *prof.* = *professzor*.

MOZAIKSZÓK ■ Figyeld meg a következő példákat: *ENSZ* (= Egyesült Nemzetek Szervezete), *Pannontej* (tejtermékgyártó cég neve)!

Ezek a szavak hosszabb kifejezések alkotóelemeinek kezdőbetűjéből vagy részletéből, tulajdonképpen „mozaikjaiból” állnak, ezért is nevezzük őket mozaikszóknak. Két típusuk van: **betűszók** és **szösszevonások**.

A **betűszók** valamilyen többszavas szókapcsolat kezdőbetűiből alakulnak ki: *PM* (= Pesti Műsor, újságnév), *MÁV* (= Magyar Államvasutak), *HÉV* (= helyiérdekű vasút), *pzs* (= papír zsebkendő).

A betűszókat szóként mondjuk ki. Betűzve: *PM* (péem), *pzs* (pézszé) vagy hangsorként: *MÁV* (máv), *HÉV* (hév).

Néhány betűszót betűneves ejtésüknek megfelelően szokás leírni: *tévé* (televízió), *tébé* (társadalombiztosítás).

A **szösszevonások** a betűszókhöz hasonlóan szintén többszavas kapcsolatokból származnak, de nagyobb egységeket őriznek meg belőlük, nem csupán a kezdőbetűket. Figyeld meg a következő példákat: *Mabisz* (= Magyar Biztosítók Szövetsége), *Tejszolg* (= Tejipari Szolgáltató Rt.), *viszlát* (**Viszontlátásra**)!

A szösszevonásokhoz hasonlóak azok az intézménynevek is, amelyekben a teljes név egy része szerepel, vagy a név utal a termékre, tevékenységre, telephelyre (pl. *Pannontej* – tejtermékeket gyártó dunántúli cég; *Budateher* – költöztető és fuvarozó cég).

A szösszevonások helyesírása a betűszókéhoz hasonló, fontos különbség azonban, hogy a **tulajdonneveknek csak az első betűjét írjuk nagybetűvel!**

A SZÓÖSSZERÁNTÁS ÉS A SZÓALAKVEGYÜLÉS ■ A szösszevonásnak van még két esete. Figyeld meg a következő példákat: *citrom* + *narancs* = *citrancs*, *levegő* + *ég* = *lég*. Teljesen más jelentésű szavak olvadtak össze új szóvá, ez a **szösszerántás**. A másik esetben rokon értelmű szavak olvadnak össze: *ordít* + *kiabál* = *ordibál*, *csupa* + *kopasz* = *csupasz*. Ezt **szóalakvegyülésnek** nevezik.

Gondolatgyűjtő

Készíts pókhálóábrát a szóalkotás ritkább módjairól saját példákkal!

FELADATOK

1. a) Vajon hogyan írjuk helyesen a következő ikerszavakat? A füzetedben dolgozz!

nyulam + bulam

ciróka + maróka

öhöm + böhöm

nyif + nyaf

retye + rutya

serte + pertél

- b) Írj mindegyik ikerszóval egy-egy mondatot a füzetedbe!

2. Az interneten használt nyelvben sok betűszó is van. Ezek általában angol eredetűek. Nézz utána a következő betűszók jelentésének, eredetének!

LOL

BTW

GMTA

J/K

3. Milyen betűszóval rövidítenéd a következő tulajdonneveket? A füzetedben dolgozz!

a) Magyar Nemzeti Múzeum

b) Debreceni Egyetem

c) Országos Meteorológiai Szolgálat

d) Bajnokok Ligája

e) Országos Gyógyszerészeti Intézet

4. Milyen szavak olvadhattak össze a következő szavakban? Melyik szóösszerántás, melyik szóalakvegyülés? A füzetedben dolgozz!

csokréta

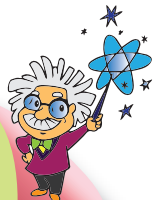
csalagút

csőr

sajtburger

TALENTUM

Rendezetek szóalkotó versenyt! Alkossatok teljesen új szavakat szórövidüléssel és/vagy szóösszerántással és/vagy szóalakvegyüléssel! Írjátok le egy-egy papírlapra, majd keverjétek össze! Mindenki húzzon egy lapot, és próbálja kitalálni, melyik két szóból alkották a kihúzott szót, és mit jelenthet!

30. Gyakorolj!

1. Olvasd el az alábbi rövid szöveget, és válaszolj a kérdésekre a füzetedben!

Mivel foglalkozik a diákönkormányzat?

A diákönkormányzat a diákok szolgálatában működik, tevékenységét a diákok igénye határozza meg. Tevékenységeit négy csoportba soroljuk: érdekérvényesítés, programszervezés, gazdálkodás, kapcsolattartás.

A DÖK alapvető feladata a diákok érdekvédelme. Idetartozik a problémafeltárás, a diákság képviselete, részvétel a fegyelmi eljárásokban, részvétel az iskolai élet szabályainak alakításában.

A diákönkormányzatok az iskolában szinte minden esetben szerveznek programokat: sportversenyeket, vetélkedőket, sőt néha-néha az ünnepi műsor megszervezését is vállalják. A DÖK egyik fontos feladata például a törvényben biztosított tanítás nélküli munkanap programjának összeállítás-lebonyolítása.

- a) Milyen tevékenységeket folytatnak a diákönkormányzatok a szöveg szerint?
b) Mely tevékenységekről nem szól a szöveg?
c) Milyen programokat szerveznek a diákönkormányzatok?
d) Hol látják el feladataikat?
e) Fogalmazd meg egy mondatban, mi a diákönkormányzat!
2. a) Határozd meg a füzetedben, hogy a tanult szóalkotási módok közül melyikkel jöttek létre az aláhúzott szavak!
b) Add meg a szavak jelentését!
3. Keress példát a szövegből a megadott szavakra! Írd a példát a füzetedbe!
a) birtokos jelzős alárendelő összetett szó
b) jelentéstömörítő alárendelő összetett szó
c) három összetételi tagból álló alárendelő összetett szó
b) főnévből képzett ige
e) főnévből képzett melléknév
4. Keresd ki a szövegből azt a szót, amelynek van szórövidüléssel létrejött, rokon értelmű megfelelője!

31. Összefoglalás – A szóalkotási módok

Ebben a fejezetben megismerhetted, milyen lehetőségeid vannak a magyar nyelvben arra, hogy új szót hozz létre, megismerkedtél a különféle szóalkotási módokkal. Ezek a következők voltak:

1. szóösszetétel;
2. szóképzés;
3. ritkább szóalkotási módok: ikerítés, szórövidülés, mozaikszók.

SZÓÖSSZETÉTEL ■

- Két vagy több szó egybeírásával új szó jön létre: **összetett szó**.
- Az összetett szavak alkotótagjainak szoros összetartozását egybeírással fejezzük ki. Az egybeírásnak kétféle változata van: a kötőjel nélküli teljes egybeírás és a kötőjeles tagolás.
- Az összetett szavak felépítésük szerint lazán vagy szorosan kapcsolódhatnak.
- Az összetett szavak két nagy típusa: **szerves** és **szervetlen** összetételek. A szerves összetételeken belül alárendelő és mellérendelő összetételeket különböztünk meg.
- A szóösszetételek helyesírásakor több szempontot kell figyelembe vened. A legfontosabbak: az **önálló jelentés**, a **jelöltség-jelöletlenség**, illetve a **helyesírási hagyomány** szempontjai.

SZÓKÉPZÉS ■

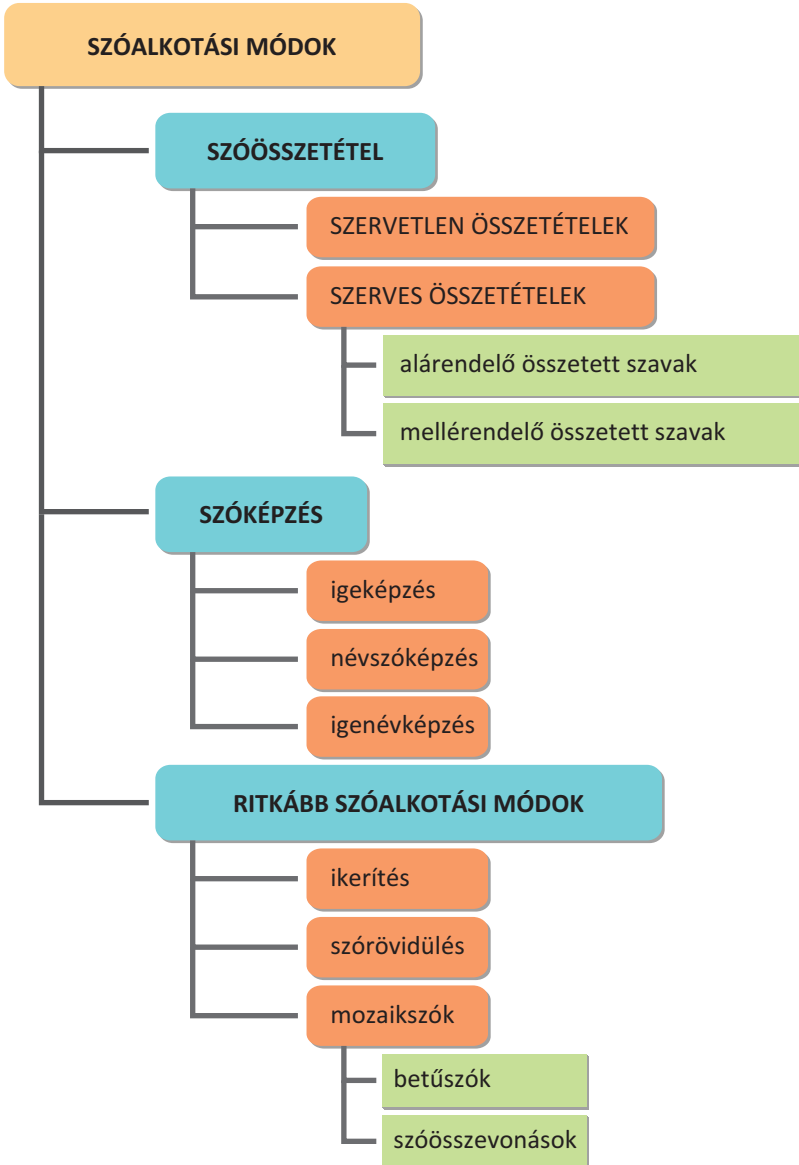
- A szótövekhez képzőket téve **új szavakat** hozunk létre.
- A képzett szavak is továbbképezhetők, azaz **egymás után több képző is állhat**.
- A szóképzés során **igéket, főneveket, mellékneveket, számneveket** és **igeneveket** hozhatunk létre (ige-, névszó- és igenévképzőkkel).
- A képzők alakilag **egyalakúak** vagy **többalakúak**.

RITKÁBB SZÓALKOTÁSI MÓDOK ■

- **Ikerítés**: az ikerszókból két, hangalak szempontjából hasonló szó kapcsolódik össze, helyesírásuk a mellérendelő szavakéval azonos.
- **Szórövidülés**: bizonyos szavak vagy szórészek rövidülnek meg.
- **Mozaikszók**: hosszabb kifejezések alkotóelemeinek kezdőbetűjéből vagy részletéből állnak. Két típusuk van: betűszók és szóösszevonások.

32. Ellenőrizd a tudásodat!

- Csoportosítsd az ábra segítségével a megadott szavakat a füzetedben!
adandó, ajtózár, áfa, ákombákom, bármelyik, csínját-bínját, dokumentumfilm-készítés, emlékkönyv, EU, fajankó, futás, haladó, házal, innen-onnan, járhat, jöttment, jött-ment, labor, márványpadló, tulaj, ügyvédjelölt, szegedi

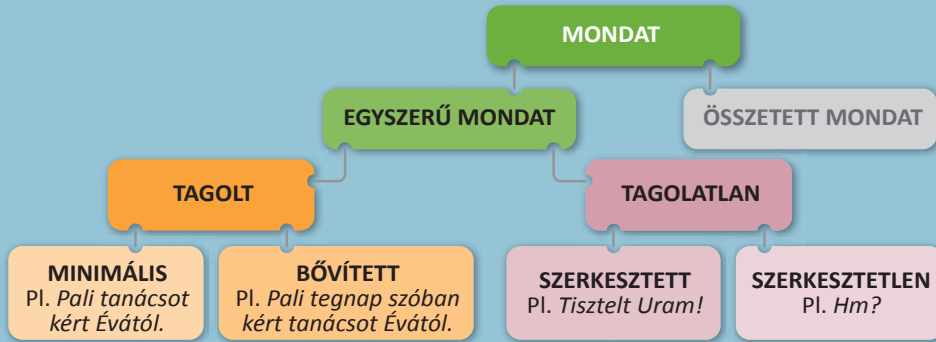
- Fogalmazd meg az aláhúzott szavak helyesírására vonatkozó tudnivalókat!

33. Az összetett mondat

Gondolatébresztő

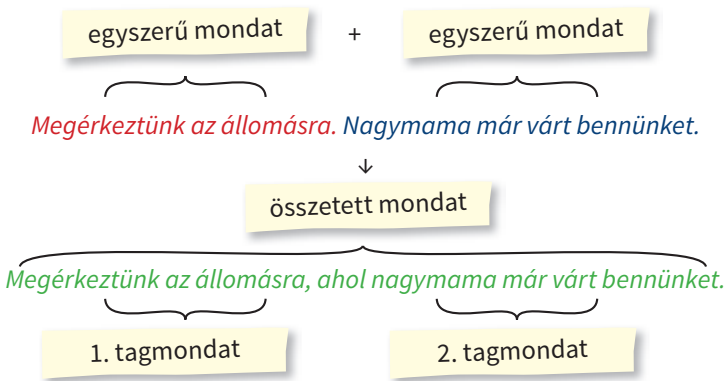
Ismételjétek át a példamondatok és az ábra segítségével mindazt, amit a mondatok szerkezetéről tanultatok!

Filmet nézek. Filmet nézek a kanapén heverészve. Kedves Barátaim! Nahát!

MÍKOR BESZÉLÜNK ÖSSZETETT MONDATRÓL? ■ Tavaly az egyszerű mondatról is merkedtetek meg részletesen, most az összetett mondat felépítéséről és típusairól, elemzéséről fogunk tanulni.

Az összetett mondatokban **két vagy több egyszerű mondat kapcsolódik össze egyetlen mondatná**. Az összetett mondatokat alkotó egységeket **tagmondatnak** nevezzük. Például:

A tagmondatokat gyakran **kötőszó** kapcsolja össze (pl. Észrevettem, **hogy** elfogyott.; Nem eszem fagyit, **de** a tortából kérek.; Megérkeztünk az állomásra, **ahol** nagymama már várt bennünket.).

A **tagmondatok közé** különféle írásjeleket, leggyakrabban **vesszőt** (pl. Azt kérdezte tőlem, **hogy** szeretek-e futni.), ritkábban **kettőspontot** (Gondold végig a következőket: futni, úszni vagy teniszezni szeretnél!) vagy **pontosvesszőt** (A konyhával készen is lennénk; most nézzük a fürdőszobát!) teszünk.

AZ ÖSSZETETT MONDATOK TÍPUSAI ■ Az összetett mondatok létrejöhetnek tagolt és tagolatlan egyszerű mondatokból. Két tagolt mondat összekapcsolódása (pl. *Nem megyek sehová, mert fáj a fejem.*) **szerves**, egy tagolatlan és egy tagolt (pl. *Jaj, de fáj a fejem!*) vagy két tagolatlan mondat (pl. *Szia, Robi!*) kapcsolata **szervetlen összetett mondatot** eredményez.

A szerves összetett mondatoknak két fajtája van: **alárendelő és mellérendelő összetett mondat.**

Írj a képhez az összetett mondatok mindegyik típusára egy-egy példát a füzetedbe!

FONTOS! ■ Halmazott mondatrészek esetén nem mindig könnyű eldönteni, hogy a mondat egyszerű vagy összetett. Ehhez azt kell megvizsgálnod, **milyen bővítmények kapcsolódnak az állítmányhoz.** Például:

1. A majom banánt és mangót eszik.
2. A majom fogja a banánt és eszi.
3. A majom fogja a banánt, és eszi a mangót.

Az első mondatban az eszik állítmány bővítményei a majom alany, valamint a banánt és mangót, egymással mellérendelő viszonyban álló tárgyak → a mondat egyszerű.

A második mondatban mindkét állítmányhoz ugyanazok a bővítmények (a majom fogja a banánt; a majom eszi a banánt), azaz ugyanaz az alany és egy tárgy kapcsolódik → a mondat egyszerű.

A harmadik mondatban a fogja állítmány bővítményei a majom alany és a banánt tárgy, az eszi állítmány bővítményei a majom alany és a mangót tárgy. A két állítmánynak tehát van olyan bővítménye (banánt, mangót), amely nem egyezik meg → a mondat összetett.

Gondolatgyűjtő

Találj ki, és írd le a füzetedbe 10 egyszerű mondatból álló összefüggő történetet! Kapcsold össze a szöveget két összetett mondatra kötőszókkal!

FELADATOK

1. Keresd meg a címkéken szereplő egyszerű mondatok párját! Az így létrejövő összetett mondatok valójában ismert közmondások. Írd le őket a füzetedbe! (Ha kell, kötőszókat, vonatkozó névmásokat is használhatsz!)

Kétszer ad.

Pénz beszél.

Oda az igazság!

Hasznos.

A kecske is jóllakik.

Szegény a futás.

Eszik-e vagy isszák.

Legjobb otthon.

Meghalt Mátyás király.

Kutya ugat.

A káposzta is megmarad.

Betörik a fejed.

Szólj igazat.

Gyorsan ad.

Mindenütt jó.

Azt se tudja.

2. a) Gyűjtsd ki a füzetedbe a következő szöveg összetett mondatait!
b) Állapítsd meg, hogy a tagmondatok kapcsolódása szerves vagy szervetlen-e!

A vonat késett, leültek egy padra. A fiú elővett egy újságot, amit még tegnap vett a színháznál. A lány csak nézett és dudorászott. Egyszer csak megakadt a szeme a fiú újságján, mert az egyik képen pont a Reiter utcai szomszédjuk volt. „Nini, a Szabóék lánya! Mennyit játszottunk régen, amikor gyerekek voltunk.” Ezeket gondolta a lány, közben a fiú tovább olvasott. „A barátságos labdarúgó-mérkőzést tegnap délután kb. 800 néző előtt Érsekújváron játszották.” Épp ennél a mondatnál járt, amikor távolról vonatfütty hallatszott.

TALENTUM

Alakítsd át az alábbi idézet összetett mondatait egyszerű mondatokká! Írj a szövegből egy sms-t, használd az egyezményes rövidítéseket! Az átalakítás során a mű eredeti stílusát is megváltoztathatod.

„Volt egy jóféle nagy lompos kutyanék, akit Hegyesnek hívtak, s volt egy hóka macskánk is, amelyiket ugyanvalóst erősen szerettem. A kutya lefeküdt velem szembe a földre, s egész idő alatt onnét nézte csodálkozó szemekkel, hogy milyen ügyesen morzsolom belé a rostába a törökbúzázt. Később a macska is hozzánk pártolt, mégpedig olyanformán, hogy feljött a jobbik vállamra, ahonnét váltakozva hol macskanótát húzott a fülembbe, hol pedig az arcját mosta.”

(Tamási Áron: *Ábel a rengetegben* – részlet)

34. Az alárendelő összetett mondat

Gondolatébresztő

Ismételjétek át közösen, hogyan kell rákérdezni az alárendelő szószerkezetek bővítmeire!

A TAGMONDATOK KÖZÖTTI VISZONY ■ A szerves összetett mondatok tagmondatai között hasonló kapcsolat van, mint a szószerkezetek között: **alá- vagy mellérendelés**. Elsőként az alárendelő összetett mondatokkal ismerkedünk meg.

A FŐMONDAT ÉS A MELLÉKMONDAT ■ Az alárendelő szószerkezeteket alkotó szavakhoz hasonlóan **nem egyenrangúak** az alárendelő összetett mondat **tagmondatai** sem. Az egyik tagmondat a **főmondat**, a másik tagmondat a főmondatnak van alárendelve, ez a **mellékmondat**. Az alárendelt tagmondat a főmondat egyik mondatrészét fejti ki önálló tagmondat formájában. Például:

alárendelő összetett mondat

┌──────────┐
főmondat mellékmondat
↑ ↑

Az mesélte, aki már járt ott.

– Ki mesélte? → Az, aki már járt ott.

Azt várta, hogy elkezdődjön a műsor.

– Mit várt? → Azt, hogy elkezdődjön a műsor.

Ne utazzunk oda_{hely}, ahol már jártunk!

– Hová_{hely} ne utazzunk? → Oda, ahol már jártunk.

AZ UTALÓSZÓ ÉS A KÖTŐSZÓ ■ A fenti összetett mondatok főmondataiban van egy mutató névmás (*az, azt, oda*), aminek a valódi tartalma, jelentése csak a mellékmondatból válik világossá. A mutató névmást **utalószónak** nevezzük, mivel ez utal a főmondatban a mellékmondat tartalmára. Az alárendelés típusát az utalószó mondatrészi szerepe alapján állapítjuk meg. Ha az utalószó alanya a főmondatban (ld. az első példamondatban: *az*), akkor a mellékmondat alanyi mellékmondat, az összetett mondat pedig **alanyi** alárendelő összetett mondat. Ha az utalószó tárgy (ld. a második mondatban: *azt*), akkor **tárgyi**, ha az utalószó határozó (ld. a harmadik példában: *oda*), akkor **határozói** alárendelésről beszélünk. Ha az utalószó állítmány a főmondatban (*Ő olyan, hogy mindenkinek segít*), akkor **állítmányi**, ha jelző (*Olyan könyvet olvass, ami szórakoztató*), akkor **jelzői alárendelő összetett mondatról** beszélünk.

A főmondatban lévő vagy oda betehető utalószó távolra mutató névmás (pl. *az, olyan, annyi, azt, úgy, akkor, oda, azért*). Az alárendelt mellékmondat a főmondathoz többnyire **kötőszóval** kapcsolódik. Ahogy a fenti példamondatokban is látható, a második esetben a *hogy* valódi kötőszó, a másik két esetben az *aki* és az *ahol* vonatkozó névmás tölti be a kötőszó szerepét.

FONTOS! ■ Olyan mondatok is vannak, amelyekből hiányzik az utalószó. Például: *Kérte, hogy csukják be az ablakot.* Ilyenkor az alárendelés típusát úgy tudjuk meghatározni, ha betesszük a főmondatba a hiányzó utalószót: *(Azt) kérte, hogy csukják be az ablakot.*

Ezután elemezzük a főmondatot, és megállapítjuk az utalószó mondatbeli szerepét. *Mit állítok? – kérte. Mit kért? → azt.* Az utalószó tehát tárgyi szerepet tölt be, tárgyi alárendelő összetett mondatról van szó.

A TAGMONDATOK SORRENDJE ■ A tagmondatoknak három alapsorrendje van.

1. A főmondat megelőzi a mellékmondatot: *Megfogadom azt, amit javasoltál.*
2. A főmondat követi a mellékmondatot: *Amit javasoltál, azt megfogadom.*
3. A mellékmondat beékelődik a főmondatba: *Azt, amit javasoltál, megfogadom.*

AZ ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK ELEMZÉSE ÉS ÁBRÁZOLÁSA ■

1. Az összetett mondatok elemzésekor a tagmondatok határára függőleges vonalat húzunk, és a tagmondatokat beszámozzuk:

¹*Az engem is érdekel,* | ²*ami az előadáson elhangzik.*

2. Következő lépésként azt kell meghatároznunk, melyik tagmondat a fő- és melyik a mellékmondat. Ehhez keresd meg az utalószót a mondatban, ha hiányzik, pótolod! Mindig az a főmondat, ahol az utalószó van, vagy ahova betehető.

Mi érdekel? → *(Azt) ami az előadáson elhangzik.* – Utalószó: *az*

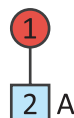
¹*Az engem is érdekel,* | ²*ami az előadáson elhangzik.*

3. Ezt követően elemezd a főmondatot mondatrészek szerint ahhoz, hogy megtudd, milyen mondatrész az utalószó!

¹*Az engem is érdekel,* | ²*ami az előadáson elhangzik.* – Az utalószó **alany** a főmondatban.

4. Határozd meg az alárendelés típusát az utalószó segítségével!
Az alárendelés típusa: **alanyi alárendelés.**

5. Ábrázold a mondatot! A főmondatot körrel, a mellékmondatot négyzettel jelöld, mindkét esetben tüntesd fel a tagmondat sorszámát is az ábrán!

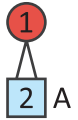
A TOVÁBBI TAGMONDATSORRENDEK ÁBRÁZOLÁSA ■ A tagmondatok fordított sorrendjét az ábrázolás is tükrözi:

¹*Ami az előadáson elhangzik,* | ²*az engem is érdekel.*

Ha a mellékmondat beékelődik a főmondatba, a főmondat részeit ugyanazzal a számmal jelöljük, a beékelte mellékmondatot pedig háromszöggel kapcsoljuk a főmondatához:

¹Az, | ²ami az előadáson elhangzik, | ¹engem is érdekel.

Gondolatgyűjtő

Fejezd be a megkezdett alárendelő összetett mondatokat! Ha elkészültek a mondatok, határozd meg, melyik tagmondat a fő- és melyik a mellékmondat, majd azonosítsd az alárendelés típusát!

a) Azt beszéltem meg vele, b) Akkor járt ott,

FELADATOK

1. Másold le a következő alárendelő mondatokat a füzetedbe! Állapítsd meg, melyik a főmondat, melyik a mellékmondat! Karikázd be az utalószókat! Ha nincs utalószó, próbáld pótolni!

a) Azt kérte, hogy tegyék rendet a szobában.

Nem értem, miért nem kezdődik a film.

Az jöhet, akinek van biciklije.

b) Szomorú leszek, ha nem jössz kirándulni.

Annyira nem volt fontos, hogy elolvassd?

c) Szeretnék egy olyan pulcsit, amilyen Rebekának van.

Az, aki tudja a megoldást, jelentkezzen!

2. Elemezd a következő két alárendelő mondatot!

Az menjen, akit meghívtak!

Hogy mivel foglalkozott, el sem tudom képzelni.

TALENTUM

Állati közmondások, szólások

Egészítsd ki az alábbi szavakat alárendelő összetett mondatokat tartalmazó közmondással a füzetedben! Ha eredetileg nincs bennük utalószó, zárójelben tüntesd fel!

bagoly

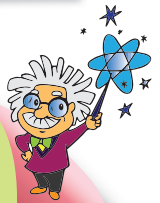
veréb

szamár

ló

Jupiter

ökör

35. Az állítmányi, az alanyi és a tárgyi alárendelő összetett mondat

Gondolatébresztő

Idézd fel, amit az elmúlt tanévben a mondatrészekről, a mondatelemzésről tanultál!

A MONDATRÉSZKIFEJTŐ ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK ■ Az alárendelő összetett mondatok főbb típusaival való megismerkedés során elsődleges szempontunk az lesz, hogy a főmondat **melyik mondatrészét fejt ki a mellékmondat**.

AZ ÁLLÍTMÁNYI ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT ■ Az állítmányi alárendelésben a mellékmondat a főmondat névszói-igei állítmányának névszói részét fejt ki tagmondat formájában. Jellemző utalószavai: *az, azok, olyan, olyanok, akkora, annyi, azé, olyané*.

¹Az vagy, | ²*akit vártam*.

Az 1. tagmondat a főmondat, az ebben lévő *az* utalószó a 2. tagmondatra, azaz a mellékmondatra utal. Ha elemzed a főmondatot, megkapod, hogy az utalószó a névszói-igei állítmány névszói része: az vagy. → A mellékmondat állítmányi.

¹*Az emberek olyanok*, | ²*hogy nem értik a lényegét*.

1
2 Á

Az 1. tagmondat a főmondat, az ebben lévő *olyanok* utalószó a névszói-igei állítmány névszói része (Mit állítok? – olyanok Ø), ezt fejt ki a 2. tagmondat. → A mellékmondat állítmányi.

AZ ALANYI ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK ■ Az alanyi alárendelésben a mellékmondat a főmondat alanyát fejt ki tagmondat formájában. Jellemző utalószavai: *az, azok, annyi, olyan*.

¹Az történt, | ²*hogy egyedül maradt a házban*.

Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő *az* utalószó a tagmondat alánya (Mit állítok? – történt. Mi történt? – az), amelyet a 2. tagmondat fejt ki. → A 2. tagmondat alanyi mellékmondat.

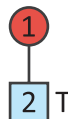
¹Valószínű (az), | ²*hogy elfelejtetted a születésnapomat*.

1
2 A

Az első tagmondat nem tartalmaz utalószót, ezért bele kell tenni az *az* mutató névmást (Mit állítok? – valószínű. Mi valószínű? – az), amely a tagmondat alánya. Az alany szerepét betöltő utalószót a 2. tagmondat fejt ki → A 2. tagmondat alanyi mellékmondat.

A TÁRGYI ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT ■ A tárgyi alárendelésben a mellékmondat a főmondat tárgyát fejt ki tagmondat formájában. Jellemző utalószavai: *azt, azokat, annyit, olyat*.

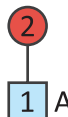
¹Azt mondta, | ²*hogy legyek ott hétre.*

Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő utalószó (*azt*) tárgy (Mit állítok? – mondta. Ki mondta? – [ő]. Mit mondott? – azt), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat tárgyi mellékmondat.

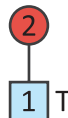
PÉLDÁK FORDÍTOTT TAGMONDATSORRENDRE ■ A következőben olyan mondatokat elemzünk, amelyekben a mellékmondat megelőzi a főmondatot.

¹Amennyi kell, | ²annyi van.

A 2. tagmondat a főmondat, az *annyi* utalószó a tagmondat alanya (Mit állítok? – van. Mi van? – annyi), amelyet a mellékmondat fejt ki. → Az 1. tagmondat alanyi mellékmondat.

¹Amilyen neki van, | ²olyat kérek én is.

A 2. tagmondat a főmondat, az *olyat* utalószó a tagmondat tárgya (Mit állítok? – kérek. Ki kér? – én. Mit kérek? – olyat), amelyet a mellékmondat fejt ki. → Az 1. tagmondat tárgyi mellékmondat.

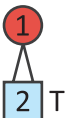
PÉLDÁK BEÉKELŐDÉSRE ■ A következőben olyan mondatokat elemzünk, amelyekben a mellékmondat a főmondatba ékelődik.

¹Az, | ²amit tettél, | ¹bámulatos Ø.

Az 1. tagmondat a főmondat, ebbe ékelődik bele mellékmondatként a 2. tagmondat. A főmondat utalószava (*az*) alany (Mit állítok? – bámulatos. Mi bámulatos? – az). → A mellékmondat alanyi.

¹Azt, | ²amit tegnap mondtam, | ¹felejtse el!

Az 1. tagmondat a főmondat, ebbe ékelődik bele a 2. tagmondat. A főmondat utalószava (*azt*) tárgy (Mit állítok? – felejtse el. Ki felejtse el? – [te]. Mit felejtse el? – azt). → A mellékmondat tárgyi.

Gondolatgyűjtő

Keress példákat az irodalomkönyvedben az állítmányi, az alanyi és a tárgyi alárendelő összetett mondatokra! Írj le a füzetedbe 3-3 példát, és ábrázold is a mondatokat!

FELADATOK

1. Írj a füzetedbe állítmányi alárendelő összetett mondatokat az alábbi főmondatok részleteinek felhasználásával!

Tibor olyan volt

azé lehet az autó

annyi az igazság

azé lesz a királyné keze

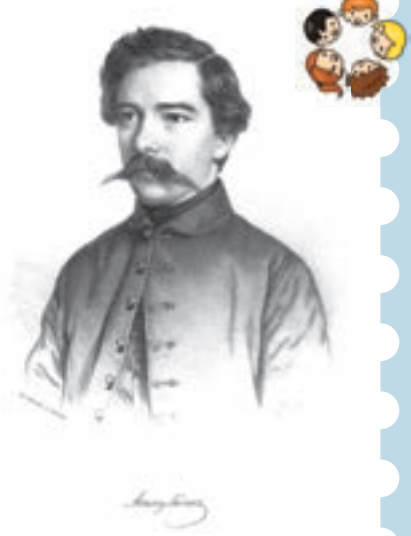
2. A következő összetett mondatok magyar költőktől, íróktól valók. Elemezzétek csoportokban a mondatokat a tanult módon, majd vessétek össze megoldásaitokat!

„Az ünnep azé, aki ünnepel.” (Illyés Gyula)

„Mindenki annyit ér, ahogy betölti hivatását.”
(Arany János)

„Nem férfi, aki nem küzd (a) hon ellenség(e)ivel.”
(Vörösmarty Mihály)

„Ady Endréről beszélni annyi,
mint a Mindenségről beszélni.” (Juhász Ferenc)

Barabás Miklós: Arany János
(1848)

TALENTUM

Tanulmányaid során sok közmondással ismerkedtél már meg. Válaszd ki a neked leginkább tetszőt, és írd vele kapcsolatban egy olyan rövid történetet, aminek a közmondás a mondanivalója, a tanulsága!

36. A határozói alárendelő összetett mondat

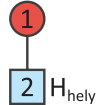
Gondolatébresztő

Elevenítsék fel közösen a határozóról tanultakat (fajtái, kérdőszavai, kifejezőeszközei stb.)!

A HATÁROZÓI ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT ■ A határozók különféle típusai miatt sokféle határozói alárendelő összetett mondat található a magyar nyelvben. Az alábbiakban a hely-, az idő-, az állapot- és a mód-, valamint a társ- és az eszközhatározói alárendeléssel és a bennük lévő határozói mellékmondatokkal ismerkedünk meg részletesen.

A HELYHATÁROZÓI MELLÉKMONDAT ■ A helyhatározói mellékmondat a főmondat helyhatározóját fejt ki. Jellemző utalószavai: *oda, onnan, ott, addig, arra* stb.

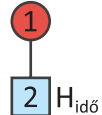
¹Ott_{hely} ne keress, | ²*ahol nincs!*

Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő *ott* utalószó helyhatározó (Mit állítok? – ne keress. Ki ne keressen? – [*te*]. Hol ne keress? – ott_{hely}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat helyhatározói mellékmondat.

AZ IDŐHATÁROZÓI MELLÉKMONDAT ■ Az időhatározói mellékmondat a főmondat időhatározóját fejt ki. Jellemző utalószavai: *akkor, azután, azelőtt, azóta, akkorra, addig* stb.

¹Robi azóta_{idő} sikeres Ø, | ²*amióta beosztja az idejét.*

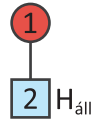
Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő utalószó (*azóta*) időhatározó (Mit állítok? – sikeres. Ki sikeres? – Robi. Mióta sikeres? – azóta_{idő}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat időhatározói mellékmondat.

¹Nagyon örültem (*akkor*), | ²*amikor megkaptam a leveled.*

Az első tagmondat nem tartalmaz utalószót, ezért bele kell tenni az *akkor* mutató névmást (*Mikor örültem?* – akkor_{idő}), ami a tagmondat időhatározója. Ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat időhatározói mellékmondat.

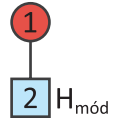
AZ ÁLLAPOT- ÉS A MÓDHATÁROZÓI MELLÉKMONDAT ■ Az állapothatározói mellékmondat a főmondat állapothatározóját, a módhatározói mellékmondat a főmondat módhatározóját fejt ki. Az állapothatározói mellékmondat jellemző utalószavai: *úgy, anélkül* stb.; a módhatározói mellékmondaté: *úgy, akképpen, akként, anélkül* stb.

¹ A hegyek úgy_{áll} néztek ki, | ² ahogyan álmaiban elképzelte őket.

Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő úgy utalószó állapothatározó (Mit állítok? – néztek ki. Mik néztek ki? – [a] hegyek. Hogyan néztek ki? – úgy_{áll}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat állapothatározói mellékmondat.

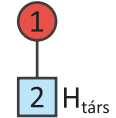
¹ Úgy_{mód} intézte, | ² hogy ott lehessünk.

Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő úgy utalószó módhatározó (Mit állítok? – intézte. Ki intézte? – [ő]. Hogyan, milyen módon intézte? – úgy_{mód}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat módhatározói mellékmondat.

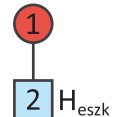
A TÁRS- ÉS AZ ESZKÖZHATÁROZÓI MELLÉKMONDAT ■ A társhatározói mellékmondat a főmondat társhatározóját, az eszközhatározói mellékmondat a főmondat eszközhatározóját fejt ki. A társhatározói mellékmondat jellemző utalószavai: azzal, azokkal stb. Az eszközhatározói mellékmondat jellemző utalószavai: azzal, azáltal stb.

¹ A táborban azzal_{társ} barátkozott össze, | ² akivel korábban undok volt.

Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő azzal utalószó társhatározó (Mit állítok? – barátkozott össze. Ki barátkozott össze? – [ő]. Kivel barátkozott össze? – azzal_{társ}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat társhatározói mellékmondat.

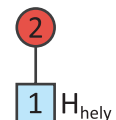
¹ Végül azzal_{eszk} ragasztotta meg a vázát, | ² amit a szomszédától kapott.

Az 1. tagmondat a főmondat, a benne lévő azzal utalószó eszközhatározó (Mit állítok? – ragasztotta meg. Ki ragasztotta meg? – [ő]. Mivel ragasztotta meg? – azzal_{eszk}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → A 2. tagmondat eszközhatározói mellékmondat.

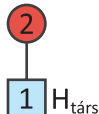
PÉLDÁK FORDÍTOTT TAGMONDATSORRENDRE ■ A következőkben olyan mondatokat elemzünk, amelyekben a mellékmondat megelőzi a főmondatot.

¹ Ahol a hegyek az égig érnek, | ² onnan_{hely} származik.

A 2. mondat a főmondat, a benne lévő onnan utalószó helyhatározó (Mit állítok? – származik. Ki származik? – [ő]. Honnan származik? – onnan_{hely}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → Az 1. tagmondat helyhatározói mellékmondat.

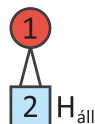
¹ Akivel csak akarsz, | ² azzal_{társ} utazol!

A 2. mondat a főmondat, a benne lévő azzal utalószó társhatározó (Mit állítok? – utazol. Ki utazik? – [te]. Kivel utazol? – azzal_{társ}), ezt a mondatrészt fejt ki a mellékmondat. → Az 1. tagmondat társhatározói mellékmondat.

PÉLDA BEÉKELŐDÉSRE ■ A következőben olyan mondatot elemzünk, amelyben a mellékmondat a főmondatba ékelődik.

¹ Anélkül_{áll} | ² hogyan alaposan felkészült volna, | ¹ indult el a gyalogtúrára_{hely}.

Az 1. tagmondat a főmondat, ebbe ékelődik be mellékmondatként a 2. tagmondat. A főmondat utalószava (anélkül) állapothatározó (Mit állítok? – indult el. Ki indult el? – [ő]. Hogyan, milyen állapotban indult el? – anélkül_{áll}), amit a mellékmondat fejt ki. → A mellékmondat állapothatározói.

Gondolatgyűjtő

Írj egy-egy példát hely-, idő-, állapot-, mód-, társ- és eszközhatározói alárendelő összetett mondatra!

FELADATOK

1. Elemezd a füzetedben a következő mondatokat a tanult módon!

- Azzal próbálkozz, amivel már egyszer célt értél!
- Ott is sokan gördeszékáznak, ahol lakom.
- Olyannal barátkozom, aki engem is tart valamire.

KITEKINTŐ

Mit jelentenek az alábbi, kevésbé ismert állandósult szókapcsolatok? Melyik milyen alárendelő összetett mondat?

Úgy jár, majdnem a dereka török ki.

Olyat ásított, hogy majd kiesett a feje a száján.

37. A jelzői alárendelő összetett mondat

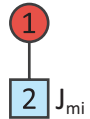
Gondolatébresztő

Ismételjétek át közösen a jelzőről tanultakat (fajtái, kérdőszavai, kifejezőeszközei stb.)!

A JELZŐI ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT ■ A jelzői alárendelésben a mellékmondat a főmondat jelzőjét fejt ki tagmondat formájában. A jelzők mindegyik típusát kifejezheti mellékmondat. A következőkben a minőségjelzői, a mennyiségjelzői és a birtokos jelzői alárendeléssel, és a bennük lévő mellékmondatokkal ismerkedünk meg közösen.

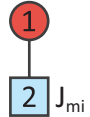
A MINŐSÉGJELZŐI MELLÉKMONDAT ■ A minőségjelzői mellékmondat a főmondatban található minőségjelzőt fejt ki. Jellegzetes utalószavai: *olyan, akkora*.

¹ Olyan_{mi} könyvet szeretnék, | ² amelyben izgalmas történetek vannak.

Az 1. tagmondatban szereplő *olyan* mutató névmás az utalószó. Az utalószó a tagmondatban minőségjelző (Mit állítok? – szeretnék. Ki szeretne? – [én]. Mit szeretnék? – könyvet. Milyen könyvet? → olyan_{mi} könyvet), ezt fejt ki a 2. tagmondat részletesen. → A 2. tagmondat minőségjelzői mellékmondat.

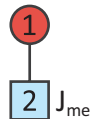
¹ Ettem egy akkora_{mi} rétest, | ² amekkorát el sem tudsz képzelni!

Az 1. tagmondatban szereplő *akkora* mutató névmás az utalószó. Az utalószó a tagmondatban minőségjelző (Mekkora/milyen rétest? → akkora_{mi} rétest), ezt fejt ki a 2. tagmondat részletesen. → A 2. tagmondat minőségjelzői mellékmondat.

A MENNYISÉGJELZŐI MELLÉKMONDAT ■ A mennyiségjelzői mellékmondat a főmondatban található mennyiségjelzőt fejt ki. Jellegzetes utalószavai: *annyi*.

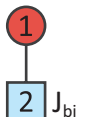
¹ Annyi_{me} fagyit ehetsz, | ² amennyit csak akarsz!

Az 1. tagmondatban szereplő *annyi* mutató névmás az utalószó. Az utalószó a tagmondatban mennyiségjelző (Mennyi fagyit? → annyi_{me} fagyit), ezt fejt ki a 2. tagmondat részletesen. → A 2. tagmondat mennyiségjelzői mellékmondat.

A BIRTOKOS JELZŐI MELLÉKMONDAT ■ A birtokos jelzői mellékmondat a főmondatban található birtokos jelzőt fejt ki. Jellegzetes utalószavai: *annak (a), azoknak (a), olyanoknak (a)*.

¹ Annak_{ai} a biciklijét kérjétek el, | ² akinek kettő van!

Az 1. tagmondatban szereplő *annak* mutató névmás az utalószó. Az utalószó a tagmondatban birtokos jelző (Kinek a biciklijét? → annak_{bi} a biciklijét), ezt fejt ki a 2. tagmondat részletesen. → A 2. tagmondat birtokos jelzői mellékmondat.

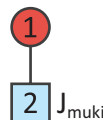
¹ Olyanoknak_{bi} a házába_{hely} is becsengetett, | ² akiket nem is ismert.

Az 1. tagmondatban szereplő *olyanoknak* mutató névmás az utalószó. Az utalószó a tagmondatban birtokos jelző (Kiknek a házába_{hely}? → olyanoknak_{bi} a házába_{hely}), ezt fejt ki a 2. tagmondat részletesen. → A 2. tagmondat birtokos jelzői mellékmondat.

A FORDÍTOTT TAGMONDATSORREND ■ A jelzői mellékmondatok általában követik a főmondatot, de a fordított sorrend sem ritka. Próbáld megfordítani a fenti példamondatok tagmondatainak sorrendjét!

A MUTATÓ NÉVMÁSI KIJELÖLŐ JELZŐI MELLÉKMONDAT ■ A mutató névmási kijelölő jelzői mellékmondat a főmondatban található mutató névmási kijelölő jelzőt fejt ki. Jellegzetes utalószavai: *az (a), azt (a), abban (a), azzal (a) stb.*

¹ Abban_{muki} a házban_{hely} lakik, | ² amelyik a cukrászda mellett áll.

Az 1. tagmondatban szereplő *abban* mutató névmás az utalószó. Az utalószó a tagmondatban mutató névmási kijelölő jelző (Melyik házban_{hely}? → abban_{muki} a házban_{hely}), ezt fejt ki a 2. tagmondat. → A 2. tagmondat mutató névmási kijelölő jelzői mellékmondat.

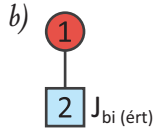
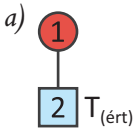
¹ Ismered azt_{muki} a srácot, | ² akinek olyan éjfekete haja van?

Az 1. tagmondatban szereplő *azt* mutató névmás az utalószó. Az utalószó a tagmondatban mutató névmási kijelölő jelző (Melyik házban_{hely}? → abban_{muki} a házban_{hely}), ezt fejt ki a 2. tagmondat részletesen. → A 2. tagmondat mutató névmási kijelölő jelzői mellékmondat.

AZ ÉRTELMEZŐI SZEREPŰ MELLÉKMONDAT ■ Értelmezői szerepű lehet egy mellékmondat, ha az utalószó értelmezői helyzetben van, a főmondat valamelyik mondatrészét értelmezi. Ilyenkor a főmondat áll elöl, az utalószó a főmondat mögé vetve, a két tagmondat között helyezkedik el (de az első tagmondathoz tartozik). Ezek az utalószók gyakran nem is jelennek meg, az elemzőnek kell pótolnia. Figyeld meg a példákat!

a) ¹ Keresem őt, (azt), | ² akivel tegnap egy csapatban voltam.

b) ¹ Ez Peti_{bi} könyve Ø, (azé_{bi}), | ² aki Zoé osztálytársa.

Gondolatgyűjtő

Készítsd el a következő jelzői összetett mondatok elemzését a füzetedben!
Akkora pizzát sütött, amelyet még nem látott a világ!
Ő is annyi palacsintát kért, amennyi csak ráfért a tányérra.

FELADATOK

1. Elemezd a füzetedben a következő összetett mondatokat a tanult módon!

- Ott annyi emberrel beszélgethetsz, amennyivel csak akarsz!*
- Olyan késsel vágta a kenyeret, aminek alig volt éle.*
- Annak a tányérját vidd el, aki már megette!*

2. Döntsd el a következő *olyan* mutató névmást tartalmazó mondatokról, melyik milyen típusú alárendelő összetett mondat!

- *Olyan macskával még nem találkoztam, amelyik megette volna az egeret.*
- *Olyannal nem alszom egy szobában, aki egész éjjel horkol.*
- *Olyan volt tegnap a járása, hogy alig ismertem rá.*
- *Olyan mondta, akinek megbízom a szavában.*

3. Folytasd a következő főmondatokat az *olyan*, *azt* értelmezői helyzetben lévő utalószavak segítségével!

Egy várost említett, ..., ...; Ez egy hatalmas város volt, ..., ...

TALENTUM

Írjatok párbán különböző jelzői alárendelő összetett mondatokat a következő szavak köré! (Egy szó csak egy mondatba kerülhet!)

leckéjéből

fagyit

családból

hangya

eperrel

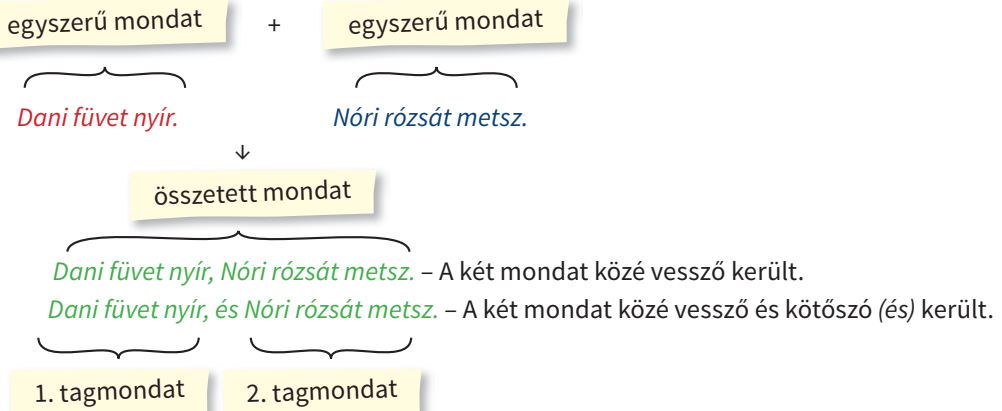
embert

38. A kapcsolatos, az ellentétes és a választó mellérendelő összetett mondatok

Gondolatébresztő

Mondj példát kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető és magyarázó mellérendelő szó szerkezetekre! Mi teremthet kapcsolatot két egymással mellérendelő viszonyban álló szó között?

A MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT ■ A szerves összetett mondatok tagmondatai között az alárendelő viszonyon kívül mellérendelő viszony is lehet. A mellérendelő szó szerkezeteket alkotó szavakhoz hasonlóan a mellérendelő összetett mondat **tagmondatai is egyenrangúak**, mivel egyik tagmondat sem fejt ki a másik tagmondat valamelyik mondatrészét. A mellérendelő összetett mondat tagmondatai között tartalmi, logikai kapcsolat van, amit a **kötőszó is** megjeleníthet. Például:

A MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT ÁBRÁZOLÁSA ■ A tagmondatok számozása, tagolása az eddig megszokott módon történik (pl.¹ *Dani fűvet nyír,* |² *és Nóri rózsát metsz.*). Ábrázolásakor **minden tagmondatot körrel jelölünk**. A tagmondatok közti viszonyt a mellérendelő szó szerkezeteknél már tanult módon fogjuk jelezni.

A példamondat ábrája: ①—②

A MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK TÍPUSAI ■ A tagmondatok között lévő tartalmi, logikai viszony alapján öt nagy csoportja van a mellérendelő összetett mondatoknak: **kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó**.

A KAPCSOLATOS MELLÉRENDELÉS ■ Figyeld meg a következő példamondatokat!

- ¹ *Reggel felkelt,* | ² *és elkészítette a reggelijét.*
- ¹ *Büszke volt,* | ² *s öröm ült az arcán.*
- ¹ *A leckéjét írta,* | ² *meg/majd/aztán/közben az öccsével játszott.*

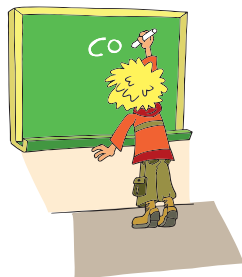
4. ¹Balladákat énekelt, | ²mesét **is** mondott.
 5. ¹A gyerekek az udvaron játszottak, | ²nagyokat nevettek.

A kapcsolatos mellérendelésben az **első tagmondat tartalmát a második tagmondat továbbfűzi, folytatja, újabb mozzanattal egészíti ki**. A típus jellemző kötőszavai: és, s, meg, is; kötőszóként határozószók is megjelenhetnek: *majd, aztán, közben*. A kapcsolatos mellérendelés kötőszó nélkül is létrejöhethet.

A kapcsolatos mellérendelő mondatok ábrája:

A TÖBB SZÓBÓL ÁLLÓ KÖTŐSZÓKAPCSOLATOK ■ Több szóból álló kötőszókapcsolatok (pl. *is, is; hol, hol; egyszer, mászor; nemcsak, hanem, is*) is előfordulnak a kapcsolatos mellérendelő összetett mondatokban. Például:

1. ¹Zoliék **is** akarják, | ²én **is** akarom.
 2. ¹**Hol** Anna kérdezett valamit, | ²**hol** Robi piszkált.
 3. ¹**Egyszer** Tomit feleltették, | ²**mászor** Eriket hívták ki a táblához.
 4. ¹**Nemcsak** Rita védte ezt az álláspontot, | ²**hanem** Zalán **is** mellette érvelt.

AZ ELLENTÉTES MELLÉRENDELÉS ■ Figyeld meg a következő példamondatokat!

1. ¹Délelőtt nagy eső volt, | ²**de/ellenben/viszont** délutánra már kisütött a nap.
 2. ¹Ez itt sós, | ²az **meg** ott édes.
 3. ¹Anna dolgozott, | ²Robi **pedig** henyélt.
 4. ¹Tomit feleltették, | ²**ám/mégis** Erik válaszolt jól a kérdésekre.
 5. ¹**Nem** én kértelek, | ²**hanem** te ajánlkoztál.

Az ellentétes mellérendelésben a **tagmondatokban lévő tartalmak, megállapítások ellentétben állnak egymással**. Az ellentét nagyon különböző mértékű lehet: az enyhe szembeállításról az egymásnak ellentmondó, egymást kizáró ellentétig. Jellemző kötőszavai: *de, ám, ámde, mégis, mégse, azonban, ellenben, viszont, pedig, meg, nem – hanem*.

Az ellentétes mellérendelő mondatok ábrája:

A VÁLASZTÓ MELLÉRENDELÉS ■ Figyeld meg a következő példamondatokat!

1. ¹Nyírd le a füvet, | ²**vagy** ferd le a kerítést!
 2. ¹**Vagy** elintézed a fűnyírást, | ²**vagy** többé ne kérj tőlem semmit!
 3. ¹**Akár** füvet nyírhatsz, | ²**akár** kerítést festhatsz.

A választó mellérendelésben a **tagmondatok olyan lehetőségeket tartalmaznak, amelyek közül választani kell vagy választani lehet**. Jellemző kötőszavai: *vagy, vagy-vagy, akár*.

A választó mellérendelő mondatok ábrája:

Gondolatgyűjtő

Készíts minél informatívabb pókhálóábrát a mellérendelő összetett mondatok csoportjairól saját példákkal!

FELADATOK

1. Olvassátok fel a párbeszédet! Határozzátok meg, hogy szerkezetüket tekintve milyen típusú mondatok találhatók benne! Elemeztétek a mellérendelő összetett mondatokat a tanult módon!

- *A hegyen túli völgyben egy kis falu húzódik, a lakói szorgalmas emberek. Ebbe a faluba kiránduljunk, vagy inkább menjünk gombászni?*
- *Szerintem a gombászás unalmas, a kirándulás meg fárasztó.*
- *Nemcsak ezeket csinálhatnánk, hanem valami mást is...*
- *Például elmehetnénk a cukrászdába, vagy megnézhetnénk egy jó filmet?*
- *Ezek nem jók ilyen szép napos időben, ellenben egy esős délutánon kiválóak!*
- *Az elmúlt napokban hol ide caplattunk, hol oda néztünk be. Nem maradhatnánk ma a közelben, vagy nem pihenhetnénk itthon?*
- *Én biztosan nem fogok itthon poshadni egész nap, de te maradhatsz!*
- *Akkor ezt megbeszéltük, majd hívj!*

2. Folytasd!

Fejezd be többféleképpen a mondatokat úgy, hogy az egyik esetben kapcsolatos, a másik esetben pedig ellentétes mellérendelések legyenek! A füzetedben dolgozz!

Az osztálykirándulás elmaradt, ...

Már virágzik az aranyeső, ...

Szeretek jókat kirándulni, ...

TALENTUM

Folytasd a megkezdett verssorokat a füzetedben! Kinek mely verseiből idéztünk? Melyik verssorban milyen mellérendelés van?

„Tán csodállak, ...”; „Éj van-e, ...”; „Szájadat betedd, ...”

39. A következtető és a magyarázó mellérendelő összetett mondatok

Gondolatébresztő

„Trágár szavakat használ, / éppen ezért megintem!”

– üzenőmbé ezt írták, / bár nem igaz szerintem.

(Lackfi János: *Trágár beszéd*)

Hány tagmondatból áll az idézet? Milyen logikai kapcsolat van az idézet tagmondatai között?

A KÖVETKEZTETŐ MELLÉRENDELÉS ■ Figyeld meg a következő mellérendelő példamondatokat!

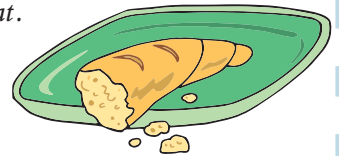
1. ¹Kell még egy kis olaj, | ²**ezért/így** el kell mennem a boltba.
2. ¹Ki fogja festeni a szobákat, | ²**tehát** hamarosan költözhetnek!
3. ¹Nincs időm, | ²**ennélfogva** nem tudok bevásárolni.
4. ¹Elbújtak, | ²**úgyhogy** a szoba üresnek tűnt.
5. ¹Alkatrész nem volt, | ²leleményesnek kellett lenni.

Mindegyik példamondatra igaz, hogy a második tagmondat az első tagmondat következményét fejezi ki. A következtető utótagú mellérendelésben **a két tagmondat között ok-okozati viszony van. Fontos a sorrend: az első tartalmazza az okot, a második az okozatot. A tagmondatok sorrendje kötött.** Leggyakoribb kötőszavak: *ezért, így, tehát, ennélfogva, következésképpen*. Az utolsó mondatban kötőszó nélkül jön létre a következtetés.

A következtető utótagú mellérendelő mondatok ábrája:

A MAGYARÁZÓ MELLÉRENDELÉS ■ Figyeld meg a következő példamondatokat!

1. ¹Lementem a boltba, | ²**ugyanis** elfogyott az olaj.
2. ¹Hamarosan költözhetnek, | ²**hiszen** ki fogja festeni a szobákat.
3. ¹Nem tudok bevásárolni, | ²**úgyse** lesz már időm.
4. ¹Zénó befejezte a reggelit, | ²**azaz** nem eszik többet.
5. ¹Réka összeszedte magát, | ²**vagyis** felhívott végre.
6. ¹Egyetért veled, | ²**illetve/illetőleg** hasonlóan gondolkodik.

Ezekben az összetett mondatokban a második tagmondat az első tagmondat magyarázatát adja. Az 1–3. mondatokban **az első tagmondat tartalmazza az okozatot, a második ennek okát magyarázza meg.** (Ezt okadó magyarázó mellérendelésnek is hívják.) A 4–6. mondatokban viszont a második tagmondat csak más szavakkal fejezi ki, pontosítja az első tagmondatot.

Leggyakoribb kötőszavak: *azaz, hiszen, illetve, illetőleg, úgyse, vagyis*.

A magyarázó utótagú mellérendelő példamondatok ábrája:

Gondolatgyűjtő

Bővítsd tovább az előző leckénél megkezdett pókhálóábrát a most tanultakkal!

FELADATOK

1. Elemezték a következő párbeszéd összetett mondatait tagmondatok szerint a füzetetekben!

– Nem leszek otthon, nektek kell ebédet főzni!
– Sajnos mi sem tudunk ebédet főzni, hiszen el-
ígérkeztünk almát szedni.
– Hát akkor nem lesz ebéd, úgysem lesz itthon
senki. Majd este együtt vacsorázunk, így persze csak
hideg élelemre számíthatok!
– Semmi baj, hiszen rengeteg almát fogunk enni.

2. Az alábbi következtető és magyarázó mondatokból hiányoznak a vesszők és a kötőszók. Pótolod őket, és elemezd a mondatokat tagmondatok szerint a füzetedben!

- Felkészültek a vadászatra másnapra volt kitűzve az időpont.
- Rettentően fáj a lába kényelmetlen cipőben gyalogolt.
- Elkészültek a szereléssel a takarítás másnapra maradt.
- Terkára nem megy fel a pulóver kinőtte.
- Szükséged lehet egy jó tollasütőre fogadd el ezt!
- Nagyra nőtt a fa hús árnyékot ad.
- Bajba kerültek büntetést fogtok kapni.

FELKÉSZÜLNI... VIGYÁZZ... RAJTI!

Írj a kép alapján minden típusú mellérendelő összetett mondatra egy-egy példát!

40. Részösszefoglalás

Ebben a fejezetben az összetett mondatokról tanulsz. Az alárendelő és mellérendelő összetett mondatokról szóló leckék után az alábbi összefoglaló segítségével rendszerezheted eddigi ismereteidet.

ÖSSZETETT MONDATOK ■

- Két vagy több egyszerű mondat összekapcsolódásával jönnek létre. Ezek a **tagolt vagy tagolatlan egyszerű mondatok** az összetett mondat **tagmondatai**.
- A tagmondatokat általában **kötőszók** kapcsolják össze, de a kötőszók nélküli megoldás sem ritka.
- Írásban a **tagmondathatárt** írásjelekkel, többnyire vesszővel jelezzük.
- A mondatszók és a megszólítások külön tagmondatnak számítanak.
- Két tagolt egyszerű mondat összekapcsolódásával **szerves összetett mondat** jön létre. A szerves összetett mondatok **alárendelők** vagy **mellérendelők** lehetnek.
- Ha az összekapcsolódó tagmondatok bármelyike tagolatlan, **szervetlen összetett mondatról** beszélünk.

ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK ■

- A **főmondat** és a **mellékmondat** között **alárendelő nyelvtani kapcsolat** van.
- A mellékmondat a főmondat egyik mondatrészét fejti ki. Ezt a mondatrészét általában egy mutató névmás jelöli a főmondatban, amit **utalósónak** hívunk. Az a főmondat, amelyben az utalósó van, vagy amelyikbe bele tudjuk tenni.
- Az utalósó a mellékmondatra utal, **mondatrészi szerepe mutatja meg a mellékmondat típusát**.
- A mellékmondat a főmondat bármelyik mondatrészét kifejtheti, még az értelmzői szerepűeket is. Egyetlen kivétel van: az igei állítmányt nem tudja kifejteni a mellékmondat, a névszói-igei állítmánynak is csak a névszói részét fejtheti ki.
- A mellékmondat követi vagy megelőzi a főmondatot, vagy beékelődik a főmondatba.
- Az alárendelő összetett mondatok típusai: állítmányi, alanyi, tárgyi, határozói, jelzői.

MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK ■

- A mellérendelő szó szerkezetekhez hasonlóak, az **egyenrangú tagmondatok** között **tartalmi, logikai kapcsolat** van.
- A kapcsolat nyelvtani kifejezőeszköze lehet a tagmondatok közti **kötőszó**, de ez el is maradhat.
- A mellérendelő összetett mondatok típusai a logikai viszony szerint: kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó.

AZ ÖSSZETETT MONDATOK ELEMZÉSE ■

- A tagmondatok határát függőleges vonallal jelöljük, a tagmondatokat beszámozzuk.
- Az **alárendelő mondat** esetében megkeressük a főmondatot, kijelöljük a főmondat utalószavát. Ha hiányzik, pótoljuk.
- A főmondatot ezek után mondatrészek szerint elemezzük, hogy megtudjuk az utalószó mondatrészi szerepét.
- A tagmondatok viszonyát ábrázolva: a főmondatot körrel, a mellékmondatot négyzettel jelöljük, számukat ezekbe írjuk bele. A mellékmondat mellé írjuk az alárendelés típusának megfelelő rövidítést (Á, A, T, H, J).
- A **mellérendelő mondat** esetében a tagmondatok tartalmi-logikai kapcsolatát figyeljük meg. Ha van kötőszó, az sokszor segít a kapcsolat meghatározásában.
- A tagmondatok viszonyát ábrázolva a tagmondatokat körrel jelöljük, számukat beleírjuk. A köröket a kapcsolat típusa szerint kötjük össze (kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó).

FELADATOK

1. Elemezd a következő szöveg összetett mondatait a tagmondatok viszonya alapján! A füzetedben dolgozz!

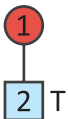

Evelin is benevezett az iskolai szavalóversenyre, de még nem választott verset. Tanára egy olyan költeményt ajánlott, amely már első olvasásra megtetszett neki. A vers a bennünk lévő tehetség kibontakoztatásáról szól, egy kicsit filozófiai jellegű. Evelinnek az is tetszik benne, hogy fülbemászó a ritmusa. Most minden délután ezt tanulja, mert nagyon szeretne jól szerepelni a versenyen. A tanulásban édesanyja is segíti, hiszen ő is szokott verseket mondani a városi ünnepeken. Persze a tanára is számtalan tanácsot ad neki, illetve javítgatja a hibáit. Evelin nemcsak mondani szereti a verseket, hanem írni is szokott. Születésnapjára egy díszesen kötött, kis füzetet kapott, hogy abba írja a költeményeit.

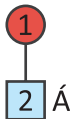
2. Írj a „képletek” alapján két-két összetett mondatot a füzetedbe!

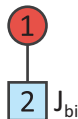
a)

b)

c)

d)

e)

41. A többszörösen összetett mondatok – Kiegészítő tananyag

Gondolatébresztő

Figyeld meg a következő összetett mondatot! Hány tagmondat alkotja? Mi segített ennek eldöntésében? *Ha esni fog, akkor nem kirándulunk, hanem helyette kiválasztunk valami jó filmet, és megnézzük közösen.*

A TÖBBSZÖRÖSEN ÖSSZETETT MONDATOK ■ Az összetett mondat kettőnél több tagmondatból is állhat, ebben az esetben **többszörösen összetett mondatról** beszélünk. Egy ilyen mondat elemzésekor ugyanazt tesszük, mint eddig: megkeressük a tagmondathatárokat, beszámozzuk a tagmondatokat, és megállapítjuk a tagmondatok közti viszonyokat.

NÉHÁNY PÉLDA A TÖBBSZÖRÖSEN ÖSSZETETT MONDATOK ELEMZÉSÉRE ■ A többszörösen összetett mondatok elemzéséhez három tagmondatból álló mondatokat vizsgálunk meg. Kövesd figyelmesen az elemzést!

1. ¹Sokat készülődtek, | ²majd elmentek focizni, | ³és játszottak egy nagyot.

Az 1. tagmondat kapcsolatos mellérendelő viszonyban van a 2. tagmondattal, a 2. pedig a 3.-kal. Az elemzési ábra a szó-szerkezetsorra emlékeztet:

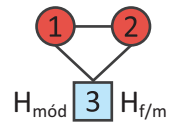
2. ¹Vagy kapok egy új ruhát, | ²és abban megyek az esküvőre, | ³vagy itthon maradok!

Az első két tagmondat kapcsolatos mellérendelő viszonyban áll, és egy szorosabb egységet, úgynevezett tömböt alkot, amely a 3. tagmondattal választó viszonyban áll. Ilyenkor a tömböt zárójelezzük.

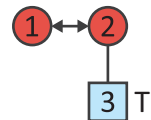
3. ¹Réka úgy kötötte be a cipőjét, | ²olyan ügyes és gyors volt, | ³hogy végül nem késett el.

Az 1. és a 2. tagmondat kapcsolatos mellérendelő viszonyban van, a 3. tagmondat mindkettőnek alárendelt mellékmondata. Az 1. tagmondat utalószava: *úgy*, ami egy módhatározó. A 2. tagmondat utalószava: *olyan*, ez egy fok- és mértékhatózó. A mellékmondat viszonya a főmondatokkal különböző.

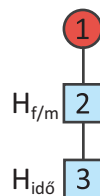

4. ¹A tó vize gyönyörűen csillogott, | ²de az elsötétülő ég már jelezte, | ³hogy hamarosan vihar lesz.

Az 1. és 2. tagmondat ellentétes mellérendelő viszonyban van, a 3. tagmondat a 2. tagmondatnak van alárendelve. A 2. tagmondatból, a főmondatból hiányzik az utalószó, de pótolható: *azt*, ez egy tárgy. A 3. tagmondat tehát tárgyi alárendelő mellékmondat.

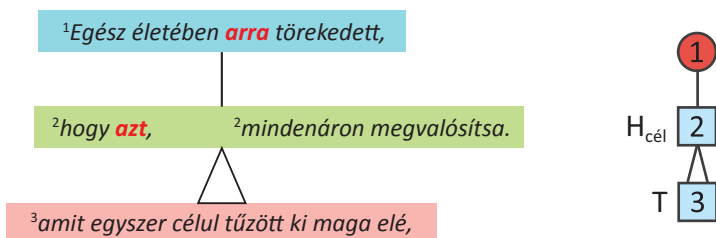
5. ¹Annyira szerette azt az osztálytársát, | ²hogy megsiratta, | ³amikor másik iskolába ment. Az 1. tagmondat főmondat, ennek van alárendelve a 2. tagmondat, a 2. tagmondatnak pedig a 3. tagmondat van alárendelve. A 2. tagmondat tehát egyszerre főmondat és mellékmondat. Az első tagmondat utalószava: *annyira*, ez itt fok- és mértékhatózó. A 2. tagmondatból mint főmondatból hiányzik az *akkor* utalószó, ez az időhatározó utal a 3. tagmondatra. Az elemzési ábra a szó szerkezetlánc ábrájára emlékeztet:

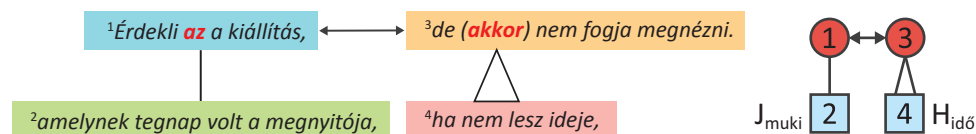
BEÉKELŐDÉS ■ A többszörösen összetett mondatok szerkezetét még tovább bonyolíthatja egy-egy beékelte tagmondat. Gyakorlásul figyelj meg a következő két mondat elemzését!

¹Egész életében *arra* törekedett, | ²hogy *azt*, | ³amit egyszer célul tűzött ki maga elé, | ²mindenáron megvalósítsa.

A tagmondatokat színekkel jelölve könnyebbé válik az elemzés:

¹Érdeklí az a kiállítás, | ²amelynek tegnap volt a megnyitója, | ³de | ⁴ha nem lesz ideje, | ³nem fogja megnézni.

Gondolatgyűjtő

Írj a füzetedbe egy-egy saját példamondatot a lelkében felsorolt mondat típusokhoz! Rajzold melléjük az elemzési ábrát!

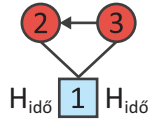
FELADATOK

1. Válassz ki egyet az ábrák közül, és írd rá példamondatot!

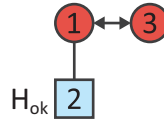
a)

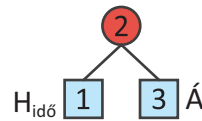
b)

c)

d)

2. Elemezd a következő többszörösen összetett mondatokat a füzetedben!

Mert nem élhetünk örökké, azért kell megélni a pillanatot,
vagyis azért kell a jelent komolyan venni.

Vagy gyümölcsöt szedsz, vagy gyomlálsz, de tétlen ne legyél!

Ottót sehol sem találta, így felhívta azt, aki talán tudott róla.

Akiknek nem jutott repeta, ne szomorkodjanak, mert ők sütit kapnak.

Megmondta neki, hogy nem szereti, ha így beszél velem.

Abból, amiről tegnap beszélgettünk, ma nem lesz semmi, de holnap pótoljuk!

3. Találj ki három indokot úgy, hogy ne használj tagadó- és tiltószót a pontozott helyeken! Dolgozz a füzetedben!

Azért nem hoztam el a nyelvtankönyvemet, mert ..., valamint ..., továbbá

Regényfelismerés

Válassz ki egy olyan részletet valamelyik ajánlott olvasmányból, ami egy-két többszörösen összetett mondatból áll! Olvasd fel a következő órán! A többiek találják ki, honnan való az idézet!

Például:

„Lassan-lassan el is maradoztak a vevők. Nem akadt senki Rimapénteken, aki elismerte volna magáról, hogy nagyképű, rosszindulatú, irigy, kétszínű, kicsinyes, kapzsi, nagyravágyó, álszerény, alamuszi, torkos, tohonya, pénzsóvár, lelki rest. Nem tudom, ha te Rimapénteken laksz, elmentél volna-e Rimapénteki Rimai Péntekh patikájába valamilyen gyógyszerért?”
Honnan való a regényrészlet?

KITEKINTŐ

42. Az összetett mondatok helyesírása

Gondolatébresztő

Elevenítsék fel példák segítségével, mi a különbség az írásjegy és az írásjel között! Mutassátok be példákkal, mikor milyen írásjel kerül az egyszerű mondatok végére!

ÍRÁSJELHASZNÁLAT AZ ÖSSZETETT MONDATOKBAN ■ Az összetett mondatokkal kapcsolatban sokféle helyesírási kérdés merül fel. A következőkben a tagmondatok közötti és a mondatvégi **írásjelek** helyes használatával ismerkedünk meg.

A TAGMONDATOK KÖZÖTTI ÍRÁSJELEK

VESSZŐ A TAGMONDATOK KÖZÖTT		
Kötőszó	Példa	Magyarázat
és, s, meg, vagy	<i>Lement az üzembe, hogy megkeresse a mérnököt, és újra átbeszélgék a terveket. Hiába kereste, sehol sem találta. Vajon csak hazament ebéd után, vagy beteg, s nem jött dolgozni?</i>	A tagmondatok közé vesszőt kell tenni, függetlenül attól, hogy van-e a tagmondathatáron kötőszó.
mint	<i>Olyan volt, mint a hegyről lezúduló vihar.</i>	
	<i>Ő sokkal magasabb, mint Zoli.</i>	
	<i>Ez hárommal több, mint az.</i>	

FONTOS! ■ Nem teszünk vesszőt az *és, s, meg, vagy* kötőszók elé halmozott mondatrészek esetén (pl. *Hirtelen észrevette Verát és Julit.*), a *mint* kötőszó elé, ha a mondanivaló erősítésére és nem összehasonlításra szolgál (pl. *Ez a lány több mint rendkívüli.*), valamint ha a *mint* az utána következő szóval összekapcsolva *-ként* értelemben szerepel. (Pl. *Renáta akkoriban mint ügyvéd dolgozott. – Renáta akkoriban ügyvédként dolgozott.*)

PONTOSVESSZŐ A TAGMONDATOK KÖZÖTT

Példa	Magyarázat
<i>Távolból egy lány szellő indult, hogy a völgybe érve felerősödjön, és viharként tomboljon; az emberek és az állatok menedéket kerestek, mert félték az egyre sötétedő égbolt alatt.</i>	Ez a mondat öt tagmondatból áll, viszont két nagy részre osztható a szorosabban összetartozó tagmondatok szerint. Ezt a két részt választja el a pontosvessző.
<i>Az autója kicsit ütött-kopott; leparkolt vele.</i>	Két tagmondatból álló összetett mondat tagmondatai közé is kerülhet pontosvessző a tagmondatok laza kapcsolata esetén.

KETTŐSPONT A TAGMONDATOK KÖZÖTT

Példa	Magyarázat
<i>Ugyanarra gondoltunk: az elmúlt egy hét felejthetetlen volt!</i>	A kettőspontnak figyelemfelhívó szerepe van, lényeges dolog következik utána, ezt jelzi.
<i>A legfontosabb tényezőkre oda kell figyelni: hőmérséklet, oxigéntartalom, tisztaság.</i>	A második tagmondat olyan felsorolás, amely a főmondat egyik szavát (<i>tényezők</i>) fejt ki.
<i>Nyelvünkben sok latin szó honosodott meg: reakció, statikus, professzor, manikűr stb.</i>	A második tagmondat példák felsorolásából áll.

A BEÉKELŐDÉS JELZÉSE

Írásjel	Példa
vessző	<i>A régi mozi, amely tíz éve még működött, ma kihalt, elhagyatott.</i>
gondolatjel	<i>A régi mozi – amely tíz éve még működött – ma kihalt, elhagyatott.</i>
zárójel	<i>A régi mozi (amely tíz éve még működött) ma kihalt, elhagyatott.</i>

A MONDATVÉGI ÍRÁSJELEK ■

ÍRÁSJEL A MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT VÉGÉN

Írásjel	Példa	Magyarázat
.	<i>Bárcsak itt lennél, de ez sajnos lehetetlen.</i> (1. tagmondat: óhajtó; 2. tagmondat: kijelentő) <i>Te hallgatsz-e, ők hallgatnak.</i> (1. tagmondat: kérdő; 2. tagmondat: kijelentő) <i>Menj ki füvet nyírni, egész nap pihentél.</i> (1. tagmondat: felszólító; 2. tagmondat: kijelentő)	A mellérendelő összetett mondatok végén az utolsó tagmondat fajtájához illeszkedik az írásjel , függetlenül attól, hogy a többi tagmondat a beszélő szándéka szerint milyen típusú.
?	<i>Hallgatnak, de te hallgatsz-e?</i> (1. tagmondat: kijelentő; 2. tagmondat: kérdő)	
!	<i>Egész nap pihentél, menj ki füvet nyírni!</i> (1. tagmondat: kijelentő; 2. tagmondat: felszólító) <i>Sajnos lehetetlen, de bárcsak itt lennél!</i> (1. tagmondat: kijelentő; 2. tagmondat: óhajtó)	

ÍRÁSJEL AZ ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT VÉGÉN

Írásjel	Példa	Magyarázat
.	<i>Tudni szeretném, mikor készülsz el.</i> (főmondat: kijelentő; mellékmondat: kérdő)	Az alárendelő összetett mondatok végén lévő írársjel a főmondat fajtájához illeszkedik .
?	<i>Nem mondtad el neki, amit megbeszéltünk?</i> (főmondat: kérdő; mellékmondat: kijelentő)	
!	<i>Azt írd le, miért nem jöttél!</i> (főmondat: felszólító; mellékmondat: kijelentő)	

FONTOS! ■ Az alárendelő összetett mondat bizonyos eseteinél az írásjel-használat eltér a fenti szabálytól, azaz a mellékmondathoz igazodik a mondatvégi írásjel.

- A főmondat csak mellékes tájékoztatást, udvariassági fordulatot tartalmaz, amely akár el is hagyható (pl. *Kérdem én, hogy felejtetted el ezt?*; *Csak annyit mondok, hogy legyen szíves békén hagyni!*).
- Idézet esetén (pl. *Azt mondtam neki, hogy bárcsak itt lenne!*; *Azt kérdeztem tőle, hogy hova megy?*).

Gondolatgyűjtő

Tanulmányozd *A magyar helyesírás szabályai* című kiadvány *Az írásjelek* című fejezetének azt a részét, ami az összetett mondatok helyesírására vonatkozik!

FELADATOK

1. Másold le a következő összetett mondatokat a füzetedbe, pótolj a tagmondatok közül és a mondatok végéről hiányzó írásjeleket a tanultak alapján! (Több jó megoldás is lehet.)
- Vidáman bandukolt az erdőben s nem is sejtette ki követheti*
 - A tagok több mint felének van kuttyája pumik pulik komondorok*
 - A pulik fürtjeit nem kell előállítani a genetika erről gondoskodott viszont rendezgetni és ápolni mindenképpen szükséges*
 - Céljuk közös megvédeni a bajbajutottakat segíteni az üldözötteket*
 - A rejtekhelyről sok érdekes dolog került elő kardok kupák térképek stb.*
 - Egy mesében amely a becsületről szól szerepelhet-e olyasvalaki akinek a neve egy hírhedt bűnöző*
 - Ha már nem tudsz mit csinálni és a házi feladatod is készen van főzz valami finomat*
 - Bárcsak lehetnék sokkal erősebb mint most vagyok*

TALENTUM

Írj példamondatokat a „képlet” alapján a füzetedbe!

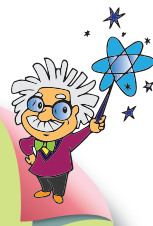
Főmondat: óhajtó, mellékmondat: kijelentő.

Főmondat: óhajtó, mellékmondat: kérdő.

Főmondat: óhajtó, mellékmondat: felkiáltó.

Főmondat: óhajtó, mellékmondat: felszólító.

Főmondat: óhajtó, mellékmondat: óhajtó.

43. Az idézés és a párbeszéd

Gondolatébresztő

Idézd fel irodalmi tanulmányaidat: mely műfajokban fordul elő sok párbeszéd?

AZ IDÉZÉS ■ Amikor valakinek a szavait, gondolatait, az általa írt szöveg egy részét beépíted saját beszédedbe vagy írásodba, idézel. Az idézésnek többféle formája van.

Az idézetet **idézőjelpár** fogja össze akkor, amikor az elhangzottak, olvasottak tartalmán nem változtatunk, azaz **szó szerint idézünk**. A kezdő idézőjel alul, a záró felül van. Az idézet után az idézet forrását zárójelben adjuk meg. Például:

„*Talpra magyar, hí a haza!*” (Petőfi Sándor: *Nemzeti dal*)

Az idézethez úgynevezett **idéző mondat** is kapcsolódhat. Például:

PÉLDAMONDAT	A SZÓ SZERINTI IDÉZÉS TÍPUSAI	AZ IDÉZÉSTÍPUSOK JELLEMZŐI
<i>Petőfi Sándor Nemzeti dal című versében a következőt írja: „Talpra magyar, hí a haza!”</i>	Az idéző mondat megelőzi az idézetet.	Az idéző mondat után kettőspontot teszünk.
<i>„Talpra magyar, hí a haza!” – írja Petőfi Sándor híres versében.</i>	Az idéző mondat az idézet után áll.	Az idéző mondatot gondolatjellel kapcsoljuk az idézethez, és kis kezdőbetűvel írjuk.
<i>„Talpra magyar – buzdít Petőfi Sándor –, hí a haza!”</i>	Az idéző mondat az idézetbe ékelődik.	Az idéző mondatot gondolatjellek közé tesszük, és a második gondolatjel után kitesszük azt az írásjelet, amelynél megszakítottuk az idézetet.
<i>Petőfi híres sorát: „Talpra magyar, hí a haza!” mindenki jól ismeri.</i>	Az idézet beékelődik az idéző mondatba.	A megszakított idéző mondat első része után kettőspontot teszünk, az idézet idézőjelek között szerepel, amihez írásjel nélkül kapcsoljuk az idéző mondat második felét.

Gyakran előfordul, hogy szóban elhangzó vagy írott szöveget úgy idézünk, hogy nem használunk idézőjelet. Ennek az idézési módnak három típusa van: **egyenes idézés, függő idézés és szabad függő idézés**.

AZ IDÉZÉS TÍPUSA	JELLEMZŐI	PÉLDAMONDAT
Az egyenes idézés	A szöveget úgy idézi az elbeszélője, ahogy az elhangzott. A mondat végén szereplő írásjel megegyezik az idézett mondat végén szereplő írásjellel.	<i>Határozottan kérte: fejezzétek be a kergetőzést!</i>

AZ IDÉZÉS TÍPUSA	JELLEMZŐI	PÉLDAMONDAT
A függő idézés	A szöveg elbeszélője nem szó szerint idéz. Az idézett mondatot a <i>hog</i> y kötőszóval vezeti be, és változtat a benne szereplő ige személyén. A mondat végén szereplő írásjelet a főmondat fajtája határozza meg.	<i>Határozottan kérte, hogy fejezzük be a kergetőzést.</i>
A szabad függő idézés	A szöveg elbeszélője a <i>hog</i> y kötőszóval vezeti be az idézett mondatot, de nem változtat a benne szereplő ige személyén. A mondat végén szereplő írásjelet a mellékmondat fajtája határozza meg.	<i>Határozottan kérte, hogy fejezzétek be a kergetőzést!</i>

A PÁRBESZÉD ■ Amikor egy történetet elmesélsz, elkerülhetetlen, hogy a történet szereplőinek beszédét idézd: *De amikor végre odaértem, azt mondta, hogy sokat késtem, és hogy ez nem illendő.* A pirossal szedett tagmondat az idéző mondat. Az írók ugyanígy idézik műveikben a szereplők szavait, de egy leírt történetben erre nem az idézőjeleket szokták használni, hanem **gondolatjeleket**.

Az idéző mondat **megelőzheti** a szereplő szavait:

Végül így szólt: – Meggondoltam magam.

Az idéző mondat **követheti** a szereplők szavait:

– *Meggondoltam magam, nem megyek – mondta.*

– *Biztosan? – kérdeztem.*

– *Bárcsak lehetne másképp! – tette hozzá.*

Az idéző mondat a szereplők szavai közé is **ékelődhet**:

– *Meggondoltad magad, nem jössz? – kérdezte. – Valami közbejött?*

Ha a beékelődés egy összetett mondat tagmondatai között van, a tagmondathatárt jelző vessző a beékelte részt záró gondolatjel után kerül, így:

– *Várj meg a bolt előtt – mondta neki halkan –, és segíts hazavinni a csomagokat!*

Az idéző mondatok nélküli párbeszédet a megszólaló szereplők szerint külön sorokban kezdjük. Minden sor élén gondolatjel áll. A nem párbeszédés részt is külön sorba kell írni:

– *Bélácskám, nézd meg ezt a képet, s mondd meg, ki ez!*

A kisfiú megbámulta a képet nagy kék szemével.

– *Egy szép asszony.*

– *Nem ismersz rá anyádra?*

– *Az anyám nem ilyen.*

(A párbeszéd Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényéből való.)

Gondolatgyűjtő

Nézz utána, hogy az általad tanult idegen nyelvben milyen idézőjelek vannak, és hogyan használják őket!

FELADATOK

1. Válassz ki egy híres idézetet kedvenc költőtől, íródtól, és idézd szó szerint, a 120. oldal táblázatában bemutatott módokon!

2. Írjatok egy olyan történetet, amiben minél többféle formájú párbeszéd van!

3. Válassz egy idézetet az alábbiakból! Idézd a tanultak alapján szó szerint tetszőleges módon! Dolgozz a füzetedben!
„Bárhol, bármikor, bárkivel megfordulhat a világ.” (Kertész Imre: *Sorstalanság*)
„Azért vagyunk a világon, hogy valahol ott-hon legyünk benne.”
(Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*)
„A természet hatalmas, az ember parányi.”
(Szent-Györgyi Albert)

Tamási Áron: *Ábel a rengetegben* – filmfotó.
Rendező: Mihályfy Sándor, 1993. Ábel szerepében Ilyés Levente

4. Figyeld meg, miben hasonlít az alábbi három, Tamási Áron *Ábel a rengetegben* című regényéből való idézetet!

- „Gyere ide – kiáltott rá –, és segíts már egy kicsit!”
- „Sok mindent üsmerek – mondtam kereken –, de a félést nem.”
- „Ott van egy út, a borókás széle felé – magyarázta –, s azon az úton túl kezdődik egy erdő, látod-e?”

5. Alakítsd át a füzetedben az alábbi szabad függő idézést egyenes és függő idézéssé!

Azt kérdezte, hogy mikor jössz haza?

TALENTUM

Válassz ki kedvenc regényedből egy olyan részletet, amiben előfordul párbeszéd! Figyeld meg a helyesírást!

44. Gyakorolj!

1. Olvasd el az alábbi rövid szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

Kapitányt, azt hiszem, csak akkor kellett volna választani, ha hárman lettünk volna a hajón. Így viszont méltánytalannak tartottuk, hogy valamelyikünk megkapja a döntések jogát. Ezért is vált be a hatóránkénti váltásra alapozott munkabeosztás. A mindenkori ügyeletes volt a kapitány, s a döntések egyszemélyes felelőse. Javaslatok, észrevételek természetesen elhangzottak az éppen pihenő hajós részéről is, a taktikát, útirányt, időbeosztást pedig mindig megbeszéltük.

Felvetődhet persze, mi történik vitás kérdésekben. Ez nagyon fontos kérdés, nagyobb súlya van, mint ahogy első pillantásra látszik. Jugoszláv párossal történt meg, hogy Föld körüli vitorlázásra indulva útjuk már Gibraltárnál meghiúsult.

(Gál József: Széllel szél ellen – részlet. Equator Kiadó, Budapest, 1989)

- Hányan utaztak a hajón?
- Mennyi időre szólt a kapitányi megbízatás?
- Miért hiúsulhatott meg a jugoszláv páros útja már Gibraltárnál?
- Ki az idézett részlet szerzője?

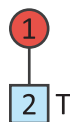
2. Nevezd meg, milyen szerkezetűek az aláhúzott mondatok!

3. Keresd példát a szövegből a következőkre, írd le a választ a füzetedbe!

- kapcsolatos mellérendelő összetett mondat kötőszava
- az alárendelő összetett mondat jellegzetes kötőszava
- kapcsolatos mellérendelő szó szerkezet
- minőségjelzős alárendelő szó szerkezet

4. Keresd ki a szövegből az ábrához tartozó mondatot!

5. Keresd példát a szövegből a következő típusú összetett mondatokra! Írd le őket a füzetedbe, és készítsd el az ábrájukat is!

- ellentétes mellérendelő összetett mondat; b) alanyi alárendelő összetett mondat

6. a) Vizsgáld meg a szöveg első mondatát a következő szempontok szerint: hány tagmondatból áll, milyen viszony van az egyes tagmondatok között!
b) Elemezd a mondatot a tanult módon, készítsd el az ábráját is a füzetedben!

45. Összefoglalás – Az összetett mondat

Ebben a fejezetben megismerted az összetett mondatokat, a 40. leckében az ismeretek egy részét már áttekintetted. Nézd át újra azt az összefoglalást is!

ÖSSZETETT MONDATOK ■

- Egyszerű mondatok (tagmondatok) összekapcsolódásával jönnek létre.
- Sokszor **kötőszó** fűzi össze a tagmondatokat.
- Két tagmondat kapcsolata **szerves**, ha a tagmondatok tagoltak, **szervetlen**, ha az egyik vagy mindkettő tagmondat tagolatlan.
- A szerves összetett mondatok **alárendelők** vagy **mellérendelők** lehetnek.

ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK ■

- Azokról az összetett mondatokról tanultunk, amelyekben a főmondat egyik mondatrészét fejt ki a mellékmondat. Ezek a **mondatrészkifejtő alárendelő mondatok**.
- Tagmondatai között alárendelő nyelvtani kapcsolat van.
- Az alárendelő összetett mondat fajtái: állítmányi, alanyi, tárgyi, határozói, jelzői.

MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK ■

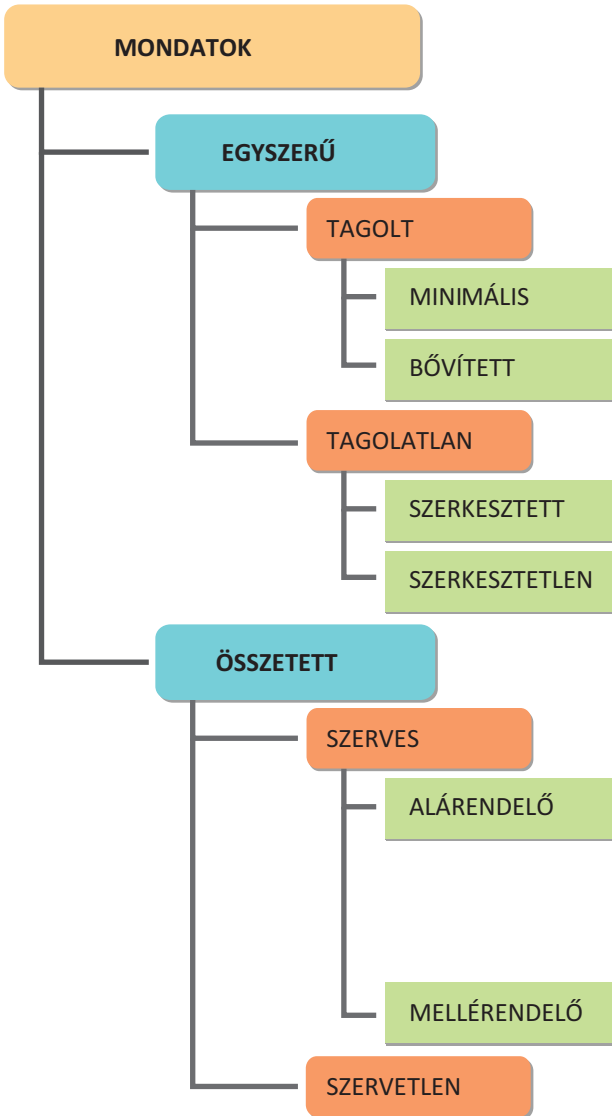
- Tagmondatai között **tartalmi, logikai kapcsolat** van.
- Fajtái: kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó.

TÖBBSZÖRÖSEN ÖSSZETETT MONDATOK ■

- Legalább három tagmondat kapcsolódik össze.
- Ezeknek a mondatoknak nagyon változatos a szerkezete.
- A többszörösen összetett mondatokban szerves és szervetlen összetett mondatok is összekapcsolódhatnak: pl. *Jaj, de szeretném tudni, mi a megfejtés!*

A MONDATOK SZERKEZET SZERINTI TÍPUSAI ■

Az egyszerű mondatok szerkezetéről tavaly tanultakat immár kiegészíthetjük az összetett mondatok szerkezetéről tanultakkal:

46. Ellenőrizd a tudásodat!

- Határozd meg saját szavaiddal az összetett mondat fogalmát!
- Mikor beszélünk szerves és mikor szervetlen összetett mondatokról?
- Döntsd el a következő mondatokról, melyik szerves, melyik szervetlen összetett mondat!
 - a) *Nahát, ezt nem gondoltam volna!*
 - b) *Kérlek, add ide!*
 - c) *Szia, Balázs!*
 - d) *Viszlátot mondott, majd sietve távozott.*
- Milyen két típusa van a szerves összetett mondatoknak?
- Írj egy-egy példát a szerves összetett mondatok két típusára!
- Határozd meg saját szavaiddal az alárendelő összetett mondat fogalmát!
- Keresd meg vagy pótolj a következő alárendelő mondatok utalószavát!
 - a) *Akkor érkezünk meg, amikor már mindenki hazament.*
 - b) *Elsőként az szólalt meg, akire nem is számított senki.*
 - c) *Láttuk, hogy nem lehet megcsinálni.*
 - d) *Úgy gondoltam, ez sikerülni fog.*
- Elemezd és ábrázold az előbbi mondatokat a füzetedben!
- Határozd meg saját szavaiddal a mellérendelő összetett mondat fogalmát!
- Állapítsd meg, milyen típusú mellérendelés van az alábbi mondatok tagmondatai között!
 - a) *Vagy kirándulni megyünk, vagy horgászunk a közeli tóban.*
 - b) *Sokat tanult, mégsem sikerült a vizsgája.*
 - c) *Jóllaktam a levessel, így nem eszem többet.*
 - d) *Kidobom a régi táskát, úgysem kell már senkinek.*
 - e) *Felmásztunk a kilátóba, és megnéztük fentről a környéket.*
- Ábrázold az előbbi mellérendelő összetett mondatokat a füzetedben!
- Ellenőrizd, és ha szükséges, javítsd a következő mondatok központozását! Javításaidat indokold is meg!

Kérdem tőle: hogy vagy. Ő azt felelte, soha jobban! Örültem, hogy ezt mondja, mert a múltkor eléggé rossz kedve volt. Valami családi ügy lehetett de nem beszélt róla részletesen. Árpit egyébként is szűkszavú, és zárkózott embernek ismertem meg.
- Írj rövid párbeszédet a füzetedbe a fenti szöveg felhasználásával!
- Milyen típusai vannak az idézésnek? Írj mindre egy-egy példát a füzetedbe!

47. A magyar nyelv eredete és típusa

Gondolatébresztő

Melyek azok az alábbi nyelvek közül, amelyekben sok szó hasonlít egymásra?
angol, észt, finn, holland, horvát, lengyel, olasz, német, spanyol, szerb

A NYELVROKONSÁG ■ Egyes nyelvek nagyon hasonlítanak egymáshoz. A szlovák és a cseh nyelven beszélő emberek szinte teljesen megértik egymást, a két nyelv között kicsi a különbség, mindkettő a szláv nyelvek közé tartozik. Az angol és a német a germán nyelvek közé, amelyek a szláv nyelvekkel együtt az indoeurópai **nyelvcsalád** tagjai. Az egy nyelvcsaládba tartozó nyelvek rokonságban állnak egymással, ami nem feltétlenül jelenti azt, hogy beszélőik megértik egymást. A **nyelvrokonság** azt jelenti, hogy a rokon nyelvek közös alapnyelvből származnak, és ez tudományos módszerekkel bizonyítható. A nyelvek rokonságának megállapításához vizsgálják az alapszókészletet, a hangmegfeleléseket, a nyelvtani szerkezetet.

A MAGYAR NYELV ROKONSÁGA ■ A magyar nyelv legismertebb európai rokona az **észt** és a **finn**. A *szív* szónak a finnben (egyszerűsített átírással) a *szidem*, *szivem* felel meg, míg az angolban a *heart*, a németben a *Herz*. A példa is mutatja, hogy a magyarra a finn szó hasonlít. A magyar az észten és a finnen kívül több másik nyelvvel is rokonságban áll, ilyen például a manysi és a hanti, az udmurt, a mari, a mordvin. Az említett nyelvek a magyarral együtt a **finnugor nyelvek**hez, az **uráli nyelvcsalád** legnagyobb csoportjához tartoznak.

A FINNUGOR NYELVROKONSÁG JEGYEI ■ Mi köti össze a magyart a **finnugor nyelvekkel**? Elsősorban az, hogy az **alapszókészletük nagy része megfeleltethető egymásnak, valamint nyelvtani szerkezetük hasonló.**

Az **alapszókészlet**be tartoznak a rokonságnevek (pl. *meny*, *fiú*, *apa*), a természeti jelenségek nevei (pl. *nyár*, *víz*, *hó*), a testrésznevek (pl. *szív*, *kéz*, *láb*), a legfontosabb igék (pl. *él*, *hal*, *megy*, *van*) és főnevek (pl. *fa*, *méz*, *ház*), a névmások (pl. *ez*, *ti*, *ki?*), a számnevek (pl. *három*, *négy*). Természetesen ezek a szavak nem teljesen azonosak a finnugor nyelvekben, mivel e nyelvek a történetük során eltávolodtak egymástól, és függetlenül alakultak tovább. De ahogyan az angol *three* és a német *drei* jelentése azonos, és alakjaik is hasonlóak, úgy hasonlítanak egymásra a magyar és a rokon nyelvek szavai is.

A **nyelvtani szerkezet hasonlóságát** mutatja például, hogy míg az angol és a német a birtokviszonyt egy birtokos névmás és egy főnév kapcsolatával (pl. *my heart*, *mein Herz*) fejezi ki, addig a magyar toldalékot illeszt a főnévhez: *szív-em*. Ez ugyanígy van a rokon finnugor nyelvekben is.

► Az uráli nyelvcsalád

A NYELVTÍPUSOK ■ Az előző példák is mutatják, hogy ugyanazt a kifejezést másféle nyelvtani eszközzel fejezi ki az angol vagy a német és másféleképpen a magyar nyelv. **Alaktani és mondatszerkesztési sajátosságaik** alapján a nyelvtudósok csoportokba sorolják a világ nyelveit. A **nyelvtípusok** szerinti osztályozás nem azonos a nyelvcsaládokba sorolással. Előfordul, hogy azonos nyelvcsaládba tartozó nyelvek a több ezer éves különélés miatt annyira eltávolodtak egymástól, hogy nem tartoznak egy nyelvtípusba.

Vannak olyan nyelvek, amelyek szótövek egymás mellé helyezésével alkotják meg mondataikat, a nyelvtani viszonyokat a segédszók, a hangsúly és a szórend segítségével fejezik ki. Ezeket a nyelveket **elszigetelő** (izoláló) típusú nyelveknek nevezik. Közéjük tartozik például az angol nyelv.

A szótökhöz ragasztott toldalékokkal fejezik ki a nyelvtani viszonyokat a **ragasztó** (agglutináló) típusú nyelvek. A magyar is ragasztó nyelv. Amit a magyar egy szóval ki tud fejezni, azt más nyelvek csak többel (pl. *kérlek*; német = *ich bitte dich*, angol = *I ask for you*).

A **hajlító** (flektáló) típusú nyelvek jellemzője, hogy a nyelvtani kategóriákat a szótő megváltoztatásával fejezik ki. Ilyen a német nyelv is (pl. *ich werde* = *leszek*; *ich wurde* = *lettem*).

Gondolatgyűjtő

Melyik nyelvcsaládba tartozik a magyar nyelv? Nézz utána, hogy a leckében említett nyelvcsaládokon kívül még milyen nagy nyelvcsaládok léteznek!
Igazold két-három példa segítségével, hogy a magyar ragasztó nyelv!

FELADATOK

1. Az alábbi finnugor eredetű szavak alapján mit gondolsz, hol éltek, milyen életmódot folytattak őseink? 5-6 mondatos válaszodat írd a füzetedbe!

víz, hó, jég, köd,
tó, láp, hab, felhő

háló,
nyél, kés,
nyíl, íj

nyúl, róka,
nyuszt, hód,
fogoly, fajd, lúd

2. Fordítsátok le a következő finn mondatokat a megadott „szótár” segítségével a füzetben! Beszéljétek meg, miért nehéz a feladat!

finn	magyar
alla	alatt
elävä	élő, eleven
jää	jég
kala	hal
kyynel	könny

finn	magyar
orvot	árvák
silmä	szem
talvi	tél
täysi	tele, teljes
uisi	úszik

Orvon silmä kyyneliä täynnä.

Jään alla talvella elävät kalat uiskentelevät.

3. Bontsd szóelemekre (szótő és toldalékok) a füzetedben a következő mordvin szavakat a magyar megfelelő segítségével! Milyen nyelvtani hasonlóságot fedezel fel?

kudom – házam; kudommok – házunk; avat – apád

KITEKINTŐ

Hol és hogyan élnek a magyarral nyelvrokonságban álló, a leckében említett népek? Nézz utána, és készíts 5-8 perces kiselőadást kutatásod eredményéről!

48. A magyar nyelv szókészletének eredete

Gondolatébresztő

Mit jelent a *nimbusz*, *menü*, *puritán*, *hecsedli* szó? Nézzetek utána, melyik nyelvből kerültek ezek a szavak a magyarba!

SZÓKÉSZLETÜNK VÁLTOZÁSA ■ Minden nyelv szókészlete folyamatos változáson megy keresztül, hiszen a nyelvet használó közösség életmódja is folyamatosan változik. A magyar nyelvben vannak olyan szavak, amelyek mára már eltűntek (pl. *isa* = bizony), vannak olyanok, amelyeknek jelentése megváltozott (a *marha* korábban vagyont jelentett) vagy új jelentésekkel bővült (pl. *egér*), és vannak olyan szavak, amelyek újonnan keletkeztek (pl. *honlap*).

AZ ALAPNYELVI SZAVAK ■ **Alapnyelvi szavak**nak nevezzük szókészletünk legősibb rétegét, a finnugor gyökerű szavakat. A szókincs legfontosabb részét ennek az **alapszókészletnek** az elemei alkotják.

A BELSŐ KELETKEZÉSŰ SZAVAK ■ Az alapszókészlet elemei azért is jelentősek, mert a belőlük képzett és összetett szavak, vagyis a **belső keletkezésű szavak** adják a szókincs zömét. Vedd például a *fej* szót, ebből képezheted a *fejetlen*, *fejjes*, *fejel*, *fejedelem* szavakat, szóösszetétellel pedig még többet alkothatsz: *fejadag*, *fejbólintás*, *fejifa*, *fejfájás* stb. De a *fejetlen*ből képezheted a *fejetlenséget*, a *fejel*ből a *fejelést*, a *fejedelem*ből a *fejedelemséget*. Egész szócsaládok jönnek így létre egyetlen alapszóból.

A JÖVEVÉNYSZAVAK ■ A magyar nyelv mintegy három évezrede elkülönült a vele rokon nyelvektől, és önállóan fejlődött tovább. A magyar nyelvet beszélők hosszú vándorlásuk alatt kapcsolatba kerültek sok más nyelvvel, így a honfoglalás előtt különféle török, majd utána szláv, német, latin és egyéb európai nyelvekkel. Ezekből a nyelvekből sok szót vettünk át, amelyek évszázadok alatt a magyar kiejtéshez igazodtak, és

Nézz utána, mely nyelvekből kerültek a képeken szereplő gyümölcsök nevei a magyar nyelvbe!

használóik már nem érzik rajtuk az idegen eredetet. Az ilyen szavakat **jövevényszavaknak** nevezzük. A jövevényszavak is szóképzés és szóösszetételek alapjául szolgálnak (pl. *málnás, málnázik; málnaszörp, málnabokor, málnaízű*).

JÖVEVÉNYSZAVAK A MAGYAR NYELVBEN					
török	szláv	latin	német	olasz	francia
pl. <i>árpa, gyomor, tolmács, tyúk</i>	pl. <i>asztal, bab, macska, rozs</i>	pl. <i>iskola, sors, templom, tégl</i>	pl. <i>cél, drót, papír, polgár</i>	pl. <i>dús, mazsola, piac, tréfa</i>	pl. <i>furmint, kilincs, limonádé</i>

AZ IDEGEN SZAVAK ■ Nyelvünkbe a közelmúltban is kerültek (pl. *telefon, videó, menedzser*), és ma is kerülnek más nyelvekből szavak (pl. *e-mail/imél, chat/cset, sms*). Ezek a szavak kezdetben bizonyos szakmák, tudományágak szókincsét gazdagítják, de a diákok nyelvébe és az úgynevezett szlengbe is folyamatosan kerülnek idegen szavak. Idegen szavaknak nevezzük azokat a szavakat, amelyeknél még felfedezhető az idegen eredet, annak ellenére is, hogy leírásuk már a magyar nyelv szabályai szerint történik (pl. *imélezi, csetel*).

A *szelfi* is idegen szó, az angol *selfie* szóból származik. Mi a véleménye a kép alkotójának a szelfizésről? Te mit gondolsz a jelenségről?

Gondolatgyűjtő

Készíts pókhálóábrát a füzetedbe nyelvünk szókészletének eredetéről! Gyűjts saját példákat az internet segítségével szókészletünk rétegeinek szemléltetéséhez!

FELADATOK

- Alkoss a tanult szóalkotási módok bármelyikével a következő alapnyelvi szavakból minél több szót!

haj

fog

hegy

hal (főnév)

kér

vesz

- Csoportosítsd az 1. feladat szavait a füzetedben a szóalkotási módok fajtái szerint!

3. Olvasd el az alábbi, a török jövevényszavakról szóló szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

A magyar nyelvbe nem csupán a honfoglalás előtt, hanem az azt követő évszázadok során is kerültek török szavak. Ilyenek voltak például azok az oszmán-török jövevényszavak, amelyeket a hódoltság idején az itt élő török katonák, hivatalnokok, kereskedők révén ismertek a végvári vitézek, a törökül is tanuló deákok, valamint a magyar nyelvű lakosság azon része, akik a hódoltság területén maradtak.

A mai nyelvünkben is élő oszmán-török jövevényszavak száma harminc körüli. Korábban, főleg a török uralom alatt ennél sokkal több volt, de az idők folyamán sok jövevényszó kikopott nyelvünkéből.

A ma is használatos oszmán-török eredetű jövevényszavak a következő fogalomkörbe sorolhatók: öltözködés, étkezés, fegyvernevek, használati tárgyak, méltóságnevek.

- a) Mikor kerültek nyelvünkbe török eredetű szavak?
b) Milyen értelemben szerepel a *hódoltság* kifejezés a szövegben?
c) Mit gondolsz, miért tűnhettek el idővel nyelvünkéből bizonyos török jövevényszavak?
d) Az *ír* ige is török eredetű. Mit gondolsz, a hódoltság idején vagy korábban került nyelvünkbe ez a szó? Válaszodat indokold is meg!
4. a) Mit jelentenek az alábbi oszmán-török eredetű jövevényszavak? Nézzetek utána az ismeretlen szavak jelentésének!
aga, basa, bogrács, dívány, dzsida, dolmány, findzsa, papucs, tarhonya, tepsi
b) Csoportosítsátok a szavakat fogalomkörök szerint!
c) Melyiket használjátok a felsorolt szavak közül a mindennapi kommunikációban, melyiket csak bizonyos helyzetekben, és melyiket egyáltalán nem?

FELKÉSZÜLNI... VIGYÁZZ... RAJT!

Figyeld meg az alábbi idegen szavak jelentését és szerkezetét! Mi lehet a szóelemek jelentése, ha:

amorf = alakatlan

morfológia = alaktan

antropomorf = ember alakú

antropológia = embertan

amorális = erkölcstelen, erkölcs nélküli

aszimmetrikus = nem szimmetrikus

- a) Melyik szóelem jelöli a *-talan/-telen* képzőt?
b) Mit jelent a *morf*?

49. Nyelvtörténeti áttekintés

Gondolatébresztő

Hogyan mondjuk ma a következő szavakat, szókapcsolatokat?
esmeretség; hitta; nekem; abbéli reménségemben megvövém a házat; mekkorra volt dühödése; tudtára adá

A NYELVI VÁLTOZÁS ■ Minden nyelv változik. Üknagypapád még azt mondta: *ád*, szüleid és te viszont már azt mondod: *ad*. Az 1960-as, 70-es években a fiatalok arra, hogy valami *jó*, gyakran azt mondták: *frankó, baba, kasa* vagy *kafa*, a 2000-es években a *jó* megfelelői a *király* és a *sirály* szavak voltak.

A változás tehát a nyelv jellemzője, a nyelv ugyanis csak folyamatos alkalmazkodással tudja ellátni a feladatát, vagyis az emberek közötti kommunikációt. Bár a nyelv változása folyamatos, történetét szakaszokra szokták felosztani.

Az egyik legfontosabb választóvonal az, hogy mikortól vannak írásos emlékek egy nyelv élete során. A magyar nyelv esetében csak a honfoglalás után keletkeztek írásos emlékek, ezért a korábbi időszak nyelvi változására a rokon nyelvek összehasonlításával tudnak következtetni a nyelvtudósok.

A HONFOGLALÁSTÓL A 16. SZÁZAD ELEJÉIG ■ A honfoglalást követően jelentősen megváltozott őseink életmódja. Lassan megjelent a latin betűs írás, a hivatalos iratok latin nyelven íródtak. Nyelvünk akkori állapotára a főként latin nyelvű, kézzel írt szövegekbe ékelődött magyar nyelvű szavak utalnak. A 11. század közepe és a mohácsi vész közötti időszakból már összefüggő magyar nyelvű szövegek is fennmaradtak, ezek többsége hivatalos irat, de találunk köztük irodalmi szöveget is.

A 11. század közepéről származik legrégebbi **nyelvemlékünk**, egy magyar nyelvű mondattöredék *A tihanyi apátság alapítólevelében* (*fehervaru rea meneh hodu utu rea* = 'Fehérvárra menő hadi útra').

Első összefüggő, magyar nyelven írt nyelvemlékünk a *Halotti beszéd és könyörgés* a 12. század végén, az első magyar nyelvű vers, az *Ómagyar Mária-siralom* a 13. század közepén keletkezett. Figyeld meg az *Ómagyar Mária-siralom* első három sorát egy olyan átírásban, amely a korabeli kiejtést mutatja!

Az Ómagyar Mária-siralomra a Leuveni [Löveni] kódexben bukkantak rá 1922-ben

„Valék siralm tudatlan
Siralmmal szepedek
Búval aszok, epedek”

Az idézet értelmezéséhez ismernünk kell a szavakat és az egykori jelentésüket is: a *síralm* = 'síralom', a *valék* = 'voltam', az első sor jelentése: 'nem ismertem a sírást'. A második sorban a *szepedek* pontos jelentése ismeretlen, de ismerjük a *szepeg* (~ *szipog*) 'sírdogál' jelentésű igét, amelynek ugyanaz lehet a töve, mint a *szepe*d szónak. Az első és a második sor tehát egy szembeállítást mutat: 'Nem ismertem a sírást, (most viszont) sírva sírok'. Ezt festi tovább a harmadik sor: 'Búval száradok, kesergek'. Az *aszok* ma nem használatos, de gondolj az *aszály* szóra, amiben benne van a 'kiszáradás' jelentés. Az *eped* szavunk pedig az *epéből* származik, ebben pedig az epe keserősége lehetett benne eredetileg.

A 16–17. század ■ Erre az időszakra esik a könyvnyomtatás elterjedése. Ennek révén egyre nagyobb terjedelmű magyar nyelven írt szövegek születtek. Ekkor fordította le Károli Gáspár magyarra a *Bibliát*, és már készültek olyan munkák is, amelyek a magyar nyelvvel foglalkoztak. Mindez a magyar nyelv egységesülését segítette. Természetesen ezekben a szövegekben még sok olyan kifejezést vagy nyelvtani szerkezetet találunk, ami a mai beszélő számára már ismeretlen, a helyesírás, a szóhasználat pedig területenként is eltért egymástól.

Zrínyi Miklós a 17. század közepén írta *Szigeti veszedelem* című eposzát. Ebben még számos olyan szót találunk, amit másképp írunk, mint manapság.

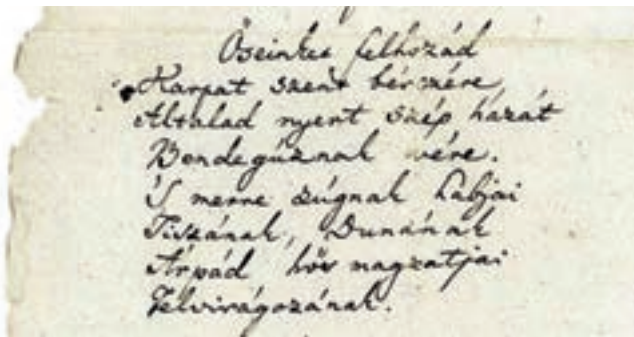
A Szigeti veszedelem korabeli címoldala

„Mint magas hegyekből le-szállot kú-szikla,
Kinek sohun nem lehet nagy tartalékja,
Nagy sebességgel dűl, s állo fákat rontya,
Bont, tör, merre gördül, es semmi sem tartya.”

A 18. SZÁZAD ■ A 18. század vége jelentős mérföldkő a magyar nyelv történetében. Magyarul író költőink, íróink külföldi műveket olvasva döbbentek rá, hogy sok olyan dolog van, amit magyarul nem lehet árnyaltan kifejezni. Ezért a nyelv megújításába kezdtek. Az új szavakat műveikben tették közzé, így a **nyelvújítás**nak nevezett mozgalom hatására sok új szó került a köztudatba (pl. *zongora*, *szivacs*, *festmény*, *bizonyíték*, *uszoda*, *fegyenc*, *eskü*, *cég*, *rendőr*, *könnyelmű*). A nyelvújítás vezéralakja **Kazinczy Ferenc** volt, aki egy fontos helyesírási kérdésben is megnyilatkozott. Ebben az időben még ingadozott a kiejtés és a szóelemzés szerinti írásmód, gyakran egy művön belül is keveredett (pl. „*Szolgállyon* más! E' *Bújdósók* / [...] *Önts*d ártatlan fejekre bár [...]”). Batsányi János: *A' Bújdósók* – részletek). Kazinczy **a szóelemzés elve mellett foglalt állást**. Egyik Csokonai Vitéz Mihályhoz írott levelében például így javítja a költő levelének egyik szavát: „*Nehéz*, ergo (tehát) *neheztelni*, non *nehesztelni*.”

A 19. SZÁZADTÓL A 20. SZÁZAD ELEJÉIG ■ A 19. század elején már szinte ugyanazt a nyelvet beszélték, mint ma. A legfeltűnőbb eltérés az elbeszélő múlt idő használata, amely ekkor még élt, de a század végére lassan kikopott a nyelvből.

„Őseinket **felhozád**
Kárpát szent bécére
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak hajjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.”

Olvasd el Kölcsey *Hymnus* című művének egyik versszakát, figyelj meg a kiemelt, múlt idejű igéket!

A reformkor idején egyre nagyobb igény mutatkozott valamiféle nyelvi egység megteremtésére, amihez igazodni lehet minden magyarul beszélő, író embernek. Az egységesülést segítette, hogy 1844-ben a latin helyett a magyar lett a hivatalos nyelv. Már a 30-as években elkészült az első helyesírási szabályzat, a század folyamán sorra jelentek meg a szótárak, nyelvtanok. Kialakult az **egységes irodalmi nyelv**, ezt követően pedig a **köznyelv**, az a nyelvi norma, amihez minden magyarul beszélő alkalmazkodhat. A 20. századra a köznyelv megjelenésével visszaszorultak, de megmaradtak nyelvünk területi változatai, a nyelvjárások, és a társadalmi, gazdasági, technikai változások hatására színesedtek a társadalmi nyelvváltozatok, azaz a különböző csoportok, rétegek nyelve.

Gondolatgyűjtő

Készíts a füzetedbe címszavas vázlatot a magyar nyelv történetéről!

FELADATOK

1. A 18. század végén, az ingadozó helyesírás korában a kiejtés elvének érvényesítését Verseggy Ferenc szorgalmazta, míg a szóelemzés elvét Révai Miklós. Vajon melyik szöveget írhatta Verseggy, és melyiket Révai?

„Kegytelen jármáért
öllyem szívemet?
Tőlle csúfoltatni
haggyam lángomat?”
(Az elhagyott lány)

„Hogy teljék örömünk, munkából küldj ide hozzánk:
Élj frisen, és szíves jó akaratba fogadjj.”
(Baróti Szabó Dávid, úrnak)

2. A következő vers részletében gyakran a kiejtés elve érvényesül olyan szavakban, amelyeket a szóelemzés elve szerint kell írni. Olvasd el a verset, és oldd meg a feladatokat!

„Maradgyatok, világi jók!
Nem kell jutalmatok.
Szolgálljon más! E' Bújdosók
Feladnak rajtatok.

Jer, minden földi szörnyeteg,
Jer, álld-el úttyokat;
Okádgy te, égi fergeteg,
Ordítva lángokat.”
(Batsányi János: A' Bújdosók)

Mutasd, gonosz Szerentse, már
Hatalmad ostorát;
Öntsđ ártatlan fejökre bár
Tsapásid záporát [...]

- a) Írd a hibás szavakat a mai helyesírásnak megfelelően a füzetedbe a szóelemzés elve szerint!
b) Keress még olyan szavakat a versben, amelyeket ma más helyesírással írunk!
c) Keress olyan szavakat is, amelyeket ma már nem, vagy másképp használunk!

3. Készítsetek a minta alapján elbeszélő múlt idejű ragozási sort a *vár* igéhez!

E/1.	látám	T/1.	látánk
E/2.	látád	T/2.	látátok
E/3.	látá	T/3.	láták

KITEKINTŐ

Nézz utána a nyelvújítás során keletkező szavaknak, szóalkotási módjuknak és jelentésüknek! Képezz két csoportot a füzetedben az alábbi táblázat felosztása szerint! Írj legalább 5-5 példát!

A mai köznyelvben is használt szó és a szóalkotás módja	Nem használt szó és jelentése
pl. szemüveg ► szóösszetétellel	pl. hangbetűzet = kotta

50. A magyar nyelv változatai

Gondolatébresztő

Mi a neve a köznyelvben az alábbi növényeknek?

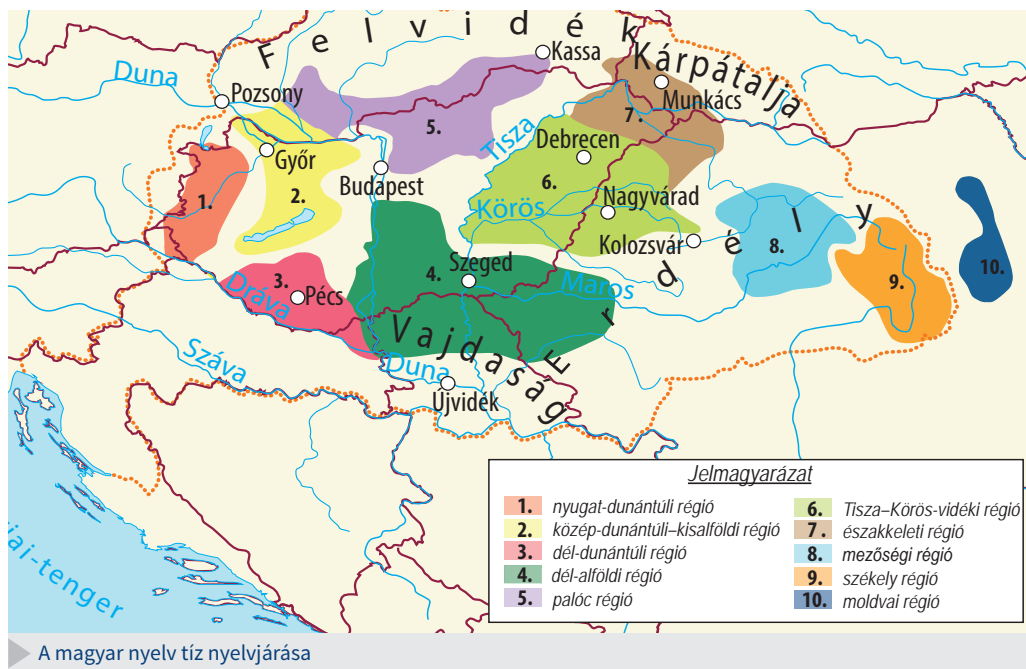
asszonyhűség, barátfej, békavirág, bimbófű, buglyosvirág, tejesfű, eszterláncfű, gyermekláncfű, kutyatej, lámpavirág, lánclapi, marcivirág, oroslánfog

A NYELVVÁLTOZATOK ■ Az azonos anyanyelvű beszélők esetében is megfigyelhető, hogy másképp beszélnek otthon, családi körben, másképp a barátaikkal, másképp az iskolában vagy a munkahelyen. Egy nyelvnek többféle változata létezik, és a nyelvet használók az adott helyzettől függően tudatosan vagy kevésbé tudatosan alkalmazzák a nyelvváltozatokat, amelyek a magyar nyelv esetében leginkább a szókészletben, kiejtésben térnek el egymástól. A nyelvváltozatokat három nagy csoportba soroljuk, így megkülönböztetünk normatív (köznyelv, irodalmi nyelv), területi (nyelvjárások, regionális köznyelvek) és társadalmi (csoportok, rétegek nyelve) nyelvváltozatokat.

A NORMATÍV NYELVVÁLTOZATOK ■ Normatív nyelvváltozatnak tekintjük a magyar beszélők számára mintaként, normaként szolgáló **köznyelvet** és ennek választékosabb, írott változatát, az **irodalmi nyelvet**. A köznyelvhez igazodunk a mindennapi ügyintézés során, az iskolában, de ezt a nyelvváltozatot beszélik a rádió- és tévéadások műsorvezetői, ez jelenik meg az újságok, magazinok cikkeiben is.

A TERÜLETI NYELVVÁLTOZATOK ■ Kárpát-medencei letelepedésünket követően a magyar nyelv még sokáig nem volt egységes. Az egyes törzsek, nemzetségek nyelve eltéréseket mutatott, és miután letelepedtek, ezek a nyelvi változatok területi nyelvváltozatokká, más néven **nyelvjárások**ká váltak. A magyar nyelvnek tíz nagy nyelvjárása van, jellemző rájuk, hogy egy-két kifejezéstől eltekintve (pl. *honcok* = vakond; *hímpér* = málna) megértheti őket minden magyarul beszélő. Az eltérés elsősorban a szókészletben (pl. *csollán*, *csolláng*, *csonya*, *csihánt*, *csinál* = csalán; *brüszke*, *piszke*, *köszméte* = egres; *pille*, *lepe*, *lipe*, *pillók* = lepke), valamint a hangképzésben, kiejtésben mutatkozik (pl. a nyugat-dunántúli régióban erős *l*-ezés: *góla* = gólya, *illen* = ilyen; a dél-dunántúli régióban kiesik az *-l*, és megnyúlik a magánhangzó: *ötözik* = öltözik; a dél-alföldi régióban *ö*-zés: *köll* = kell, *péntök* = péntek).

A nyelvjárások a köznyelv kialakulása ellenére is megmaradtak, az emberek megtanulták, mikor érdemes a köznyelvet használni (pl. hivatalos ügyekben, nyilvánosság előtt szerepelve, iskolában), és mikor az otthon beszélt nyelvjárást. A nyelvjárások tehát számos helyzetben visszaszorultak, ugyanakkor az adott terület, régió nyelvjárása is hatott a köznyelvre, az itt élők a két nyelvváltozat sajátos keverékét, az úgynevezett **regionális köznyelvet** beszélik. A regionális köznyelvet használók írásban a köznyelvi normához igazodnak, beszédükben viszont sokszor a nyelvjárásra jellemző hangképzés (pl. *mög* = meg; *szíp* = szép) figyelhető meg.

A TÁRSADALMI NYELVVÁLTOZATOK ■ A társadalmi nyelvváltozatok közé tartoznak a csoportnyelvek és a rétegnyelvek. A **csoportnyelvek** közé soroljuk a különböző hobbik, szabadidős tevékenységek nyelvét, a **hobbinyelvet** és a foglalkozások, szakmák, tudományágak nyelvét, a **szaknyelvet**. Mindkét nyelvváltozatra jellemző, hogy speciális szókészlete, úgynevezett **szakszókészlete** van (pl. túrázás: *bivakolás* = szabad ég alatt vagy barlangban való alvás; bútorkészítés: *politúr* = magas fényű lakkréteg, *furnér* = vékony falemez). **Rétegnyelv**nek nevezzük a különböző életkorokban használt nyelvváltozatokat, így a **gyermeknyelvet**, az **ifjúsági nyelvet**, **diáknyelvet**. A gyermeknyelv az anyanyelv-elsajátítás közben használt, a köznyelvi normától mind a szókincs (pl. *vauvau* = kutya; *tütü* = autó), mind a mondatalkotás (pl. *Menni bölcsi.* = Bölcsibe megyek.; *Zoli tütü* = Zoli autója) tekintetében eltérő nyelvváltozat. Az ifjúsági és a diáknyelv elsősorban a tizenévesek nyelve, a játékoság, leleményesség jellemzi.

A csoportnyelvek sajátos változata az argó és a szleng. Az **argó** vagy más néven tolvajnyelv a köznyelvtől jelentősen eltérő szókészletével a titkolózás, álcázás, megtevesztés szándékával jött létre eredetileg a különböző bűnözői csoportok nyelveként. Az argóban köznyelvi szavak kaptak új jelentést (pl. *dohány* = pénz; *mackó* = páncélsekrény; *matróz* = tolvaj), de sajátos szóalkotás is jellemezte (pl. *piti* = ócska, jelentéktelen; *meló* = munka). Az argó szókincse folyamatosan cserélődik, bizonyos szavak a diák- és ifjúsági nyelv részévé váltak (pl. *buli*, *csaj*, *haver*, *suli*) vagy a szlengbe kerültek (pl. *zsaru*, *meló*, *pasi*, *kéglí*).

A **szleng** sok időt együtt töltő, azonos érdeklődési körű csoportok sajátos nyelvváltozata. Szókincsének egy része a magyar nyelv különböző rétegeiből (argó, köznyelv, nyelvjáráások) vagy idegen nyelvekből (pl. olasz: *tuti* = biztos; német: *mutter* = anya) származik. Ezenkívül jellemző rá a gyakran játékos szóalkotás (pl. *uccsó* = utolsó; *bagzik* = dohányzik), illetve a szokatlan szókapcsolatok, szerkezetek (pl. *be vagyok havazva* = sok munkám, elfoglaltságom van; *Mi a pálya?* = Mi újság?), a tudatosan hibás szóalakok (pl. *nyolcker* = nyolcadik kerület) létrehozása is.

Gondolatgyűjtő

Fogalmazd meg saját szavaiddal, hogyan hatnak a különböző nyelvváltozatok egymásra! Mutass be néhány helyzetet, amelyben más-más nyelvváltozatot használsz!

FELADATOK

1. Mit eszik az, aki az alábbi ételeket fogyasztja? Nézz utána, és írd le a füzetedbe!

herőce

hucli

pulutyka

nyögvenyelő

orda

málé

pampuska

öhöm

lepény

tarkedli

2. A szókincsünkben olyan szavak is vannak, amelyeket csak bizonyos tudományok használnak. Ezek a szakszavak. Írjátok fel a füzetetekbe egymás alá a tantárgyaitokat, és írjátok melléjük olyan szavakat, amelyeket ezek tanulása, gyakorlása során tanultatok meg! Legalább öt példát írjatok mindenhová!

3. A szinonimaszótár segítségével gyűjtsetek szinonimákat az alábbi szavakhoz! Csoportosítsátok a gyűjtött szavakat aszerint, melyik köznyelvi kifejezés, melyik nyelvjárási, és melyik a szlenges változat!

csinos

kicsi

lusta

barát

KITEKINTŐ

Keress szlengszótárakat az interneten, és szemezgess a különféle szlengkifejezések között! Melyeket ismered? Teszteld barátaidat, rendeztetek vetélkedőt az egyes szavak jelentésének kitalálásából!

51. A nemzetiségi nyelvhasználat az országhatáron innen és túl

Gondolatébresztő

Milyen más elnevezéseket hallottál már ezekre a kifejezésekre? Tudod-e melyik szó melyik tájról származik?

krumpli, pitypang, egres, eperfa

KISEBBSÉG – NEMZETISÉG ■ A velünk szomszédos országok mindegyikében élnek magyarok. Ők az adott országokban kisebbségben vannak, ezért nyelvhasználatukat **kisebbségi (nemzetiségi) nyelvhasználatnak** nevezzük. Ennek változása **általánosan** a nyelvhasználatot érintő csökkenés irányába mutat. Ez a csökkenés spontán (ösztönös) folyamat, a beszélők ugyanis azt a nyelvet használják, amelyik az adott helyzetben leginkább megfelelő. Ha a kisebbségi nyelvet sok helyen nem értik meg (mert a többség nem beszéli), még akkor is **visszaszorul**, ha a többségi nyelv befolyását az adott állam egyéb eszközökkel nem erőlteti. A nyelvhasználat általános mozgása tehát azt mutatja, hogy a kisebbségi nyelvhasználat is egyre inkább a családi körre korlátozódik.

HATÁROKON BELÜL ■ A II. világháború után **Magyarország** lényegében **egynyelvű ország** lett. Ez azt jelenti, hogy a mai országhatárokon belül nincs jelentős számú idegen nyelvű lakosság. Kisebb szlovák, horvát, szerb és román nyelvű közösségek leginkább az adott nyelvterülettel határos magyar településeken találhatók, illetőleg szétszórtan élnek német nyelvű közösségek számos településen (Bakony, Budai-hegység, a Mecsek északi része, Kiskunság stb.). A **nemzetiségi nyelvhasználat** ezekben a közösségekben a nyelvi önazonosság szolgálatában áll, együtt a kulturális hagyományok őrzésével. A nemzetiségi oktatás megléte ellenére a nemzetiségi nyelvhasználat **erősen visszaszorulóban van**.

HATÁROKON TÚL ■ Bizonyos tekintetben ez az állapot jellemzi általánosan a **határokon túl élő magyarság** magyarnyelv-használatát is. Ausztriában, Szlovéniában, Horvátországban nincs jelentős számú magyar kisebbség, a segítő hozzáállás ellenére is folyamatosan visszaszorul a magyarnyelv-használat e területeken. Ahol viszont a magyarság nagyobb tömegben, **tömbszerűen él**, ott ez a folyamat lényegesen lassabban érvényesül. A Felvidéken (Szlovákia), Kárpátalján (Ukrajna), a Szilágyságban és Erdélyben (Románia), továbbá a Bácskában (Szerbia) élő magyarság számát és tömbszerű elhelyezkedését illetően is meghatározó elem az adott területeken. Politikai pártjai, társadalmi és kulturális befolyása kikerülhetetlen, és ezért lényegesen több lehetőség nyílik a magyar nyelv használatára. A hivatalos ügyekben történő magyarnyelv-használat törvényi szabályozása, a magyar nyelvű iskoláztatás (alapfokú iskolától a főiskoláig, egyetemig), a sajtó, a színház, a magyar nyelvű könyvkiadás létesítményei a magyar nyelv közösségi használatát szolgálják.

A kisebbségben élő magyarság körében is kialakultak **(kisebbségi) regionális köznyelvek**. Ezek nyelvi megtartóereje fontos az egyén számára, akire az anyaország nyelvhasználata nem feltétlenül hat közvetlenül. A magyar nyelv használata azonban az eltérő többségi nyelvi hatás miatt országonként más-más változásnak van kitéve. A leginkább szembevetendő az, hogy az új fogalmak megnevezésének szókincsét a többségi nyelvből kölcsönzi, valamint átvesz nyelvtani szerkezeteket, tükörfordításokat.

Gondolatgyűjtő

Beszélgetsetek róla, milyen történelmi események következtében kerültek magyar anyanyelvű emberek az ország határain túlra!

FELADATOK

1. Beszéljétek meg, mit jelent az *állampolgárság* és a *nemzetiség* fogalma! Van-e köztük különbség?
2. Van-e határon túli magyar ismerősöd? Kérd meg, hogy meséljen a szülőföldjéről!
3. a) Nézz utána, melyik magyar kisebbség nyelvében élnek a következő szavak, és van-e köztük idegen eredetű: *murok*, *pityóka*, *buletin*, *csimasz*.
b) Mit jelentenek ezek a szavak? Megoldásaidat a füzetedbe írd le!

TALENTUM

Barangolj a <http://anyanyelvapolo.hu/jatek-es-nyelv/> honlapon, és töltsd ki az érdekes helyesírási kvizeket!

52. Gyakorolj!

1. Készíts pókhálóábrát a füzetedbe, és csoportosítsd a következő szavakat, szókapcsolatokat az alapján, melyik szó melyik nyelvváltozatba tartozik! Nézz utána az ismeretlen szavak jelentésének!

Nyelvváltozatok: köznyelv, nyelvjárás, szaknyelv, gyermeknyelv, diákn nyelv, szleng
Példák: *ablak, Csál, doga, egyszikűek, főci, hami, kácsa, kellemes, kolompér, minimális mondat, murok, pápá, tök gáz*

2. Az 1055-ben íródott *A tihanyi apátság alapítólevelében* találjuk a következő híres mondatörredéket: „*Fehervaru rea menh hodu utu rea.*”

Ez ma így hangozna: *Fehérvárra menő hadútra.*

Hasonlítsd össze a régi és a mostani szöveget, és figyeld meg a változásokat! Milyen szabályszerűségeket veszel észre?

3. Írjátok át Berzsenyi Dániel következő szerelmes versének részletét a mai ismert diákn yelvre!

„Emmi! nékem sem fedi szívemet jég.
Láng az éneklő, heve forr dalában:
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.

*Jer, vegyűlj hozzám epedő szavaddal,
Édes esdeklőm! öröm-ömlédésé
Olvad e bús dal, s koszorúzva dűlök
Gyenge öledbe.”*

4. a) Beszéljétek meg, hogy az alábbi példákban bővült vagy szűkült-e az *állat* szó jelentése a mai használathoz képest!

Állat szavunk a régi nyelvben ilyen kifejezésekben szerepelhetett:

„*király pedig ez állatért, mely történt vala...*” (Bécsi kódex) – eset
jó *állat* a só – dolog
bánatos asszonyi állat – élőlény
röpösső lelkes állatok – állatok

- b) Az *agy* szó régi jelentése 'koponya'. Ennek megfelelően az *agyon vág* ekkor még a *fejbe vág* vagy *fejen vág* kifejezéssel egyenértékű. Ma már sokféle igével kapcsolódhat össze az igekötővé vált *agyon* szó: *agyonlő, agyonújtja az áram, agyondolgozza magát, agyonjavítgatja a fogalmazást, agyondicsér, agyonbeszél.* Milyen jelentései vannak az *agyon-* igekötőnek a fenti példákban?

53. Összefoglalás – A nyelv változása

Ebben a fejezetben a magyar nyelv eredetéről, történetéről tanultál. Megismerted, milyen típusú a magyar nyelv, szóképzésének milyen rétegei vannak, és hányféle változata van nyelvünknek.

A NYELVROKONSÁG ■

- A rokon nyelvek nyelvtani szerkezete hasonlít egymáshoz, és alapszóképzete megfeleltethető egymásnak.
- A magyar nyelv a finnugor nyelvek rokona, velük együtt az uráli nyelvcsaládhoz tartozik.
- A nyelvrokonság bizonyítéka: az alapszóképzlet és a hasonló nyelvtani szerkezet.

A NYELVTÍPUSOK ■

- Alaktani és mondatszerkesztési sajátosságai alapján a következő nyelvtípusokat különböztetjük meg: elszigetelő, ragasztó, hajlító.
- A magyar nyelv a ragasztó nyelvek közé tartozik, mivel toldalékok segítségével fejezi ki a nyelvtani viszonyokat.

A MAGYAR NYELV SZÓKÉPZLETÉNEK EREDETE ■

- Nyelvünk szóképzete folyamatosan változik: egyes szavak eltűnnek, vagy megváltozik jelentésük, miközben keletkeznek új szavak is.
- Az **alapszóképzlet** **szavak**: szóképzletünk legősibb rétegét alkotják (pl. rokonságnévek, testrészek, természeti jelenségek neve, a legfontosabb igék, főnevek, valamint néhány számnév, néhány névmás).
- A **belső keletkezésű szavak**: elsősorban az alapszóképzlet tagjaiból jöttek létre képzéssel, összetétellel.
- A **jövevényszavak**: a más nyelvekkel való érintkezés során a magyar nyelvbe került, de már a magyar kiejtéshez igazodó szavak.
- **Idegen szavak**: olyan szavak, amelyeken még érezhető az idegen eredet.

A MAGYAR NYELV TÖRTÉNETE ■

- A honfoglalástól a 16. század elejéig tartó időszak: első magyar nyelvű **nyelvmemlékeink**.
- A 16–17. század: **könyvnyomtatás**, a **Biblia magyarra fordítása**.
- A 18. század: a **nyelvújító mozgalom**.
- A 19. századtól a 20. század elejéig: az egységes nyelv igénye, az irodalmi nyelv és a **köznyelv** kialakulása.

NYELVVÁLTOZATOK ■

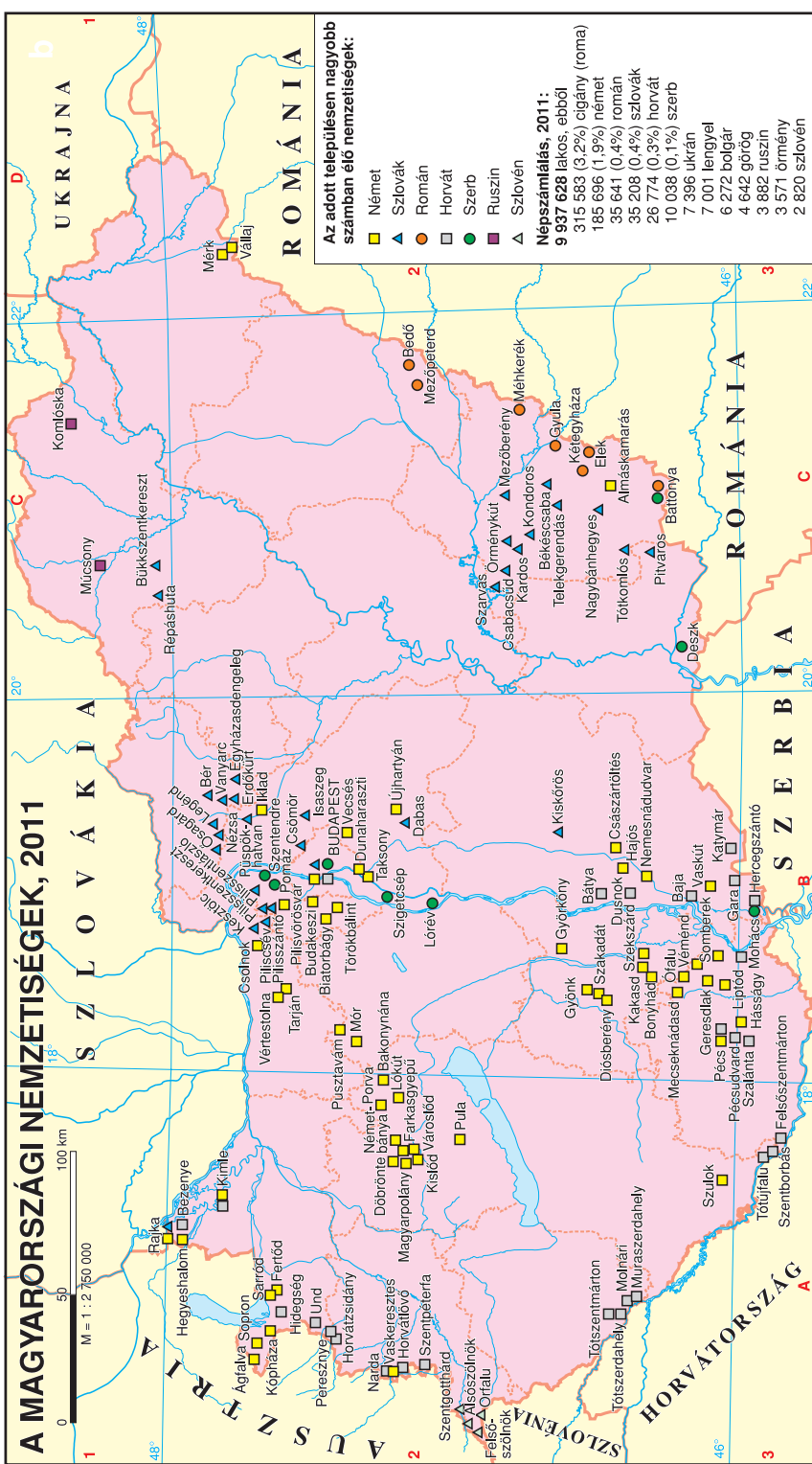
- Normatív nyelvváltozatok (köznyelv és irodalmi nyelv).
- Területi nyelvváltozatok (nyelvjárások, regionális köznyelvek).
- Társadalmi nyelvváltozatok (csoportnyelvek: szak- és hobbinyelv, argó, szleng; rétegnyelvek: gyermeknyelv, ifjúsági- és diáknyelv).

KISEBBSÉGI NYELVHASZNÁLAT ■

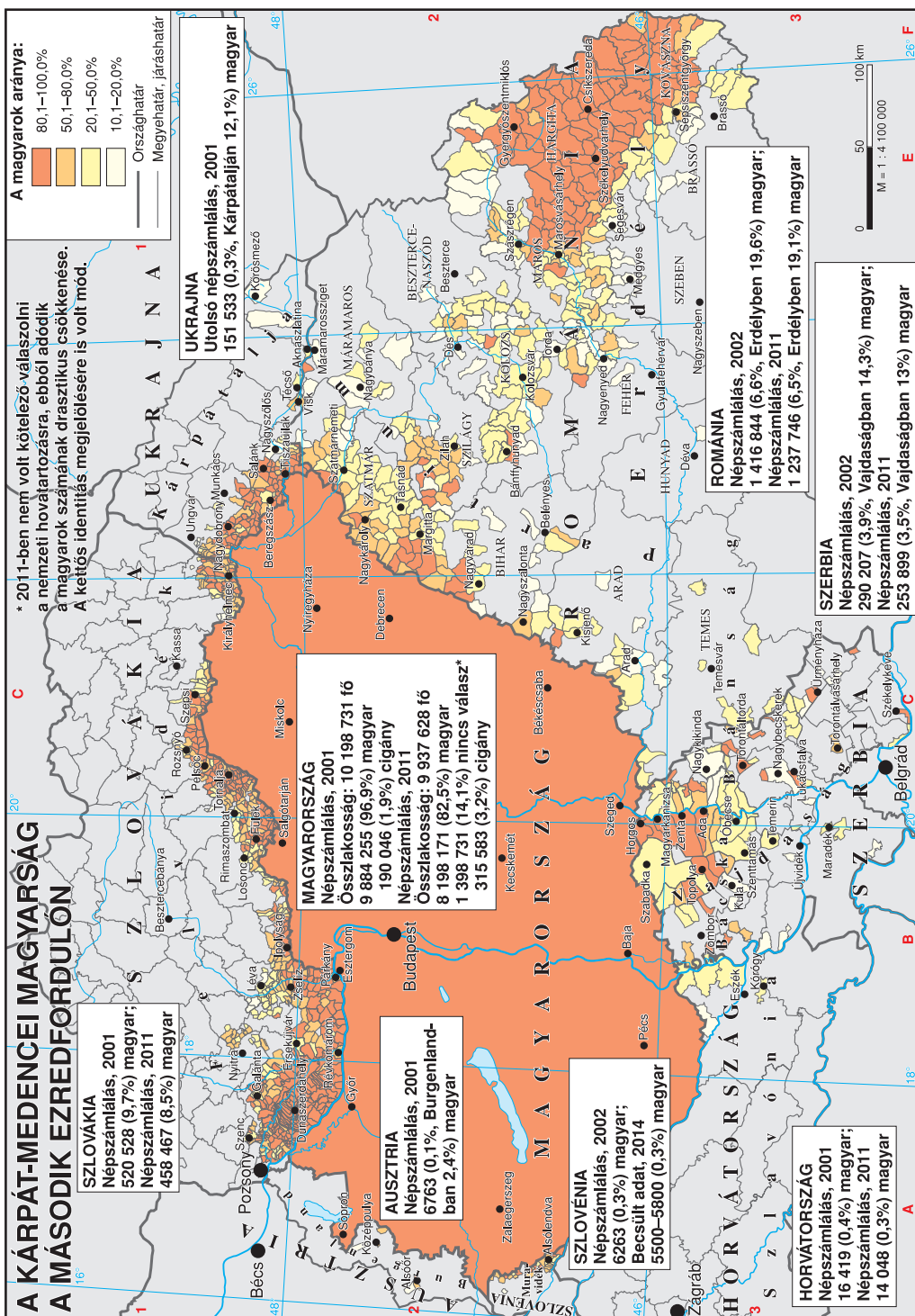
- Magyarok kisebbségben az országhatáron túl (az anyanyelv visszaszorulása, sajátos nyelvhasználat: regionális köznyelv).
- Nemzetiségek Magyarországon (csökkenő létszám, az anyanyelv visszaszorulása).

54. Ellenőrizd a tudásodat!

- Döntsd el, hogy igazak vagy hamisak a következő állítások!
 - a) *A magyar és az észt finnugor nyelv.*
 - b) *A finn az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik.*
 - c) *Az uráli nyelvcsalád egyike a világ nagy nyelvcsaládjainak.*
 - d) *A rokon nyelveket beszélők megértik egymás nyelvét.*
 - e) *A magyar nyelv alapszókészletében névmások is vannak.*
- Melyik típusú nyelvbe tartozik a magyar nyelv? Igazold három példával is állításodat!
- Fogalmazd meg saját szavaiddal, mi a nyelvemlék!
- Sorold fel példákkal is illusztrálva, milyen rétegei vannak a magyar szókincsnek!
- Mi volt a jelentősége a nyelvújításnak?
- Mit nevezünk köznyelvnek?
- Milyen nyelvváltozatokat ismersz?
- Mi a csoportnyelv és a rétegnyelv közötti lényeges különbség?
- Hogyan hatott a köznyelv megjelenése a nyelvjárásokra?
- Mi a regionális köznyelv?
- Mi a szleng?
- Igazold 5-6 mondatban, példák segítségével, hogy a különböző nyelvváltozatok folyamatosan hatnak egymásra!
- Tanulmányozd figyelmesen a következő oldalakon található két térképet, és válaszolj a kérdésekre!
 - a) Mit mutat be az 1., és mit a 2. térkép?
 - b) Hol élnek ruszin nemzetiségek? Válaszd ki a helyes megoldást!
 1. Nyugat-Magyarország, 2. Észak-Magyarország, 3. Kelet-Magyarország,
 4. Dél-Magyarország
 - c) Melyik nemzetiség a legkisebb létszámú hazánkban? Nevezd meg egy olyan települést, ahol ez a nemzetiség él! Nevezd meg ennek a nemzetiségnek az anyaországát!
 - d) Milyen nemzetiségek élnek a térkép szerint a fővárosban?
 - e) Melyik szomszédos országban él a legtöbb magyar?
 - f) Melyik országban nem volt népszámlálás 2011-ben?
- g) Döntsd el, hogy igazak vagy hamisak-e a következő állítások!
 1. Az adatok szerint a szomszédos országok mindegyikében csökkent a magyarok száma a két népszámlálás között.
 2. Szlovákiában a magyarok elsősorban az anyaországgal határos területeken élnek.
 3. Az ukrán-román határ közelében is élnek magyarok.
 4. Több horvát él Magyarországon, mint amennyi magyar Horvátországban.

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁG A MÁSODIK EZREDFÖRDÜLŐN

55. A nyelvtani szabályokon túl

Gondolatébresztő

Foglaljátok össze 4-5 fős csoportokban csomagolópapírra dolgozva egy pókhálóábra segítségével, mi mindenről tanultatok általános iskolai tanulmányaitok során a nyelvtanórán!

A NYELVTAN ■ A szavak, a szó szerkezetek, a mondatok elemzésekor a nyelv alkotóelemeiről, szabályairól, törvényszerűségeiről tanultunk, azaz betekintést nyertünk a **nyelvtan**, idegen szóval a grammatika tudományába. A nyelv alkotóelemeit, szabályszerűségeit megfigyelő és leíró szakemberek, a nyelvészek logikusan felépített rendszerekben mutatják be a nyelvi jelenségeket. Eddigi tanulmányaid során te is megismerted például a hangok, a szóelemek, a szófajok és a mondatrészek egyfajta rendszerét. A megismert rendszer mellett azonban léteznek másfajta rendszerek, másfajta elnevezések is. Például az 5. osztályban öt nyelvi szintről tanultál (beszédhangok, szóelemek és szavak, szó szerkezetek, mondatok, szövegek), de például van olyan megközelítés, ami külön nyelvi szintként kezeli a szóelemek és a szavak szintjét, és a szöveget nem tekinti nyelvi szintnek, a beszéd részének tartja. Tankönyvünk az *öt* szó szófajaként a számnevet nevezte meg, de van olyan rendszer, ami mennyiséget jelentő melléknévnek tekinti. Tanultad, hogy a *bárcsak* óhajtószó, az *-e* kérdőszo, a *nem* tagadószo a módosítószók közé, azaz a viszonyszók egyik nagy csoportjába tartozik. Ugyanakkor van olyan szófaji rendszer, ami a viszonyszókon belül nem használja a módosítószó kategóriát, a *bárcsak* és az *-e* az úgynevezett partikulák, a *nem* a tagadószo közé tartozik, amelyek a névelővel, a névutóval, a kötőszóval, a segédigével és az igekötővel együtt tartoznak a viszonyszók közé.

A NYELVHASZNÁLAT ■ A fenti példák is mutatják, hogy a nyelv alkotóelemeit többféle módon lehet rendszerezni, ahogy magát a nyelvet is többféle módon lehet vizsgálni. Egy jó fogalmazás megírásához, egy hatásos kiselőadás megtartásához tisztában kell lennünk a nyelvtani szabályokkal, de a sikeres szóbeli és írásbeli kommunikációhoz mindez kevés lenne az adott helyzet ismerete, így a helyzetnek megfelelő nyelvhasználat nélkül.

A nyelvészek a nyelvtan mellett a **nyelv használatával**, idegen szóval a pragmatikával is foglalkoznak. Többek között vizsgálják a szóhasználatot, a beszédstílust bizonyos helyzetekben, a kommunikációt kísérő nem nyelvi jeleket, de akár a rosszul formált megnyilatkozásokat is.

A nyelv használata közben mondataink többet jelentenek a bennük szereplő szavaknál. Sok esetben a mondatok nem is érthetők a helyzet vagy a szereplők ismerete nélkül, néha pusztán a hangsúly hiánya is félreértéshez vezethet (pl. csetelés közben, rövid levél, e-mail esetében). Idegen nyelvek tanulásakor nem elegendő megtanulnunk a szavakat és betartanunk a nyelvtani szabályokat, hanem figyelniük kell arra is, mikor melyik kifejezést használjunk.

NYELVHASZNÁLATUNK VÁLTOZÁSA ■ Mindenki a saját anyanyelvét tudja a legördülékenyebben használni. Ez annak köszönhető, hogy kiskorunk óta folyamatosan halljuk a legkülönbébb helyzetekben, hogyan használják mások a nyelvünket. A nyelvtani szabályok mellett észrevétlenül sajátítjuk el a **nyelvhasználat szabályait**, melyek alapján a helyzetnek megfelelően, a hallgató számára értelmezhetően beszélünk. A nyelvelsajátításnak ez a területe felnőttkorban tovább fejlődik, csiszolódik, és sohasem zárul le, hiszen újabb és újabb nyelvi tapasztalatokat szerzünk, miközben – ha lassan is – a nyelv is változik (pl. felnőttként tanulunk meg: burkoltan elutasítani valakit; hivatalos hangvételt, mégis kedves levelet írni; elejteni olyan megjegyzést, amelyből látszik hozzáértésünk).

A nyelvtani szabályokat sem könnyű listába szedni. A nyelvhasználati szabályok még nehezebben ragadhatók meg, és leginkább példák útján sajátíthatók el.

A HELYZETHEZ ILLŐ NYELVHASZNÁLAT KÉPES-SÉGE ■ Idegen szóval pragmatikai kompetenciának nevezzük azt a tudást, amely képessé tesz bennünket arra, hogy adott helyzetben megfelelően használjuk a nyelvet. Ebbe tehát beletartoznak a nyelvtani ismeretek, de azon túl a társadalmi és a kulturális tudás is, amely alapján a beszélő használni képes a nyelvi formákat (pl. tisztában kell lennünk azzal, hogyan köszönjük az idősebbeknek; hogyan beszélünk magunkról egy állásinterjún).

Fontos a helyzethez illő nyelvhasználat képességének folyamatos fejlesztése, mert csak úgy tudunk részt venni különböző nyelvi helyzetekben, ha értelmezni tudjuk ezeket (pl. mikor viccel valaki, és mikor beszél komolyan), és ha fel tudjuk ismerni a szereplők közötti viszonyokat (pl. közeli vagy távoli kapcsolatban vannak-e a szereplők egymással).

Milyen helyzetben, kik láthatók a képeken? Szóbeli kommunikációjuk mivel egészül ki? Mit mondhatnak egymásnak?

Gondolatgyűjtő

Hozz saját életeadből példát arra, amikor félreértettél egy szituációt, ezáltal sikertelen volt a kommunikációd! Mit kell tenned ahhoz, hogy ne kerülj hasonló helyzetbe?

FELADATOK

1. Olvasd el az alábbi párbeszédet, és válaszolj a kérdésekre!

– *Hamar megjártad.*
– *Én aztán meg!*
– *Hát hoztad a talicskát?*
– *Az ördögöt!*

- a) Mit kell tudnod a párbeszéd megértéséhez a szótári jelentéseken túl?
b) Hogyan érthetné félre ezt egy kicsi gyerek vagy egy külföldi személy?
c) Mit gondolsz, miért nehéz ezt a párbeszédet idegen nyelvre fordítani?

2. Keressetek különböző értelmezéseket a következő párbeszédhez! Minden értelmezésnél adjátok meg a szereplőket, a helyszínt, és egészítsétek ki a párbeszédet!

Hé, várjál!

Tessék?

3. Fejezzétek be többféleképpen a következő mondatokat!

Nemcsak túrós sütit kérek,...

Bár gyorsan befejezte,...

Petiéktől ajándékba rengeteg szőlőt...

4. Figyeljétek meg a következő szokványos, illetve furcsa párbeszédet, és magyarázzátok el segítségükkel a *szívesen* kifejezés használatát egy képzeletbeli idegen nyelvű embernek!

- a) – *Háááápsi!* b) – *Tessék!* c) – *Hogyan segítettél ebben a helyzetben?*
– *Egészségedre!* – *Köszönöm!* – *Szívesen.*
– *Köszönöm!* – *Szívesen!*
– *Szívesen!*

KITEKINTŐ

Nézz utána a világhálón és a *Magyar néprajzi lexikon* burnót, *tubák* szócikkében, mi az eredete a tüszentés után használatos *Egészségedre!* kifejezésnek! Nézz utána, más kultúrákban hogyan viszonyulnak a tüszentéshez!

56. A nyelvhasználat az érvényesülés eszköze

Gondolatébresztő

Ismersz-e olyan embert a környezetedben, akit azonosítani tudsz nyelvi fordulatai alapján? Kit? Neked van kedvenc fordulatod? Mit gondolsz, jó, ha vannak ránk jellemző nyelvi megoldásaink?

NYELVHASZNÁLATUNK JELLEMZŐ RÁNK ■ A nyelv az emberi közösségek folyamatosan változó alkotása, arra használjuk, hogy hatékonyan megértessük egymással a gondolatainkat. Miközben kommunikálunk, saját magunkról is folyamatosan kialakítunk egy képet a körülöttünk lévő emberekben. Ez a kép sok apró, egy-egy eseményhez kötődő benyomásból alakul ki a másokban.

BENYOMÁSKELTÉSI STRATÉGIÁK ■ Benyomásokat nemcsak akkor gyűjtünk a többiekéről, amikor velünk beszélnek, hanem akkor is, amikor pusztán körülöttünk vannak. Rólunk beszélnek tetteink, mozdulataink, megjelenésünk és nyelvhasználatunk módja is. Ezek együttese határozza meg az arculatunkat a közösségen belül.

A közösségen belüli arculat alakításának nyelvi eszközeit nyelvi **benyomáskeltési stratégiáknak** nevezzük. A benyomáskeltés alapvető célja olyannak mutatni magunkat a társaságban, amilyennek látszani szeretnénk. A benyomáskeltési törekvés általános emberi igény, de nyelvi és nem nyelvi eszközei már a kultúrától függenek. Minden kultúrának megvan a rá jellemző elismert értékrendje. A mi kultúránkban elismert érték például a műveltség, a tájékozottság, a helyzetnek megfelelő nyelvhasználat megválasztásának képessége, a szellemesség.

A benyomáskeltési stratégiák nem rendezhetők szigorú sorba, átszövik az életünket, a beszédünket. Tankönyvből nem sajátíthatók el, mégis fontos annak tudatosítása, hogy egyáltalán létezik egyéni arculat, és ezt nyelvi eszközökkel is alakíthatjuk.

AZ ÉRDEKLŐDÉS FELKELTÉSE ÉS FENNTARTÁSA ■ A társaság **érdeklődésének felkeltése és fenntartása** alapvető módszer a jó benyomás kialakításához. Egy-egy új téma bevezetésére gyakran használjuk a következő nyelvi fordulatokat: *Figyelj!*, *Ne tudd meg...!*, *Képzeld csak... stb.*

Az érdeklődés fenntartásának jellegzetes nyelvi eszközei a **túlzások** (pl. *iszonyú jó, csapnivalóan rossz*), illetve a sokszor szándékosan **illetlen, durva kifejezések**, idegen szóval kakofemizmusok. Ezekkel az eszközökkel azonban nem érdemes gyakran élni, mert épp az ellenkező hatást érjük el velük. Viszont mindenki felkapja a fejét, ha tőlünk csak ritkán hall például trágárságot, és rögtön tudja, hogy valami rendkívüli történt, ami magyarázatra szorul.

AZ ÉRZELMI AZONOSULÁS ■ A beszélgetőtárs általában könnyebben elfogadja a személyünket és mondanivalónkat, ha **érzelmileg azonosulunk** a hozzáállásával, véleményével, és ezt ki is fejezzük. Ezt a gesztusokon túl szavakba öntött helyesléssel (pl. *Igen, igen.; Hát képzelem!*), megerősítéssel (pl. *Ahogy mondd!*), érdeklődő kérdésekkel (pl. *Erre te...?*), az elhangzottakat megerősítő, visszhangzó kérdésekkel tehetjük meg (pl. *Tényleg?; Valóban megtetted?*).

A MŰVELTSÉG ■ A **műveltség** minden közösségben mást jelent: ami az egyik helyen magától értetődő, az a másik helyen nagyképűség vagy egyszerűen érthetetlen. Az idegen szavak, fordulatok, közmondások, irodalmi vagy filmből vett idézetek használata mind alkalmas lehet műveltségünk érzékeltetésére. Ha azonban nem tartunk mértéket, szándékunk ellenére is beképzeltnek tűnhetünk. Érdeemes arra is figyelni, hogy egy-egy társaságban a megfelelő területekről idézzünk. Másfelől bátran vállaljuk, ha nem értünk egy utalást, ne szégyelljünk kérdezni, fogjuk fel úgy, hogy most tanulhatunk valamit.

TÁJÉKOZOTTSÁG, SZELLEMESSÉG ■ A közösségtől erősen függ, hol milyen témában való **tájékozottság** számít elismertnek. Gyakran értékelt témák: sport, politika, öltözködés, éppen futó sorozat, vetélkedő, aktuális játék, zene stb. Általában segít, ha van másokkal közös témánk, amiben tájékozottak vagyunk, de az is hasznos saját arculatunk szempontjából, ha szakértőnek számítunk valamiben. Fontos, hogy széles nyelvi palettánk legyen, és mindig a témának, a helynek és a társaságnak megfelelő kifejezést alkalmazzuk (pl. szünetben *focizásra* biztatod társaidat, és nem *labdarúgásra*; meghökkenítő lenne, ha egy étterem étlapján *ubisalit* kínálnának).

A **szellemesség, játékoság** nyelvi megnyilvánulása lehet egyéni lelemény, de lehet közkeletű kifejezés is (pl. *felhomályosít; Nehogy már, hogy a fark csóválja a kutyát!*). A becéző, kicsinyítő formák mértéktartó használata is lehet a könnyedség jele (pl. *sapi – sapka, ruci – ruha, telcsi – telefon*).

Gondolatgyűjtő

Gyűjtsd listába, milyen eszközökkel alakíthatod ki arculatodat, azaz milyen benyomáskeltési stratégiák vannak! Pipáld ki közülük azokat, amiket már „bevetettél” valamikor!

FELADATOK

1. Sorolj fel saját életedből olyan módszereket, amelyek segítségével egy-egy helyzetben a társaság elismerését váltottad ki!
2. Idézd fel, miért voltál legutóbb dühös, illetve nagyon boldog! Hogyan jutattad kifejezésre? Mit szóltak ehhez a többiek? Beszéljétek meg!
3. Írd át úgy az alábbi üzenetet a füzetedben, hogy a lényege ne változzon, ám a szöveg egy új címzethez szóljon!
Az új címzett: Éva néni, nagymamád barátnője.

Zozó!

A felújítás miatt dög nagy dugó alakult ki a Petőfi utcában. Totál bennrekedtünk. Bocsi, de 1000 százalék, hogy késünk. Telőzom, ha még el tudjuk csípni a ti vonatotokat. Csáó! Karesz

4. Gyűjts öt kifejezést, amelyekkel egy társalgás folyamán véleményedet vezetheted be, és ötöt, amellyel ellentétes tartalmú véleményedet ismerteted!
Pl. egyetértés: *szerintem is...*; ellenvélemény: *ugyanakkor azt gondolom, hogy...*

TALENTUM

Honnan ered az *udvarias* szavunk? Gondold végig, majd ellenőrzésként nézz utána!

Benczúr Gyula: *Mátyás fogadja a pápa követeit* – részlet (1915)

57. A nyelv csapatot épít

Gondolatébresztő

Elevenítsék fel, milyen változatai vannak a magyar nyelvnek!

A KÖZÖSSÉGEK ■ Emberi mivoltunk lényeges vonása, hogy közösségek tagjai vagyunk.

Sokfajta közössége van egy-egy embernek, ezek szövődéke rokon és baráti, illetve szakmai színtereken alakul ki. A közösségi kapcsolatok állandóan változó, mozgó rendszert alkotnak.

Minden egyén folyamatosan az egyénisége hangsúlyozását és egyben a közösséghez tartozását szeretné kifejezni. Egyéniségünk megőrzése, megjelenítése és közösséghez tartozásunk kifejezése látszólag ellentétes. Annak érdekében, hogy egy csoport megbecsült tagja lehessünk, hajlandók vagyunk változtatni a viselkedésünkön, igazodni a csoport elvárásaihoz. Az egy csoport vagy egy egyén vélt vagy valós elvárásaihoz való igazodást nevezük konform viselkedésnek. Ennek fordítottja a nonkonform viselkedés.

Mindannyian egyéniségek vagyunk.
– Mit jelent az egyéniség szó? Te mikor gondolsz valakiről, hogy egyéniség?

Egy csapat vagyunk. – Te mikor gondolsz, mondd ezt?

A NYELV ÉS A CSOPORTHOZ TARTOZÁS ■ A nyelv alapvető eszköze a csoportba való beilleszkedésnek. Egyrészt a nyelvváltozatok közül a helyzetnek megfelelő választás, másrészt a nyelvtani eszközök, például az igeragozás tudatos használata is alkalmas a csoporthoz tartozásunk vagy éppen a csoporttól való elkülönülésünk kifejezésére.

A NYELVVÁLTOZATOK ■ A **területi nyelvváltozatok** (nyelvjárások) és **társadalmi nyelvváltozatok** (szakmák, korcsoportok stb. nyelve) egy-egy nagyobb csoport közös hagyományának és nyelvhasználatának eredményei. Azzal, hogy adott helyzetben milyen nyelvváltozatra jellemző szavakat, kiejtést, kifejezést választunk, folyamatosan azonosulunk, vagy éppen távolságot tartunk a társaságunktól.

A NYELVTANI ESZKÖZÖK ■ A **nyelvtani szám, személy** alkalmas eszköz arra, hogy a beszélőhöz, a világhoz való viszonyokat jelezze.

Az első személy használata alapvetően a beszélőt jelenti, ez többes szám esetén is igaz, de ilyenkor a hallgatóság szempontjából bennfoglaló (pl. *Menjünk együtt!*) és

kirekesztő változata is van (pl. *Így határoztunk, ez mindenki érdeke.*). Társaságban egyértelművé kell tenni a helyzetet, melyiket használjuk. Az egyes szám első személy a beszélőre irányítja a figyelmet, ha ezt névmás kitételével hangsúlyozzuk, annak a magyarban jelentősége van: a bizonygatás, vallomás, dicsekvés gyakori velejárója (pl. *Én nem tehetek róla.; Az én hibám.; Az én ötletem volt.*).

Az egyes szám második személy a legközvetlenebb kapcsolat azzal, akihez beszélünk, aki a hallgató. A többes szám második személy is a hallgatót jeleníti meg, de ha hallgatóságunkhoz szólva ezt választjuk, akkor kívülállóvá válunk, nem egy csoportba tartozunk. A *Vágjunk bele bátran!* helyett a *Vágtatok bele bátran!* buzdító felhívás második személyben egy kívülálló tanácsa, ironikus megjegyzésként értelmezhető.

A harmadik személy a beszélőtől vagy a beszélő csoportjától független tárgy, személy. Az eltávolítás eszköze lehet, ha az emberekre mutató névmással utalunk (pl. *Azok nem érdekelnek.*).

Gondolatgyűjtő

Gyűjtsd össze, milyen nyelvi eszközökkel fejezheted ki a csoportba való tartozásodat! Mikor fordult elő, hogy kirekesztve érezted magad egy beszélgetés közben? Mi segített volna?

FELADATOK

1. Írj beszédet, amiben a graffitik hasznáról/káráról szólnsz, először a saját iskolád diákjaihoz, majd a tanárokhöz. Gyűjts beszédedhez anyagot az internetről is!

2. Írd át a füzetedben a következő rövid szöveget T/1. személybe!

- Hogyan változott meg a szöveg jelentése?
- Mit gondolsz, mely helyzetekben használják szívesebben az emberek az E/1., és mikor a T/1. személyt?

A sűrű tűzfalak színesítésére megoldás lehet a graffitifestészet

Úgy készítettem el a tortát, ahogy a rendelés leadásakor megbeszéltük. Csokis piskótát sütöttem. Ezt négy lapra vágtam, mindegyiket megkentem málnaszelével. Erre jöttek a málnák, majd a habkönnyű vaníliakrém. A díszítéshez is a krémet használtam, valamint a málnák mellett mentalevelet.

3. a) Írjatok fejenként 3-3 párbeszédet a következő kezdetekkel!

- Mi, nyolcadikosok...
- Mindent meg kell tennünk...
- Úgy megrémültünk, hogy moccanni sem bírtunk...

b) Hasonlítsátok össze párbeszédeiteket! Melyik párbeszédben bennfoglaló és melyikben kirekesztő a T/1. személy használata?

4. Milyen hatást kelt, ha E/2. személybe tesszük Ady Endre *Sem utódja, sem boldog őse...* című versét?

*Sem utódja, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek,
Nem vagyok senkinek.*

*De, jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni,
Hogy látva lássanak,
Hogy látva lássanak.*

*Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény,
Lidérces, messze fény.*

*Ezért minden: önkínzás, ének:
Szeretném, hogyha szeretnének
S lennék valakié,
Lennék valakié.*

5. Keresd meg Juhász Gyula *Milyen volt...* című versét, ami a beteljesületlen szerelem emléke! Hogyan változik meg ez a helyzet, ha E/2. személybe tesszük át a verset?

6. Keressetek irodalmi tanulmányaitokból egy szerelmes verset (például József Attila: *Tedd a kezed*)! Tegyétek át E/2. személyből T/2. személybe! Hogyan változik a vers hangulata?

TALENTUM

Nézz utána Solomon Asch, Stanley Milgram és Philip Zimbardo konformitással kapcsolatos kísérleteinek, vagy Elliot Aronson *A társas lény* című könyvéből olvasd el *A konformitás* című fejezetet!

58. A helyzethez illő nyelvhasználat

Gondolatébresztő

Találjatok ki olyan helyzetet, amiben az egyébként nyomdafestéket nem tűrő kifejezés helyénvaló!

ALKALMAS VAGY ALKALMATLAN? ■ „Nincsen nyelvtanilag helyes vagy helytelen, csak alkalmas vagy alkalmatlan, illő vagy nem illő nyelvhasználat” – ez a sarkított vélemény arra hívja fel a figyelmet, hogy bármilyen kiejtés, nyelvi szerkezet, kifejezés megfelelő lehet egy adott szituációban, más helyzetben viszont már nem.

Sokféle szempontból lehet alkalmatlan a megnyilatkozásunk. Elkövethetünk nyelvtani hibát (pl. élőbeszédben egy hosszabb mondatban nem egyeztetjük az alany és állítmány számát, személyét). Meglepő, ha hivatalos helyzetben szlengkifejezéseket használunk (pl. *zsoszsóról* beszélünk a bankban). Szintén kényelmetlen lehet, ha szakmai körökben hétköznapi megnevezést alkalmazunk, vagy fordítva (pl. *széndioxidos vizet* kérünk egy boltban). Megütközhetnek rajta, rátartinak hathat, ha saját, helyi nyelvjárásunk helyett baráti közösségben a köznyelvi változatot használjuk. Udvariatlannak számíthat egy kifejtetlen fél szó teljes mondat helyett (pl. *Jó napot kívánok!* helyett *Napot!*).

Azaz véthetünk mind a nyelvtani szabályok, mind a nyelvhasználat hallgatólagos szabályai ellen.

NYELVI RÉTEGEK ■ A legtöbb élő nyelvnek elkülöníthetjük három – sokszor összefonódó – rétegét: az irodalmi nyelvet, a köznyelvet és a szlenget. A **köznyelvi** változat jellegzetessége, hogy minden helyzetben alkalmazhatjuk, mert semleges stílusú, igazodik az általánosan elfogadott társadalmi értékekhez, a normához. Éppen semlegességének köszönhető, hogy sok helyzetben unalmasnak tűnik, ezért jön létre folyamatos ellenhatásként megújulva a **szleng**, amelynek funkciója a nyelvi könnyedség, a bizalmasság kifejezése. A szlenget használhatjuk feszült helyzet feloldására, a csoporthoz való tartozásunk, könnyedségünk kifejezésére. Alapvetően a kötetlen helyzetek nyelve.

Az **irodalmi** változatot szintén a köznyelvtől való eltérés szándékával használjuk, de az emelkedett irányba. E nyelvváltozat alapvetően a köznyelvi elemekre épít, stilisztikailag a választékos felé irányul, formailag a szlenghez hasonlóan kreatív, gyakran visszanyúl régies szavakhoz.

A szleng, a köznyelv és az irodalmi nyelv hármasa közül nem kizárólagosan kell választanunk, hanem mindig azt, amelyiket a helyzet megkívánja, és amelyik az ízlésünknek is megfelelő.

HOGYAN TÁRSALOGJUNK? ■ A nyelvváltozatok megválasztása fontos összetevője az alkalomnak megfelelő megnyilatkozásoknak. Emellett beszédünk módját is több szempontból alakíthatjuk, illetve a beszélgetés során más szabályszerűségekre is oda kell figyelnünk. Ez az odafigyelés általában magától működik, de van, hogy értetlenül állunk egy-egy félreértés, kényelmetlen helyzet előtt. Ezekben a helyzetekben sokszor a társalgás mindenki által hallgatólagosan követett és elvárt szabályszerűségeit sértettük meg.

A TÁRSALGÁS SZABÁLYAI	
Működj együtt a társalgás résztvevőivel!	Egy beszélgetés során elvárjuk, és tőlünk is elvárják, hogy felismerjük, miről is szól a beszélgetés, milyen célja van (pl. ha veszekedés folyik a lámpák lekapcsolásáról, akkor nincs szükség elektronikai kiselőadásra; vészhelyzet esetén nem kell udvariassági formákat alkalmaznunk).
Adj elegendő információt, de ne adj felesleges információt!	Megterhelő, ha tudományos részletességgel fejt ki valaki a téma és a cél szempontjából érdektelen vagy felesleges mozzanatot, vagy fordítva: tényeket nem tartalmazó, érdektelen csevegés alakul ki.
Ne mondj olyat, amiről tudod, hogy nem igaz, vagy amire nincs megfelelő bizonyítékok!	A résztvevők pontos tájékoztatása fontos a közösen, hallgatólagosan kialakított cél eléréséhez. Betartásával elkerüljük a hazugságot és a gyakran szándéktalanul kialakuló pletykákat.
Maradj a témánál!	A kötetlen beszélgetések közben a témák lazán kapcsolódnak egymáshoz attól függően, kinek miről mi jut eszébe. Ezeket a váltásokat jelezni szoktuk (pl. <i>erről jut eszembe; apropó</i>). A témánál maradást külső események törhetik meg (pl. valakinek a megérkezése; egy hirtelen hanghatás). Ha ezek híján témát váltunk, akkor az magyarázatra szorul. Magyarázat nélkül a témaváltásnak jelentést tulajdonítanak társaink, megpróbálnak rájönni, miért nem beszélünk az eredeti témáról.
Légy érthető, világos, tömör! Kerüld a kétértelműséget, és ne csapongj!	Mindezek az érthetőséghez vezető utat jelölik ki. A kétértelműség és homályosság adódhat minden félrevezető szándék nélkül a beszélő bizonytalanságából: amikor még magunk sem értünk valamit, akkor érthető, hogy homályosan fogalmazzunk.

A NYELVI UDVARIASSÁG ■ Ha valamiért nehéz beilleszkednünk egy társaságba, akkor kényelmetlenül érezzük magunkat. A beilleszkedés velejárója az alkalmazkodás, ennek egyik megnyilvánulása az udvariasság. A nyelvi udvariasságnak követhető szabályai vannak.

A magyarban kifejezetten az udvariasság kifejezésére kialakult nyelvi jelenség a magázódás és a tegeződés. Magázódás esetén harmadik személyű ragozást használunk, miközben akihez szólunk, magától értetődően második személyű lenne. Tehát a magázódással eltávolítjuk, személytelenné tesszük a kapcsolatot. Az idősebb korosztály számára ez egyértelműen a tiszteletadás nyelvi eszköze, de a fiatalabbaknál sokszor a hivatalos kapcsolat kelléke, így összefonódik a bizalmatlanság érzésével. Kialakulhat olyan helyzet, hogy különböző korosztályú emberek félreértik egymás

szándékát. A fiatalabb éppen azért, mert szimpatikusnak érzi az idősebbet, tegezõdni kezd minden bevezetés nélkül, miközben ezt sértésnek éli meg az idősebb. Az illem úgy tartja, hogy az idősebb, illetve a nõ határozza meg, tegezõdünk-e. Idősebb férfi fiatalabb nõt csak nagy kor-különbség esetén tegezhet, más esetben a nõ kezdeményez, felajánlja a tegezõdést egy kézfogás kíséretében.

A magázó formákat sokféleképpen lehet használni. Ha nem tesszük ki a *maga*, *ön* névmásokat, fogalmazhatunk más személytelen fordulatokkal a magázás, tegezés eldöntése nélkül. A névmások vagy más megszólítás (*Úr*, *Uram*, *Hölgyem*, *Asszonyom*) használata egyértelműen formálissá teszi a helyzetet.

Jelenleg változóban van a tegezés és a magázás, és az ehhez kötõdõ köszönések, megszólítások szokása. A változás lép-ten-nyomon tetten érhetõ: felnõttekkel gyakran megtörténik, hogy egy boltba belépve *Jó napot!*-tal köszönnek, a fiatal eladó az ajtónyitásra reflexszerűen *Szia!*-val, *Helló!*-val válaszol, majd a távozó felnõtt, gondolva, hogy összetegezõdtek, *Szia!*-val távozik, de az eladó már *Viszontlátásra!*-val búcsúzik.

Bizonytalan helyzetekben töreked-jünk az udvariasabb formára, és bízunk a másik félben, hogy látja a jó szándékun-
kat.

A NYELVI UDVARIASÁG SZABÁLYAI

1. Légy elõzékeny, tartsd szem elõtt a partnered érdekeit!
2. Mutass rokonszenvet!
3. Csökkentsd a nézeteltérés lehetőségét!
4. Légy szerény, ne dicsérd magad!
5. Ha már mindenképpen negatív dolgot kell mondanod, fogalmazz ironikusan: azaz ne legyen ellentétben az udvariasság alapelvével, de a másik is megérthesse valódi szándékodat!

Mondd el a korábbi ismereteidet is felhasználva, ki kezdeményezi a köszönést, és ki a tegezést a képeken bemutatott szituációkban! Adjátok is elő a jeleneteket!

Gondolatgyűjtő

Készítsetek párban egy listát arról, mi mindennel kell tisztában lennünk ahhoz, ha nyelvünket az adott szituációnak megfelelően szeretnénk használni!

FELADATOK

1. Milyen nyelvváltozatokat használasz gyakran a hétköznapokban? Van-e olyan közöttük, amelyiket nem szereted, esetleg kellemetlennek tartod bizonyos társaságban?
2. Írd le a füzetedbe, hogyan kérdeznéd meg vendégségben *a)* egy kisgyerektől, *b)* egy baráttól, *c)* egy távoli felnőtt rokontól, *d)* a nagypapádtól, milyen ásványvizet kér!

3. Az iskola egy távoli pontjára a lehető legrövidebben, de egyértelműen irányíts el egy tűzoltót!
4. Játsszátok el többféle megoldással, hogyan kértek útbaigazítást: *a)* egy közeli rokon új házában, ahol most jártok először, és a mosdóba szeretnétek menni; *b)* egy áruházban az információs pultnál, mivel nem találjátok kedvenc cipőboltotokat; *c)* idegen városban egy idős házaspártól, mert nem találtok vissza a szállásotokra; *d)* az erdőben a szembejövő, 16–18 évesekből álló túracsapattól, mert nem találjátok a kilátóhelyet!
5. Beszéljétek meg, hogyan terelhetjük el a figyelmet a számunkra kellemetlen témákról!

TALENBUM

Keressetek olyan humoros történeteket, vicceket, filmrészleteket, amelyeknél a humor forrása valamely társalgási elv megszegése!

59. Gyakorolj!

1. Bizonyos helyzetekben az igényesség jele, ha kifejtettebb változatokat, teljes szóalakokat használunk, törekszünk a teljesebb mondatokra. Fogalmazd át igényesebbre az alábbi példákat!

- Hogy készül a csip?*
- Mér nagymamát ette meg, Piroska finomabb, nem? Mer Piroskát így akarta csőbe húzni.*
- Kéne egy jó kis műhely!*
- Vót még néhány ötlete.*

2. Miért furcsák a következő párbeszéddek? Írjátok át mindhármat a helyzetnek megfelelőbb változatra a füzetetekben!

- A műtőben:*
 - *Kedves kisasszony, legyen szíves idenyújtani a szikét!*
 - *Tisztelt doktor úr, ahogy parancsolja, már adom is.*
- A pályaudvaron:*
 - *Tisztelt uram, legyen szíves kilógó bőröndjét elhúzni a vágány széléről, mert ebben a pillanatban el fogja sodorni az érkező gyorsvonat szerelvénye.*
 - *Igazán kedves öntől, hogy felhívta figyelmemet a veszélyre. Intézkedem.*

- c) A játszótéren:

3. Helyezzétek eltérő helyzetbe a következő mondatokat! Hogyan lehet megváltoztatni a jelentésüket?

- Bocsánatot kérek!*
- Nagyon jó!*
- Igazán örülök!*

4. 5-6 fős csoportokban dolgozzatok! Beszéljétek meg, miért fontos betartani az udvariassági szabályokat! Gyűjtsétek össze, hányféleképpen szoktatok köszönni különböző helyzetekben, és ezeken kívül hányféle más köszönést ismertek!

5. Keress olyan idegen nyelvben előforduló kifejezést, szófordulatot, amelynek használatára figyelmet kell fordítania egy magyar anyanyelvű embernek. (Pl. a *How are you?* kérdésre angolszász közegben nem várnak valódi választ.)

6. Az alábbiakban két olyan visszaemlékezést olvashatsz, amelyek a nyelv használatáról is szólnak. Az elsőt híres költőnk-írónk, a másodikat egy nem hazánkban született ember írta. Olvasd el a szövegeket, és válaszolj a kérdésekre!

A táblánál álltam, körzővel, vonalzóval, s a jó tanulók biztonságával szerkesztettem az ábrát, az asznapi leckét. Egyenest húztam a B és F pontok között. „Mondd is, amit csinálsz” – szólt hozzám a tanár.

– Egyenest húzok a bé és áff pontok között – feleltem. A tanár mosolyogva felütötte a fejét. „Mi között?”

– A bé és áff pontok között – ismételtam. Egy kicsit tájzsolásban beszéltem.

– Nem áff, hanem eff.

– Igenis.

– Mondd ki, hogy eff.

– Áff – mondtam tisztán és félreérthetetlenül.

– Nem áff! Mondd, ahogy kell.

Hallgattam. Tudtam, hogy nálunk tájzsolásban beszélnek, nem ő-vel, amit később igen szépnek találtam, hanem az e-t hol egész zártan ë-nek, hol nyíltan csaknem á-nak ejtve; közönségesebb szavainkat például, ha a pusztaiak módjára morzsolás helyett zsurmolást mondtunk, anyánk elég gyakran kijavította, de csak a szavakat, mert a hangokat ő is úgy ejtette, mint mindenki. Nagyapa is gúnyolódott néha velünk, mert ő alföldiesen beszélt; igaz, hogy néha mi is nevtünk az ő szavain.

– No, mondd hát – s nyelvem megbénult. Hirtelen meggyűlöltem a kiejtésemet. – Mi lesz?

– Áff – nyögtem ki végre halkán, végső erőfeszítéssel. Az osztály fölrohögött.

– Hová való vagy? – kérdezte a tanár. Nem válaszoltam.

– Pusztai! – kiáltotta valaki.

– Bregócs.

Így gúnyolják a pusztaiak is a pusztaiakat. A kifejezést a falusiak nem ismerik. Ezt csak valamelyik pusztai társam mondhatta, az általános derűltég növelésére. A tanár leintette őket. Kétszer-háromszor szépen, világosan kiejtette előttem a helyes e-t. De hasztalan biztatott, hogy utánozzam. Aztán megmagyarázta, hogy okvetlen meg kell tanulnom, mert különben hogy tudhassa ő, melyik betűre gondolok?

– Holnapra megtanulod a rendes kiejtést – mondta egy kicsit türelmetlenül. – És jelentkezni fogsz.

(Illyés Gyula: *Puszták népe* – részlet)

Félév végi osztályzatainkat fizika tárgyból a tanárunk még a bizonyítványosztás előtt megtárgyalta velünk olyan formában, hogy egyenként felolvasta az addig elért osztályzatokat, egyértelmű esetben az osztályzatot lezárta, kétes esetben jelezte, hogy a delikvens esetleg számíthat felelésre, amivel dűlőre lehet vinni a dolgot, vagy megelégszik a rosszabb osztályzattal. A névsorban hozzám érkező sorolta: „4, 5, 5, 3, 4, 5, 5 – na, mi lesz veled, emberke?” Én meg erre azt válaszoltam: „Hát, az Magától függ.” – Éreztem, hogy e pillanatban mintha megfagyott volna körülöttem a levegő, a társaim értetlenül néztek rám, a tanár meg megvonta a vállát, és további kérdezősködés nélkül lezárt négyesre. Szünetben aztán megkaptam a magamét az osztálytársaimtól: „Hülye vagy, miért kellett ilyen pikírten válaszolnod, simán megadta volna az ötöst”. „És mégis, mit kellett volna mondanom?” – kérdeztem. „Hát, az a Tanár úrtól függ” – hangzott az egyhangú válasz. Na tessék, egy újabb magázási forma, amit fel kellett venni a reper-toárba.

(www.ahogyszered.hu/print.php?id=620; 2006. 08. 23., 2017. 09. 13.)

- a) Miért került kellemetlen helyzetbe az első szövegben szereplő diák, és miért a másodikban szereplő?
- b) Hibáztak-e a diákok véleményed szerint?
- c) Hogyan viszonyult a két tanár a diákokhoz? Véleményed szerint ők hibáztak-e?
- d) Bizonyítsd a szemelvények segítségével, hogy a nyelv használatát folyamatosan, egy életen át tanuljuk!
- e) Hogyan viszonyult az első, és hogyan a második diákhöz a közösség?
- f) Bizonyítsd az első szövegből vett példák segítségével, hogy a nyelvjárás első sorban a szóképzés és a hangképzés területén tér el a köznyelvi normától!
- g) Szókészletünk mely rétegébe tartozik a második szövegben szereplő *reper-toár* szó?

- ALANYI MELLÉKMONDAT** ■ Az alárendelő összetett mondat tagmondata, a főmondat alanyát fejt ki. Jellemző utalószavai: *az, azok, annyi, olyan*.
- ALAPSZÓKÉSZLET** ■ A magyar nyelv szókincsének legősibb része, a finnugor eredetű szavak tartoznak ide.
- ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT** ■ Az összetett mondat egyik típusa: a főmondat és a mellékmondat között alárendelő nyelvtani kapcsolat van, a mellékmondat a főmondat egyik mondatrészét fejt ki.
- ÁLLÍTMÁNYI MELLÉKMONDAT** ■ Az alárendelő összetett mondat tagmondata, a főmondatban lévő névszói-igei állítmány névszói részét fejt ki. Jellemző utalószavai: *az, azok, olyan, olyanok, akkora, annyi, azé, olyané*.
- BELSŐ KELETEKEZÉSŰ SZÓ** ■ A szóképzlet meglévő elemeiből képzéssel vagy összetétellel alkotott szó. Pl. *halászik, lábfej; csetel, mikrosütő*.
- CSOPORTNYELV** ■ Bizonyos csoportok által használt társadalmi nyelvváltozat, a köznyelvtől elsősorban a szóképzlet tekintetében tér el.
- EGYENES IDÉZÉS** ■ A szöveget – idézőjel használata nélkül – úgy idézi az elbeszélője, ahogy az elhangzott.
- ÉRVE** ■ A vita alkalmával véleményünk mellett vagy a másik fél véleménye ellen felhozott megállapítás. Az érveknek két fajtája van: a vitapartner értelmére ható értelmi érvek és a vitapartner érzelmeire ható érzelmi érvek.
- FELSZÓLALÁS** ■ Egy megadott témához kapcsolódó, előre megtervezett szóbeli szöveg.
- FOLYAMATOS SZÖVEG** ■ Összefüggő mondatokból, bekezdésekből álló szöveg. Az információt magából a leírt szövegből nyeri a befogadó.
- FÜGGŐ IDÉZÉS** ■ A szöveg elbeszélője nem szó szerint idéz. Az idézett mondatot a *hogy* kötőszóval vezeti be, és változtat a benne szereplő ige nyelvtani alakján.
- HATÁROZÓI MELLÉKMONDAT** ■ Az alárendelő összetett mondat tagmondata, a főmondat határozóját fejt ki. Jellemző utalószavai: *akkor, ott, azzal, úgy*.
- HÍR** ■ Alapvető tájékoztató sajtóműfaj. Rövid terjedelmű, az eseményekről tömören, lényegre törően számol be a következő hat kérdésre válaszolva: mi történt, kivel, hol, mikor, hogyan és miért?
- HOZZÁSZÓLÁS** ■ Egy megadott témához kapcsolódó, a helyszínen megfogalmazott, rögtönzött szóbeli szöveg.
- IDEGEN SZÓ** ■ Olyan szó, aminél még felfedezhető az idegen eredet, annak ellenére is, hogy leírása már a magyar nyelv szabályai szerint történik. Pl. *ímél, videó*.
- IKERÍTÉS** ■ A szóalkotási módok egyik fajtája: két hangalak tekintetében hasonló szó, szóváltozat kapcsolódik össze. Pl. *Anna-Panna, dínom-dánom*.
- INTERJÚ** ■ Átmeneti sajtóműfaj. Két vagy több ember beszélgetése, amely témája és a benne részt vevő személyek miatt a nagy nyilvánosság számára is érdekes. Tartalma alapján lehet információközlő, illetve portré jellegű.
- ÍRÁSJEGY** ■ A betűket felépítő elem. A betűket alkothatja egy (pl. *e, í, k, m*), kettő (pl. *cs, ny, ty*) vagy három (*dzs*) írásjegy.

ÍRÁSJEL ■ A betűket kiegészítő jel. Szerepe van a mondatok tagolásában, a mondatok fajtáinak jelölésében, a hangzó szöveg írásban történő rögzítésében. Írásjel pl. !, ;, „”.

JEGYZETELÉS ■ Lényegkiemelő és tömörített emlékeztető önmagunk számára.

JELZŐI MELLÉKMONDAT ■ Az alárendelő összetett mondat tagmondata, a főmondat jelzőjét fejt ki. Jellemző utalószavai: *olyan, annyi, annak (a)*.

JÖVEVÉNYSZÓ ■ Olyan, idegen nyelvből átvett szó, ami hosszabb ideje része a magyar szókincsnek, így kiejtésében a magyar kiejtéshez, írásában a helyesíráshoz idomult. Pl. *iskola, málna, Barack, páncél*.

KISELŐADÁS ■ Olyan rövid terjedelmű, hallgatóság előtt előadott szóbeli szöveg, amit felkészülés előz meg. Témája lehet előre megadott vagy szabadon választott.

KÖSZÖNTŐ ■ Kisebb vagy nagyobb létszámú hallgatóság előtt előadott, általában személyes hangvételi, közvetlen stílusú alkalmi beszéd, amit nem feltétlenül előz meg felkészülés, az előadó a helyszínen is rögtönözheti beszédét.

KÖZNYELV ■ Normatív nyelvváltozat, ez szolgál az adott nyelvet beszélők számára mintaként.

MEGBESZÉLÉS ■ Olyan, két vagy több ember között zajló szóbeli kommunikáció, aminek előre eltervezett, meghatározott célja van. A megbeszélés résztvevői tisztázhatnak bizonyos kérdéseket, közös álláspontot alakíthatnak ki valamiről, illetve döntést hozhatnak valamilyen ügyben.

MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT ■ Az összetett mondat egyik típusa: az egyenrangú tagmondatok között a mellérendelő szószerkezetekhez hasonlóan tartalmi, logikai kapcsolat van. A kapcsolat nyelvtani kifejezőeszköze lehet a tagmondatok közti kötőszó, de ez el is maradhat. Öt nagy csoportja van: kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, magyarázó.

MOZAIKSZÓ ■ Hosszabb kifejezések alkotóelemeinek kezdőbetűjéből vagy részletéből álló szó. Pl. *MÁV, Ofotért*.

NEM FOLYAMATOS SZÖVEG ■ Olyan szöveg, ami nem összefüggő mondatokból, bekezdésekből, hanem felsorolásokból, rövidítésekkel, különböző, a nyelvi jeleket kiegészítő szimbólumokból áll. Pl. felsorolások, táblázatok, ábrák, diagramok, térképek, formanyomtatványok.

NYELVCSALÁD ■ Azoknak a nyelveknek az összessége, amelyek tudományos módszerekkel bizonyítottan egy közös alapnyelvből származnak.

NYELVJÁRÁS ■ Területi nyelvváltozat, ami a különböző tájakhoz, területekhez köthető, és ami tájként, területenként eltérést mutat. A magyar nyelvnek tíz nagy nyelvjárása van.

NYELVTÍPUS ■ A nyelvek alaktani és mondatszerkesztési sajátosságai alapján egymástól elkülöníthető típusokba sorolhatók.

NYELVVÁLTOZAT ■ Egy nyelv egymás mellett élő, különböző változatai. Megkülönböztünk normatív (köznyelv, irodalmi nyelv), területi (nyelvjárások, regionális köznyelvek) és társadalmi (csoportok, rétegek nyelve) nyelvváltozatokat.

ÖNÉLETRAJZ ■ Olyan, egyes szám első személyben megfogalmazott, prózai műfaj, aminek keretében életünk eddigi főbb eseményeit, életutunk állomásait mutatjuk be egy adott szempontból megszerkesztve.

ÖSSZETETT MONDAT ■ Két vagy több tagolt vagy tagolatlan egyszerű mondat összekapcsolásával jön létre. Az összetett mondatot felépítő (egyszerű) mondatokat tagmondatnak nevezzük. A tagmondatokat általában kötőszók kapcsolják össze. Típusukat tekintve lehetnek alárendelők vagy mellérendelők.

PARTIKULA ■ A nem toldalékolható, mondatrészi szerepet nem betöltő, a mondatban elhangzottak árnyalására (pl. *csak, ugye*), viszonyítására (pl. *alig, már*) szolgáló viszonzók összefoglaló neve egyes szófaji rendszerekben.

RIPORT ■ A tudósítással rokon átmeneti sajtóműfaj. A tényközlés mellett az okok feltárásával (oknyomozó riport), az események magyarázatával is foglalkozik. A riportert a tudósításhoz hasonlóan a helyszínen van, de elsősorban az érintettek megszólaltatásával számol be valamilyen eseményről vagy jelenségről.

SZABAD FÜGGŐ IDÉZÉS ■ A szöveg elbeszélője a *hogy* kötőszóval vezeti be az idézett mondatot, de nem változtat a benne szereplő ige nyelvtani alakján.

SZERVES ÖSSZETÉTEL ■ Olyan összetett szó, amiben a tagok a szó szerkezetekhez hasonlóan kapcsolódnak össze.

SZERVETLEN ÖSSZETÉTEL ■ Olyan összetett szó, aminek tagjai között nincsen nyelvtani kapcsolat, a tagok a nyelv működése során tapadtak egymáshoz.

SZÓKÉPZÉS ■ Gyakori szóalkotási mód. A szótőhöz képzőt téve új szót hozunk létre. Pl. *jó + -ság* → *jóság*, *jóság + -os* → *jóságos*.

SZÓÖSSZETÉTEL ■ Gyakori szóalkotási mód: két vagy több szó összekapcsolásával új szó jön létre. Pl. *nyelvrokonság, nyelvrokonság-kutatás*.

SZÓRÖVIDÜLÉS ■ A szóalkotási módok egyik fajtája: bizonyos szavak vagy szórészek meg rövidülésével alkotott szó. Pl. *fagyalt* → *fagyi*, *tulajdonos* → *tulaj*.

SZÓTÁR ■ A szavakat, szócikkeket betűrendben tartalmazó, a tájékozódást, ismeretszerzést segítő nyomtatott vagy elektronikus kiadvány.

SZÖVEGFELDOLGOZÁS ■ Az olvasott szöveg tartalmának és az azt kiegészítő képek, ábrák összefüggéseinek felfedése, értelmezése.

TÁRGYI MELLÉKMONDAT ■ Az alárendelő összetett mondat tagmondata, a főmondat tárgyát fejt ki. Jellemző utalószavai: *azt, azokat, annyit, olyat*.

TUDÓSÍTÁS ■ A hírnél hosszabb terjedelmű jellegzetes tájékoztató sajtóműfaj. A tudósítás során az újságíró az esemény helyszínéről személyes tapasztalatai alapján, tárgyilagosan, elfogulatlanul számol be.

URÁLI NYELVCSALÁD ■ A világ nagy nyelvcsaládjainak egyike. Az uráli nyelvcsaládba tartozó nyelvek az uráli alapnyelvből származnak. Pl. észt, finn, hanti, magyar.

UTALÓSZÓ ■ A mellékmondat tartalmára utaló, a főmondatban szereplő mutató névmás. Az alárendelő összetett mondat típusát az utalószó mondatrészi szerepe határozza meg.

ÜNNEPI BESZÉD ■ Kiseb vagy nagyobb létszámú hallgatóság előtt előadott, általában emelkedett hangvétellű, választékos stílusú alkalmi beszéd, amit felkészülés előz meg.

VÉLEMÉNY ■ A körülöttünk lévő világról szerzett benyomásaink, gondolataink szóban vagy írásban történő megfogalmazása.

VITA ■ Eltérő vélemények ütköztetése a másik fél véleményének megismerése, a tanulás és a meggyőzés szándékával.